

ข้อห้ามที่เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรร่วมในการดูแลรักษาสุขภาพ
ของประชาชนในเขตจังหวัดอุบลราชธานี

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุมนา อินทร์ถำน้อย

แผนงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ประจำปีงบประมาณ 2543

กิตติกรรมประกาศ

การรวบรวมข้อมูลตามโครงการ “ข้อห้ามในการใช้สมุนไพรร่วมในการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนในเขตจังหวัดอุบลราชธานี” ในครั้งนี้ผู้ศึกษาใคร่ขอขอบพระคุณหมอฟันบ้าน และผู้เคยรักษาโรคกับหมอฟันบ้านทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและค่านิยมในด้านต่างๆ อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง เมื่อลงพื้นที่ที่คราวใดก็เกิดความประทับใจในความเป็นผู้ให้ที่พร้อมจะเล่าเรื่องราวภูมิรู้ที่มีอยู่อย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย และอึ้งเอิบทุกครั้งที่ได้เห็นภาพวิถีชีวิตเรียบง่ายเช่นนั้น ขอขอบคุณสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานีที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลหมอฟันบ้าน พร้อมทั้งให้ยืมเอกสารที่เอื้อประโยชน์ต่อการเก็บข้อมูลซึ่งมีรายชื่อตำบล และรายชื่อหมอฟันบ้านในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงข้อมูลได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ขอขอบคุณผู้ช่วยเก็บข้อมูล นางสาวมยุรา วงษ์ ดันฮวด และนายวิชฌุชา คำโกน ที่ลงพื้นที่ได้ในทุกสภาพ ขอขอบคุณนายสถาพร อินทร์คำน้อย ผู้นำทางและช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นได้อย่างดี ขอขอบคุณนางโสภารัตน์ ปานพรหม และนายวิชฌุช กิมปีที่ปรึกษาการ ผู้พิมพ์ค้นฉบับที่พยายามคัดต่อโยกย้ายข้อมูลที่กระจัดกระจายจนสำเร็จลุล่วงลงได้ และที่จะลืมมิได้คือ งานนี้สำเร็จลงได้ก็ด้วยได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผลการรวบรวมข้อมูลคงมีความบกพร่องอยู่บ้าง ผู้ศึกษายินดีรับคำติชม แต่หากข้อมูลบางส่วนพอจะเป็นประโยชน์ หรือมีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดการเสริมสร้างภูมิปัญญาไทย ผู้ศึกษาขอมอบส่วนดีเหล่านั้นให้พ่อแม่แม่เฒ่าที่เมตตาให้ความรู้แก่ลูกหลาน

คำนำ

การศึกษาค้นคว้าเอกสารและการทำความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นในด้านกระบวนการเรียนรู้ วิธีการถ่ายทอด วัฒนธรรม ประเพณี หรือสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน นอกจากจะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตที่เหมือนหรือต่างกันของคนในแต่ละชุมชนแล้ว ยังอำนวยความสะดวกแก่นักศึกษาอย่างเราๆ ทำให้เกิดความเข้าใจคนในท้องถิ่นในมิติต่างๆ และสามารถตีความพฤติกรรมหรืออธิบายเหตุผลของความเป็นไปในสังคมที่อยู่ล้อมรอบเราได้

โครงการรวบรวมเรื่อง "ข้อห้ามที่เกี่ยวกับกระไร้สมุนไพรร่วมในการดูแลรักษาสุขภาพ ของประชาชนในเขตจังหวัดอุบลราชธานี" เกิดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาความเคลื่อนไหวของความเชื่อเรื่องดังกล่าวในจังหวัดอุบลราชธานี และศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของความเชื่อ โดยการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน และผู้ที่เคยมีอาการของโรค ประกอบกับการสังเกตสภาพหมู่บ้าน และเส้นทางคมนาคม ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ไม่เพียงแต่เป็นคำตอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เท่านั้น แต่ยังทำให้เข้าใจวิถีชีวิตซึ่งมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของผู้คนอีกด้วย นอกจากนี้เรื่องราวที่รวบรวมจะเป็นฐานข้อมูลในการค้นคว้าเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

สุนนา อินทร์คำน้อย

30 กันยายน 2546

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ

คำนำ	1
สารบัญ	2
บทคัดย่อ	4
บทที่ 1 บทนำ	6
บทที่ 2 การลงพื้นที่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี	7
ข้อมูลก่อนลงพื้นที่	7
ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี	8
บทที่ 3 ความหมาย อาการของโรค โรคที่รักษา และข้อห้าม	10
ความหมายและอาการของโรค	10
ประเภทของโรคที่หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่รู้จัก	17
โรคที่หมอส่วนใหญ่ไม่ได้รักษาและไม่มีข้อมูล	18
ข้อห้ามที่หมอส่วนใหญ่เห็นว่าควรงดอาหารจำแนกตามโรค	18
ตรวจสอบกับผู้เคยเป็นโรค	20
ประเภทของโรคที่ผู้เคยรักษาส่วนใหญ่รู้จัก	20
ข้อห้ามที่ผู้เคยรักษาส่วนใหญ่เห็นว่าควรงดอาหาร	22
จำแนกตามโรค	
ตารางเปรียบเทียบข้อห้ามของโรคระหว่างหมอพื้นบ้านกับ	24
ผู้เคยรักษาด้วยยาพื้นบ้าน	
บทที่ 4 หมอพื้นบ้าน คอนปู่ตา เส้นทางสมุนไพรและข้อห้าม: ภูมิปัญญาบรรพบุรุษ	26
ข้อห้ามในการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน	28
หมอพื้นบ้าน เส้นทางสมุนไพร และคอนปู่ตา	29
บทที่ 5 สรุปผลการรวบรวมข้อมูล	31
บรรณานุกรม	34
ภาคผนวก ก	
ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับโรคประเภทต่างๆ	36
ความเชื่อเกี่ยวกับสมุนไพร	40
ความเชื่อเกี่ยวกับสรรพคุณพืชและการใช้สมุนไพรรักษาโรค	43
ความเชื่อเกี่ยวกับการปรุงยาสมุนไพร	47
ความเชื่อเกี่ยวกับหมอชา	52
ความเชื่อและข้อห้าม เกี่ยวกับหญิงมีครรภ์	59

	ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับหญิงหลังคลอดบุตร	62
	ความเชื่อเกี่ยวกับเด็กทารก	70
	ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับคนทั่วไป	73
ภาคผนวก ข	ประวัติหมู่บ้าน	76
ภาคผนวก ค	รายชื่อหมอพื้นบ้าน	
	รายชื่อผู้เคยรักษากับหมอพื้นบ้าน	

บทคัดย่อ

การเก็บรวบรวมข้อมูล เรื่อง ข้อห้ามในการใช้สมุนไพรร่วม ในการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนในเขตจังหวัดอุบลราชธานีในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลทางสถิติวิทยา โดยมุ่งเน้นความเชื่อเกี่ยวกับกะล่ำ หรือข้อห้ามในการรักษาสุขภาพในด้านโรคภัยไข้เจ็บของประชาชนในจังหวัดอุบลราชธานี ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าจากเอกสารที่ศึกษาเรื่องกะล่ำของคนในท้องถิ่นอีสานเป็นพื้น พร้อมทั้งได้เก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อดูความเปลี่ยนแปลงของความเชื่อดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อรวบรวมข้อมูลไว้เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

ผู้ศึกษาได้สุ่มตัวอย่างชุมชน อำเภอเขื่องใน อำเภอคอนมดแดง อำเภอตระการพืชผล อำเภอเขมราฐ อำเภอสิรินธร อำเภอเดชอุดม อำเภอน้ำขุ่น และเลือกตำบลที่มีหมอพื้นบ้านค่อนข้างมาก รวบรวมหมอพื้นบ้านของหมู่บ้านได้จากฐานข้อมูลของสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี การเก็บข้อมูลในครั้งนี้เลือกสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน และผู้รู้ในหมู่บ้าน หรือผู้เคยเป็นโรค แบบสอบถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์มีการทดสอบก่อนจะลงเก็บข้อมูลเพื่อให้มั่นใจว่า สามารถใช้คำถามได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการรวบรวมข้อมูลพบว่า ในการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารจากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยหลายแห่งพบว่ามหาวิทยาลัยที่มีการรวบรวมข้อมูลและศึกษาเกี่ยวกับข้อห้ามค่อนข้างมากได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร งานส่วนใหญ่จะเป็นงานวิจัยในระดับมหาบัณฑิต และมักจะศึกษาเจาะลึกลงไปในกลุ่มศึกษาในท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชาชนที่เป็นกลุ่มศึกษาดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นอัตลักษณ์ แต่ในความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของแต่ละถิ่นก็ยังคงมีความเชื่อเหมือนกัน ความเชื่อบางเรื่อง ตรงข้ามกันก็มีให้เห็นอยู่บ้าง

ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนามทำให้ทราบว่า ท้องถิ่นที่ห่างไกลจากถนนใหญ่ การคมนาคมไม่ค่อยสะดวกก็มักจะมีผลต่อการดำรงอยู่ของความเชื่อ ในทางตรงกันข้ามท้องถิ่นที่มีการคมนาคมสะดวกสบาย มีการติดต่อค้าขายกับชุมชนเมือง ความคงอยู่ของความเชื่อในเรื่องกะล่ำก็มักจะมีน้อย แต่ในขณะเดียวกันท้องถิ่นที่เป็นชุมชนเก่ามีคนเฒ่าแก่จำนวนมาก ความเชื่อแบบเดิมก็ยังคงมีอยู่ไม่น้อย ในขณะที่ท้องถิ่นที่เป็นชุมชนตั้งใหม่ความคงอยู่ของความเชื่อแบบดั้งเดิมมักจะไม่ค่อยปรากฏเท่าไรนัก บางท้องถิ่นไม่มีความเชื่อแบบดั้งเดิมแล้ว แต่ปรากฏว่าครอบครัวที่มีฐานะยากจนยังคงใช้ยาสมุนไพรควบคู่กับการปฏิบัติข้อห้ามอย่างเคร่งครัด

หมอส่วนใหญ่ที่รักษาโรคโดยการใช้ยาสมุนไพร มักจะไม่ค่อยสั่งห้ามผู้ป่วยให้งดประพาศปฏิบัติสิ่งใดมากนัก แต่ข้อห้ามจำนวนมากมักเกิดจากประสบการณ์ของผู้ป่วยและคนใกล้ชิดเล่าขานกันปากต่อปาก และหากผู้ป่วยรายอื่นๆ ได้พบประสบการณ์เช่นเดียวกันก็จะยิ่งคอยย้ำความเชื่อเหล่านั้นให้หนักแน่นขึ้น ประสบการณ์ที่ซ้ำซากเช่นนี้อาจสรุปได้ว่าเป็น สถิติของมุขปาฐะ

นอกจากนี้ทำให้ทราบว่า ประชาชนส่วนหนึ่งในท้องถิ่นยังคงใช้ยาสมุนไพรบางตัวที่หิบบจวบได้ ง่ายเป็นยาประจำบ้านเป็นทางเลือกระดับหนึ่ง และทางเลือกอีกทางหนึ่งก็คือ หากผู้ป่วยรักษาแผนปัจจุบันไม่หายก็จะหันมารักษาสมุนไพร พร้อมกับปฏิบัติข้อห้ามเกี่ยวกับโรคนั้นๆ อย่างเคร่งครัด

ข้อห้ามเป็นผลจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของคนในสังคมซึ่งคนในสังคมไทยยังคงถ่ายทอดสืบต่อกันมา หากวิทยาศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์แผนไทยสามารถก้าวล้ำเข้าถึงวงจรการดำรงชีวิตของผู้คน เราอาจจะได้คำตอบของคำถามห้สจรรยจากภูมิปัญญาไทย

บทที่ 1

บทนำ

เป็นที่ทราบกันว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมไทยอย่างรวดเร็ว จากสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่พึ่งพาเทคโนโลยีย่อมมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ยิ่งวิทยาการเจริญก้าวหน้าไปมากเท่าไร ก็ยิ่งทำให้อาหารธรรมชาติร่อยหรอลงไป และยังได้รับการปรุงแต่งจนเหลือคุณค่าทางอาหารน้อย

ฮิปโปเครติส กล่าวไว้ว่า Food is Medicine อาหารคือ ยา พืชพันธุ์ผักผลไม้ต่าง ๆ ในประเทศไทยมีหลายชนิดที่บรรพชนนำมาทำยารักษาโรค แม้จะไม่ได้รับการยอมรับจากวงการแพทย์ แต่คนเฒ่าคนแก่ก็ได้ใช้สารจากธรรมชาติ รักษาสุขภาพของตน ครอบครัวและชุมชน การรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพรเป็นภูมิปัญญาของไทยซึ่งปัจจุบันวงการแพทย์ได้เห็นความสำคัญมากขึ้น และเร่งที่จะศึกษาให้เท่าทันภูมิปัญญาไทยในอดีต หากแพทย์แผนปัจจุบันรู้เท่าทันภูมิปัญญาไทย และผลิตยาจากสมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นที่ยอมรับได้มาตรฐานก็จะทำให้ยาพื้นบ้านได้รับการยอมรับมากขึ้น

ตะล่ำซึ่งเป็นภูมิปัญญาไทยที่ควบคู่มากับการรักษาด้วยยาพื้นบ้าน เป็นดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวบ้านอีสานเรียนรู้จากประสบการณ์ซ้ำ ๆ และคอยย้ำให้เชื่อว่าสิ่งนั้นดี สิ่งนั้นไม่ดี ข้อห้ามด้านสุขภาพจึงยังคงช่วยให้ชาวบ้านดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข

จังหวัดอุบลราชธานี เป็นดินแดนที่มีอารยธรรมเก่าแก่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และมีหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงพัฒนาการเรื่อยมาตามยุคสมัย มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้สืบทอดสู่คนรุ่นหลัง แม้ว่าจะดูเบาบางไปบ้างด้วยระยะของกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ว่าด้วยการกินอยู่ การประกอบอาหาร การรักษาโรค ก็ยังมีให้เห็นอยู่มากมายจากหนังสือโบราณหลายคัมภีร์

จากการที่อุบลราชธานีเป็นแหล่งอารยธรรมเก่า แม้ระยะเวลาที่ผ่านมายาวนานจะทำให้สิ่งที่เป็นรูปธรรมเสื่อมสลายหรือถูกละเว้น เลิกประเพณีปฏิบัติไปบ้าง แต่สิ่งที่เป็นนามธรรมก็ยังคงมีการบอกเล่าสืบทอดกันมา แต่อาจจะยังคงความชัดเจนหรือเลือนลางไปนั้นขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เส้นทางคมนาคมที่ตัดผ่านหมู่บ้านหลายร้อยแห่งนำความเจริญมาสู่หมู่บ้าน ทำให้ผู้คนต้องปรับตัวให้ทันต่อภาวะความเปลี่ยนแปลงของสังคม การตอบรับวิทยาการที่เข้าไปถึง ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร เทคโนโลยี การสาธารณสุข การได้รับเผยแพร่ข่าวสารจากชุมชนเมือง ความใกล้ชิดไกลของหมู่บ้านกับชุมชนเมือง เป็นต้น เหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น

การลงไปศึกษาชุมชน สัมผัสกับวิถีชีวิต วิถีคิด จะเป็นคำตอบที่ดีที่จะอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันในแต่ละถิ่น

บทที่ 2

การลงพื้นที่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี

ข้อมูลก่อนลงพื้นที่

ข้อมูลหมอพั้นบ้านจากการสำรวจครั้งนี้ได้รับความอนุเคราะห์จากสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี โดยเริ่มจากการแบ่งโซนทางด้านสาธารณสุขเป็น 4 โซน อำเภอที่อยู่ใกล้เคียงกันจะอยู่โซนเดียวกัน เพื่อความสะดวกในการดูแลของสาธาณสุขดังนี้

โซนที่ 1 ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอเขื่องใน อำเภอม่วงสามสิบ กิ่งอำเภอเหล่าเสือโก้ก กิ่งอำเภอดอนมดแดง

โซนที่ 2 ได้แก่ อำเภอตระการพืชผล อำเภอภูคาบ้าน อำเภอเขมราฐ อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอศรีเมืองใหม่ กิ่งอำเภอนาตาล

โซนที่ 3 ได้แก่ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอสิรินธร อำเภอดาสุม อำเภอวารินชำราบ อำเภอสำโรง อำเภอโขงเจียม กิ่งอำเภอสว่างวีระวงศ์

โซนที่ 4 ได้แก่ อำเภอเดชอุดม อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอน้ำยืน อำเภอนาจะหลวย กิ่งอำเภอน้ำขุ่น กิ่งอำเภอนาเขย และกิ่งอำเภอทุ่งศรีอุดม

ในแต่ละโซนทางสาธารณสุขจังหวัดจะสำรวจจำนวนหมอยาพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ จำแนกตามตำบลต่าง ๆ ในแต่ละอำเภอ ดังนั้นการสุ่มตัวอย่างเพื่อออกไปสัมภาษณ์จึงขึ้นอยู่กับจำนวนของหมอพั้นบ้านในตำบลนั้น ๆ หมอยาแผนโบราณที่ทางสาธารณสุขจังหวัดสำรวจไว้ จำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ หมอยา หมอนวด หมอเป่า หมอจ้ำ หมอขวัญ หมอมนต์ หมอดำแย หมอกระดูก หมอผี หมอจืด หมอลำผีฟ้า

ในแต่ละโซนผู้ศึกษาได้เลือกอำเภอ 1-2 อำเภอ เพื่อลงไปศึกษาโดยเลือกอำเภอที่มีหมอพั้นบ้านจำนวนมาก และเลือกตามชื่อเสียงของหมอพั้นบ้านที่มีฝีมือในการรักษาในตำบลต่าง ๆ ของอำเภอ

โซนที่ 1	เลือกศึกษา	อำเภอเขื่องใน ตำบลสร้างถ่อ (บ้านสร้างถ่อ ,บ้านศรีบัว)
		กิ่งอำเภอดอนมดแดง ตำบลเหล่าแดง (บ้านท่าลาด บ้านหนองหล่ม)
โซนที่ 2	เลือกศึกษา	อำเภอตระการพืชผล ตำบลโคกจาน (บ้านโนนสว่าง ,บ้านโคกน้อย)
		อำเภอเขมราฐ ตำบลหนองผือ (บ้านหนองหว้า)
โซนที่ 3	เลือกศึกษา	อำเภอสิรินธร ตำบลโนนก่อ (บ้านแก่งศรีโคตร)
โซนที่ 4	เลือกศึกษา	อำเภอเดชอุดม ตำบลบัวงาม (บ้านบัวงาม)
		อำเภอน้ำยืน ตำบลโคมประคิษฐ์ (บ้านหนองแวง)

ก่อนลงพื้นที่ที่จะมีการสำรวจเส้นทางการเดินทาง และชื่อของหมอพื้นบ้านเพื่อเตรียมบัญชีในการสัมภาษณ์เมื่อลงพื้นที่จริง และหากไม่พบหมอคนหนึ่งก็จะไปพบหมออีกคนหนึ่ง โดยทั่วไปแล้วหมอจะอยู่บ้าน บางตำบลที่ไปแล้วไม่พบหมอ ก็จะพูดคุยกับภรรยาหรือญาติของหมอเพื่อให้ได้ข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้อง หมอว่ามีความคิดอย่างไรเกี่ยวกับการยึดถือข้อห้ามและการใช้ยาสมุนไพร บางตำบลเมื่อได้พบหมอพื้นบ้านแล้วแต่พบว่าหมอเลิกรักษาผู้ป่วยเนื่องจากไม่ค่อยมีผู้มารักษา เมื่อพบกรณีนี้ก็จะพูดคุยศึกษาหาความรู้ในด้านการรักษาทั่ว ๆ ไป

การลงพื้นที่เป็นบรรยากาศที่น่าพอใจอย่างยิ่ง เพราะประชาชนในท้องถิ่นมีอัตราศรัทธาในหมอพื้นบ้านให้เวลาพูดคุยอย่างสบาย ๆ เป็นกันเอง ผู้ศึกษาเข้าไปสอบถามแบบลูกหลาน ผู้ถูกถามก็รู้สึกอยากพูดคุยและให้ข้อมูลเท่าที่จะให้ได้ บรรยากาศเช่นนี้เป็นบรรยากาศที่ไม่อาจลืมเลือนได้ และจะประทับใจทุกครั้งที่ได้มีโอกาสลงพื้นที่

ข้อมูลเกี่ยวกับหมอพื้นบ้านในจังหวัดอุบลราชธานี

สถานภาพทั่วไปของหมอพื้นบ้าน

หลังจากที่ได้กำหนดรายชื่อหมอพื้นบ้านแล้ว การเดินทางไปในหมู่บ้านไม่ใช่เรื่องยากแต่อย่างใด แต่กลับเป็นเรื่องน่าเพลิดเพลิน ขอให้ผมเป็นคู่มือกับการสอบถามเส้นทางเข้าหมู่บ้านจากชาวบ้านเสมอๆ เท่านั้น ส่วนใหญ่เส้นทางการคมนาคมเข้าหมู่บ้านสะดวกสบายเพราะมีถนนถึงหมู่บ้านทุกเส้นต่างกันแต่ว่าถนนจะเป็นสภาพใดเท่านั้น

ชีวิตความเป็นอยู่ของหมอพื้นบ้านไม่ได้ต่างจากประชาชนโดยทั่วไป หมอไม่ได้มีฐานะร่ำรวย หมอบางคนมีชีวิตอยู่ไปตามประสาชาก แต่ก็สามารถดำรงชีวิตหากินบนผืนดินที่อาศัยอยู่ได้ หากหาปลาทำไร่นาเท่าที่บรรพบุรุษสะสมไว้ หมอบางคนที่ยังมีกำลังวังชาและมีหัวคิดก้าวหน้าก็มุ่งไปบนเส้นทางการค้าสมุนไพรโดยเสาะหาสมุนไพรตามแหล่งต่าง ๆ ไปขาย หมอบางคนที่มีอายุมากแล้วก็ใช้ชีวิตอย่างมีความสุขกับลูกหลานและยังคงรักษาคนในหมู่บ้านด้วยยาแผนโบราณ สำหรับคำรักษาพยาบาลนั้นไม่ต้องพูดถึงเพราะหมอจะไม่เรียกร้องค่ารักษา ผู้รักษาไม่ต้องนำเงินติดตัวมาเลยก็รักษาให้ได้ แล้วยังใช้น้ำกินในคุ่มน้ำของหมอมาผสมยาอีกด้วย

ผลการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน

อายุ หมอพื้นบ้านที่สัมภาษณ์ทั้งหมด 15 คน ส่วนใหญ่จะเป็นหมอยาสมุนไพร มีประมาณ 10 คนที่เป็นหมอยาและปลูกเสกด้วย อายุของหมอ อายุต่ำสุด 53 ปี และสูงสุด 82 ปี อายุโดยเฉลี่ย 69 ปี หมอส่วนใหญ่จะเริ่มศึกษาสมุนไพรช่วงอายุประมาณ 20-25 ปี มีเพียง 2 รายเท่านั้นที่เริ่มศึกษาเมื่ออายุมากแล้วคือ 56-61 ปี ส่วนใหญ่หมอพื้นบ้านจะมีความรู้พื้นฐานระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6

การได้รับการถ่ายทอดความรู้ในการรักษาด้วยสมุนไพร หมอส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดจากคนรู้จัก หมอบางคนให้ข้อมูลว่า มีการถือเคล็ดโดยมีการห้ามเรียนโดยตรงจากพ่อ หรือพี่ แต่ให้เรียนแบบ

ลักจำเอา อีกทั้งตัวหมอก็ก็นำได้ถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลาน สาเหตุก็เนื่องจากถือเคล็ดตามที่กล่าว และถึงจะเปิดโอกาสให้เรียนแบบลักจำก็ไม่ว่างมีบุตรหลานคนใดสนใจเพราะมีข้อห้ามประเพณีปฏิบัติมากมายสำหรับหมอ และต้องเสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อรักษาผู้ป่วยทั้งในยามค่ำคืนดึกดื่น อีกทั้งต้องอดทนต่อหนทางที่ต้องเดินทางไปหาผู้ป่วยด้วยตนเองเมื่อมีผู้มาตามให้ไปรักษา

การรักษาผู้ป่วย ในจำนวนหมอพื้นบ้านทั้ง 15 คน มีเพียง 2 คนเท่านั้นที่ไม่ค่อยได้รักษาผู้ป่วย แต่ก็ยังพอมีการรักษาบ้าง โดยเฉลี่ยปีละ 20-29 คน ส่วนหมอมที่มีผู้ป่วยมารักษากันมาก ตกวันละ 3-4 คน ทุกวัน บางคนรักษา 300-400 คน ค่อนข้างก็มี จากการสัมภาษณ์จะเป็นหมอที่ ตำบลบัวงาม อำเภอเดชอุดมซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ตอนกลางของจังหวัดอุบลราชธานี และหมอมที่ตำบลหนองผือ อำเภอเขมราฐ ซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ทางตอนบนของจังหวัดอุบลราชธานี อำเภอนี้มีอาณาเขตติดสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวซึ่งหมอมสามารถหาหาสมุนไพรได้ง่าย หมอมส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรควบคู่กับการปลูกเสกถ้ามีครูก็จะมีการบูชาครูด้วย

ตัวยาสมุนไพรที่ใช้ ยาสมุนไพรที่หมอมส่วนใหญ่ใช้ได้แก่ จันทน์หอม จันทน์แดง หญ้านาง รากหญ้านางแดง แก่นต้นจืดดำ ตะไคร้ ต้นลูกไผ่ ช้างน้ำ เกรื่อ-รากหมาน้อย ใบ-ต้นแมงลัก

โรคที่หมอมรักษา หมอมส่วนมากรักษาโรคไข้ต่าง ๆ เช่น ไข้หวัด ไข้มาลาเรีย ไข้ชอกชุม ปวดเมื่อยตามตัว งูสวัด ประดง โรคเกี่ยวกับกระเพาะลำไส้ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าโรคที่ผู้ป่วยมารักษา มักเป็นโรคทั่วไปและยังไม่ถึงขั้นร้ายแรงนัก

ระยะของโรค ส่วนใหญ่ผู้ป่วยจะมีอาการในระยะกลาง

ข้อห้ามที่หมอมพื้นบ้านส่วนใหญ่ยึดถือปฏิบัติ

ข้อห้ามที่หมอมพื้นบ้านส่วนใหญ่ปฏิบัติ ได้แก่ การถือศีลห้า ไม่กินเนื้อสัตว์ 10 อย่าง ไม่กินสัตว์ที่ตายเองโดยไม่ได้ฆ่า หรือไม่กินเนื้อสัตว์ตายซาก ไม่กินอาหารบ้านคนตาย กินข้าวอิ่มแล้วต้องยกมือไหว้ ไม่เก็บยาตอนเงาทับต้นไม้ ไม่ใช้มือตีหัว ไม่ปีศสาวะใส่หน้า ช่วยเหลือผู้ป่วยไม่เลือกชั้นวรรณะ ไม่เรียกค่าตอบแทนในการรักษา ห้ามปฏิเสธการรักษาผู้ป่วย ห้ามกำหนดค่าค่ายสูงกว่าที่อาจารย์กำหนด ไม่ฆ่าสุนัข สำหรับข้อห้ามอื่น ๆ อีกจำนวนมากหมอมแต่ละคนจะเลือกปฏิบัติแตกต่างกันไปในรายละเอียด

โรคที่หมอมรู้จัก หมอมจะเรียกชื่อโรคแตกต่างกัน ในการเรียกชื่อโรคต่าง ๆ จะเกี่ยวเนื่องกับอาการข้างเคียงที่สังเกตเห็นได้ เช่น ไข้ไฟลามกิน จะมีอาการร้อนอยู่ไม่เป็นสุข หรือ ไข้มาลาเรีย ผู้ที่เป็นจะทานผลไม้ไม่ได้ยังทานยังมีอาการหนักมากขึ้นหรือไม่หายจากไข้สักที และบางทีการเรียกชื่อโรคขึ้นอยู่กับความรุนแรงของโรค เช่น ถ้าโรครุนแรงไม่มาก ก็เรียก ไข้มาลาเรียน้อย ถ้าโรครุนแรงมากก็เรียก ไข้มาลาเรียใหญ่ นอกจากนี้การเรียกชื่อโรคของหมอมแต่ละถิ่น จะเรียกแตกต่างกันบ้าง ทั้งที่อาจเป็นโรคเดียวกัน เช่น ไข้คันขุม บางถิ่นจะเรียกหมากกะคันขาไค่ บางถิ่นเรียก กระคันขา กระคันไค่ เป็นต้น (ดูรายละเอียดจากบทที่ 3)

บทที่ 3

ความหมายและอาการของโรค

เพื่อให้เข้าใจชื่อโรคในภาษาอีสานตรงกับกรเรียกชื่อโรคในปัจจุบัน ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าความหมายในพจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งยังขาดรายละเอียดปลีกย่อยอยู่บ้างและได้ค้นคว้าจากเอกสารและ website สมุนไพรเพื่อสุขภาพ ชื่อโรคบางโรคมีลักษณะอาการของโรคคล้ายกัน บางโรคไม่ปรากฏรายละเอียดได้แต่รวบรวมตามที่มีอ้างถึงในพจนานุกรม การเรียกชื่อโรคของประชาชนในท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นอาจแตกต่างกัน โดยนิยมเรียกไปตามอาการข้างเคียงที่ปรากฏ โรคบางโรคเป็นโรคเดียวกันแต่เรียกชื่อต่างกันเล็กน้อย ความหมายและอาการของโรค มีดังต่อไปนี้

1. ไข้ - คืออาการของโรคทำให้ตัวร้อน เกิดความเจ็บป่วย มีหลายชนิด เช่น ไข้ฆ่าเชื้อ คือ ไข้เรื้อรัง, ไข้หมากไม้ คือ ไข้รากสาดน้อย, ไข้หมากใหญ่ คือ ไข้รากสาดใหญ่, ไข้ออกเหลือง คือ อาการดีซ่าน (พจน.ภาษาถิ่นฯ)
 - เกิดจากการติดเชื้อโดยไม่ขึ้นอยู่กับอุณหภูมิสิ่งแวดล้อม การติดเชื้อทำให้ระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายทำงาน ขณะเดียวกันก็ทำให้อุณหภูมิในร่างกายสูง เกิดอาการตัวร้อน ไข้ ที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ไข้ฟลามโคโน ไข้ออกกล่อม นางนอน ไข้ออกป่านแดงป่านดำสลับกัน ไข้หมากแดง ไข้ฮีสกูอีไฮ ไข้ป่า ไข้ป่วยอื่น ไข้ออกเหลือง
 - ไข้ฮีสกูอีไฮ เป็นไข้อาการต่ำ ๆ ร่วมกับการปรากฏตุ่มตามตัวและใบหน้า ตุ่มส่วนบนจะพองใส มีหนอง รอบฐานจะมีสีแดง ค่อมมาตุ่มจะแตกเป็นสะเก็ด เมื่อตุ่มเม็ดเก่าแตก จะมีเม็ดใหม่ขึ้นมาอีกภายใน 3-4 วัน ขนาดของตุ่มจะไม่เท่ากันและมีอาการคัน โรคนี้เกิดจากเชื้อไวรัสที่กระจายออกมาทางเดินหายใจของผู้ป่วยหรือสัมผัสกับสะเก็ดของตุ่มหนองผู้ป่วย หลังจากหายแล้วเชื้อจะหลบไปอยู่ในปมประสาทหลายปี เมื่อใดร่างกายมีภาวะภูมิคุ้มกันต่ำ เชื้อจะแบ่งตัว เกิดเป็นงูสวัดในเวลาต่อมา
2. ขาง - คือโรคที่มักเกิดแก่เด็กมีอาการปวดหัวตัวร้อน มีเม็ดขึ้นในปากในคอ ถิ่นเป็นฝ้าตัวร้อน เท้าเย็น (พจน.ภาษาถิ่นฯ)
- กาง - คือโรคชนิดหนึ่งเกิดขึ้นในลิ้นหรือปาก มีฝ้าสีขาวเกาะอยู่ทั่วไป เรียกว่า กาง = ขาง (พจน.ภาษาถิ่นฯ) จากความหมายในพจนานุกรมทำให้สันนิษฐานว่า ขาง และ กาง เป็นโรคเดียวกัน
 - ขาง ที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ขางขี้ตา ขางขี้ไม้ ขางเหลือง

3. ประดง (ปานดง)

- คือโรคผิวหนังจำพวกหนึ่งทำให้เกิดอาการคัน มีหลายชนิด เช่น ประดงเลือด ประดงลม เป็นต้น (พจน.ภาษาไทย)
- ผื่นอาจขึ้นเป็นผื่นเล็ก ๆ แดง หรือขึ้นเป็นทางตามตัว ผุดขึ้นมาเป็นเม็ดเล็ก ๆ อยู่เป็นหมู่ห่างกัน หรืออาจเป็นเม็ดเล็ก ๆ กล้ายุงกัดทั้งตัว หรือผื่นขึ้นคล้ายลมพิษ อาการคันผื่นอาจเกิดจากสาเหตุหลายประการ ที่สำคัญคือการแพ้สารเคมี เครื่องสำอาง การรับประทานอาหารบางประเภท การรับประทานยาบางประเภท อาจถูกความร้อน หรือความเย็น ถูกกดทับหรือรัด แต่ละคนจะมีความไวต่อสิ่งกระตุ้นแตกต่างกัน ทำให้เกิดปฏิกิริยาแตกต่างกัน นอกจากนี้ น้ำเหลืองเสีย ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดอาการคันเช่นกัน บางรายมีอาการบวม บวมคัน แผลเปื่อย พุพอง ด้วย
- ประดงที่ปรากฏในการสัมผัสส่วนใหญ่ ได้แก่ ประดงไฟ ประดงคัน ประดง ลอย ประดงเลือด ประดงลม

4. ฝี

- คือโรคจำพวกหนึ่งเป็นค่อมบวมขึ้นกลัดหนองข้างใน มีฝีกะชี คือ ฝีหัวขาด, ฝีคาส คือโรคระบาดมักขึ้นตามตัวเป็นเม็ดเล็กคาสทั่วไป ส่วนมากเรียกหมากหาง หรือ ไข่หมากหาง , ฝีคิบ คือ ฝีที่เป็นแก้มอยู่อยู่ไฟเมื่อคลอดลูก เป็นฝีหัวเดียวมักขึ้น แลวท้อง ฝีปะอาด ถั่ว , ฝีในท้อง คือ วัณโรค , ฝีหัวดำ คือ ฝีที่มีพิษร้าย , ฝีหัวเผือก คือ ฝีฝักบัว หรือเรียกว่า ฝีลายโรค , ฝีหัวเอียน คือ ฝีหัวใหญ่คล้าย หัวปลาไหล (พจน.ภาษาไทย)

5. ทามะลา - คือโรคคอตีบ ทมะลา ก็เรียก (พจน.ภาษาไทย)

- มักเกิดบริเวณในลำคอ เป็นตุ่มหนอง มีเสลดอุดคอ อาจทำให้เสียชีวิตได้ บางที ชาวบ้าน เรียก โรคไหลตาย
- ทามะลาที่ปรากฏในการสัมผัสส่วนใหญ่ ได้แก่ ทามะลาถักกึก ทามะลาอ้องควาย ทามะลาจับล้าคือ

6. ริดสีดวง - คือโรคพวกหนึ่งมีหลายชนิด เช่น เกิดในช่องตา หรือ ทวารหนัก สะดวงก็เรียก , ริดสีดวง (พจน.ภาษาไทย)

- โรคริดสีดวงทวาร เกิดจากการผิดปกติของหลอดเลือดซึ่งมีการเพิ่มความดันต่อ กระบังลมด้านล่าง การเบ่งอุจจาระบ่อย ๆ จากท้องผูก การยกของหนัก การยืนนาน ๆ และการตั้งครุฑ กลุ่มเส้นเลือดดังกล่าวจะโตและยืดออก มีการบาดเจ็บของเส้น เลือดจนมีเลือดสด ๆ ไหลออกจากทวารหนัก
- ริดสีดวงทวารที่ปรากฏในการสัมผัสส่วนใหญ่ ได้แก่ สะดวงทวาร สะดวงคัง สะดวงล่าไส้

7. กะบูน - คือโรคที่เกิดในมดลูก เนื่องจากเลือดลมเสีย เช่น กะบูนเลือด กะบูนลม (พจน.ภาษาถิ่นๆ)

- กะบูนที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ กะบูนเลือด กะบูนลม

8. กะขี้ (หอบหืด)

- ขี้กะขี้ คือ โรคหืด บางถิ่นเรียกว่า กะขี้
- หืด คือ โรคชนิดหนึ่งเกิดมีเสมหะขึ้นที่ปอด มีอาการไอหอบ (ไอหอบ ไอหืด ไอกรน ขี้กะขี้)
- หืดจัดเป็นโรคปอดเรื้อรังไม่รุนแรงมากนัก หมายถึงบุคคลที่ท่อทางเดินหายใจไวต่อการตอบสนองต่อสิ่งที่มีมากระตุ้น ทำให้ทางเดินหายใจเกิดการตีบแคบ และหายใจลำบาก หายใจมีเสียงวี๊ด หายใจถี่ และรู้สึกแน่นหน้าอก ในรายที่มีอาการรุนแรงอาจมีริมฝีปากและเล็บเขียวคล้ำ ส่วนใหญ่มักเกิดจากอาการแพ้ ได้แก่ ขนสัตว์ ไรฝุ่น ควัน ละอองเกสรดอกไม้ อากาศเย็น เป็นต้น
- หอบหืดที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ กะขี้แมว กะขี้หอบ กะขี้ไอ

9. สะอึก - ภาษาอีสานบางถิ่นใช้สะเออะ

- เป็นอาการที่เกิดจากการหดตัวของกล้ามเนื้อกระบังลมที่อยู่ตรงรอยต่อระหว่างช่องปอดและช่องท้อง ซึ่งเกิดขึ้นโดยไม่สามารถควบคุมได้ ทำให้เกิดการหายใจเอาอากาศเข้าไปก่อนและจะหยุดหายใจเข้าทันทีทันใด เพราะปากหลอดลมจะปิดทำให้เสียงดังของการสะอึกเกิดขึ้นทุกครั้งไป สะอึกอาจจะหายไปได้เองภายในช่วงวินาทีหรือ 2-3 นาที แต่ถ้าสะอึกนาน เป็นชั่วโมง หรือเป็นวัน ๆ อาจต้องหาสาเหตุของอวัยวะต่าง ๆ ควบคู่กันไปด้วย เช่น โรคอวัยวะในช่องท้อง ช่องปอด ระบบประสาท การสะอึกในขณะนอนหลับมีนัยสำคัญมากกว่าการสะอึกในเวลากลางวัน สาเหตุ การสะอึกน่าจะเกิดจากการรับประทานอาหารมากเกินไป เร็วเกินไป ความตึงเครียด การดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ สูบบุหรี่ หรือ บริโภคอาหารที่ทำให้มีก๊าซมาก

10. อาการปวด - เป็นอาการรู้สึกเจ็บป่วนอยู่ในร่างกาย

- อาการปวดที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ปวดเอว ปวดหลัง ปวดขา

11. ฟก ช้ำ ไล่ - บวม ฟอง ช้ำ เช่น มือไล่ หองไล่

12. โรคตา - โรคตาที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ตาแดง ตาเมว ตาส่อน

- ตาส่อน เป็นตาที่มีจุดขาวและฝ้าบาง ๆ

- ตาแดง เป็นโรคตาที่เกิดจากเชื้อไวรัส ติดต่อได้ง่ายโดยการสัมผัสหรือคลุกคลีกับผู้ป่วยโดยตรง มีอาการตาขาวเป็นสีแดง เคืองตา น้ำตาไหล
- 13. สารระบาด - ไม่ปรากฏคำอธิบาย (น่าจะมียลักษณะเช่นเดียวกับสันนิบาต ซึ่งเป็นไข้ชนิดหนึ่งมีอาการคันที่มือ เท้า คอ เวียนศีรษะ ไม่รู้สึกตัวและชักกระตุกและเพ้อ)
- สารระบาดที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ ได้แก่ สารระบาดวิน สารระบาดกุ่มก้น
- 14. บิด - คือ โรคชนิดหนึ่งมีอาการปวดมวนท้อง อุจจาระบ่อย ถ้าเป็นมากอุจจาระเป็นมูก เลือด หมักหม้น หรือหมักหม้นก็เรียก (พจน.ภาษาถิ่นฯ)
- หมักหม้น คือ โรคบิด ถ่ายเป็นมูกเลือด หมักหม้นก็เรียก - (พจน.ภาษาถิ่นฯ)
- มูกเลือด คือ โรคที่มีมูกเลือดในลำไส้คัดออกมาด้วยอุจจาระ คือ โรคบิดอย่างแรง (พจน.ภาษาถิ่นฯ)
- โรคบิด ที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ได้แก่ บิดหมักหม้น หมักหม้นเป็นมูกเลือด
- 15. แม่ขี้มะเอ็ง ขี้มะเอ็ง หรือมะเอ็ง
 - คือ เซลล์ที่เปลี่ยนสภาพไปเป็นเนื้อร้าย เติบโตและขยายตัวในหลอดเลือดและน้ำเหลือง กระจายไปยังอวัยวะอื่น ๆ ในร่างกาย อาการที่ส่อเค้า เช่น มีก้อนเนื้อ คุ่มบนหรือใต้ผิวหนัง แดงนูน ริมฝีปาก อวัยวะอื่น ในร่างกายเป็นแผลเรื้อรัง มีหูดหรือปานที่ผิดปกติ , มีตกขาวโลหิตหรือมีก้อนผิดปกติที่ออกทางช่องคลอดมาก , ไอ เสียงแหบ โดยไม่ได้เป็นหวัดและหาสาเหตุไม่ได้ , เบื่ออาหาร กลืนอาหารลำบาก เจ็บคอ,ระบบขับถ่ายผิดปกติเป็นเวลานาน เป็นต้น มะเอ็ง เกิดได้กับอวัยวะเกือบทุกส่วนของร่างกาย เช่น แดงนูน ผื่นผิวหนัง ปอด มดลูก ช่องปาก ตับ ระบบทางเดินปัสสาวะ เป็นต้น
 - มะเอ็งที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ มะเอ็งที่ปาก มะเอ็งที่เต้านม
- 16. โรคบุรุษ - ชื่อโรคที่เกิดจากการสำส่อนทางเพศของชาย
- โรคบุรุษที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ห่าโปง (ไส้เลื่อน) หนองใน
- 17. ไอ - ไอมีหลายประเภท เช่น ไอกรน ไอหอบ ไอหืด
- ไอกรน เป็นโรคติดเชื้อจากแบคทีเรียชนิดหนึ่งพบในเด็กที่มีไข้ ไอมาก และมักมีเสียงเกิดจากการหายใจที่ลำบากตามหลังการไอ (พจน.ภาษาถิ่นฯ) อาการเริ่มแรกจะคล้ายหวัดมาก มีน้ำมูกไหล ไอแห้ง ๆ ประมาณ 7 วัน

- ผ่านไปจะ ดีขึ้นเหลือแต่ไอแห้ง และไอคืด ๆ กัน แล้วจึงหายใจสักครั้งหนึ่ง
 ใอมาก จนอาเจียนเพราะเสมหะเหนียวมาก บางคนไอจนหน้าดำหน้าเขียว
 น้ำตาไหล ล้นจุกปาก หรือมีเลือดจุกในตา และอาเจียนจนหมดแรงก็มี
- ไอหอบ คือ โรคชนิดหนึ่งที่ทำให้ไอจนเหนื่อย
 - ไอหืด คือ โรคชนิดหนึ่งมีเสมหะที่ปอด ทำให้ใอมาก
18. เบื่อ
- เบื่อ เป็นอาการวางยาพิษ เช่น เบื่อปลา = เบื่อปลา (พจน.ภาษาถิ่นๆ)
 - เรียกสารที่ทำให้เมาหรือตายว่ายาเบื่อ (พจน.ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525)
 - อาการเบื่อ เป็นอาการเพ้ออาหารบางประเภทที่มีสารพิษ อาการเริ่ม หลังจาก
 รับประทานอาหารแล้วจะมีอาการ วิงเวียน แน่นหน้าอก อาเจียนจนหมด
 แรง
 - อาการเบื่อที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ เบื่อเห็ด เบื่อกรวย
19. ขี้ทูต กุฎฐัง
- ขี้ทูต คือ โรคเรื้อน
 - โรคเรื้อน (เสี้ยน) มีหลายชนิด บางชนิดทำให้นิ้วมือนิ้วเท้าหลุด เรียกว่า กุฎฐัง
 บางชนิดเป็นผื่นคัน ทำให้ผิวหนังหนาหยาบ และอาจแฉกมีน้ำเหลืองไหล เป็นต้น
20. เป็นลม
- เป็นอาการรู้สึกเวียนศีรษะ ใจหวิว หน้ามืด เหงื่อซึม มือเท้าเย็น หน้าซีด
 หัวใจเต้นผิดปกติ อาจชว่นเซและล้มทั้งยืน
 - ลมขึ้น เป็นอาการที่ลมดันออกจากภายในกาย ทำให้หายใจไม่ออ มีอาการหน้า
 มืด อาเจียน บางทีเรียกว่า ลมขึ้นเบื้องสูง (พจน.ภาษาถิ่นๆ)
 - วิน คือ อาการหน้ามืด เวียนศีรษะ วิงเวียนศีรษะ (พจน.ภาษาถิ่นๆ)
 - อาการเป็นลมที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ลมผู้เฒ่า ลม
 วิงเวียน
21. ฮาน
- คือโรคกษัยมีอาการแสบร้อนหลังปัสสาวะ , โรคผอมแห้ง (พจน.ภาษาถิ่นๆ)
 - โรคผอมแห้งที่มักเกิดแก่ผู้ชายที่สูงอายุ กษัยเลือดเป็นโรคที่เกิดจากเลือด
 น้ำเหลือง และเสมหะเป็นพิษ ทำให้ผอมแห้งแรงน้อยปัสสาวะขุ่นมีสีเหลือง
 - ฮานที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ฮานเขียวเหลือง ฮานเลือด
 ฮานเขียวใส
22. นิ้ว
- เป็นโรคที่ทำให้เกิดอาการปวดที่เอวหรือท้องน้อย อาจจะปวดตลอดเวลา
 หรือเป็น ๆ หาย ๆ เกิดกับทุกเพศทุกวัย แต่มักพบในเพศชายมากกว่าเพศหญิง 3
 เท่า และมักพบได้ในประเทศเขตร้อนมากกว่าเขตหนาว พบในหน้าร้อน
 มากกว่าหน้าหนาว อาชีพที่ทำงานกลางแจ้ง หรืออยู่หน้าเตาไฟ มีโอกาสเป็น
 มากกว่า

- นิ้ว เป็นก้อนหินเล็ก ๆ ซึ่งเกิดจากการจับตัวกันของผลึกที่เป็นตะกอนใน น้ำปัสสาวะที่เข้มข้น รวมตัวกันเป็นนิ้วในไต แล้วอาจเคลื่อนหลุดออกมาที่ ท่อไต และลงไปในกระเพาะปัสสาวะ นานวันขนาดของนิ้วก็จะโตมากขึ้น
- นิ้วที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ นิ้วในไต นิ้วกระเพาะ ปัสสาวะ นิ้วแม่
- 23. พาก - พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน พากเป็นโรคระบาดที่เกิดแก่สัตว์ เช่น วัว ควาย
 - ชื่อโรคระบาดเมื่อเกิดจะถูกตามอย่างรวดเร็วโบราณเรียก โรคห่า
 - พากที่ปรากฏในการ สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ใช้สับปาก พากสับ ประดง
- 24. ป้าง - เป็นโรคชนิดหนึ่ง มีตับและม้ามโต มีไข้คลุมเครือเรื้อรังคือ ไข้จับสั่นเรื้อรัง (พจน.ภาษาถิ่นฯ)
 - ป้างที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ป้างหย่อน ป้างขึ้น
- 25. ผ่า - ไม่ปรากฏคำอธิบาย ผู้ให้สัมภาษณ์อธิบายว่า เป็นอาการปวดแสบร้อน ใต้ผิวหนัง บางครั้งมีหนองแต่ไม่มีหัวเหมือนฝี มักเป็นตามฝ่ามือ ฝ่าเท้า น่าจะมีความหมายใกล้เคียงกับ รองช้ำ ซึ่งเป็น โรคชนิดหนึ่งเป็นตามฝ่ามือฝ่า เท้า มีน้ำใส ๆ อยู่ระหว่างหนังชั้นนอกกับเนื้อ
 - ผ่าที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผ่าเอ็น ผ่าตุ๊ก ผ่าไฟ
- 26. ตกขาว(หมาดขาว)- หมาด เป็นโรคชนิดหนึ่งของสตรี หรือโรคหมาดขาว หรือมดกัด
 - เป็นสภาวะสารเหลวในช่องคลอดมีมากเกินไปจนก่อให้เกิดความรำคาญ หาก มีไม่มากนักถือว่าเป็นสภาวะปกติ หากมีมากและมีอาการคัน ปัสสาวะแสบ ขัด แสดงว่ามีการติดเชื้อ อาจเป็นเชื้อรา หรือพยาธิ หรือแบคทีเรีย
- 27. ขี้ไม้ - คือ กุดทะราด ส่วนมากเรียกขี้หน่อไม้ บางถิ่นเรียก ขี้หน่อไม้ (พจน.ภาษาถิ่น)
 - กุดทะราด ชื่อโรคติดต่อชนิดหนึ่ง เป็นแผลเรื้อรัง บางรายบานเหวอะหะวะ มีกลิ่นเหม็น เป็นแม่แผลให้เกิดแผลอื่น ๆ จำพวกเดียวกันพุ่อกไปอีก (พจน.ราชบัณฑิตยสถาน 2525)
 - ขี้ไม้ที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ขี้ไม้ค่าง ขี้ไม้ลงพื้น ขี้หิด
- 28. งูสวัด (วัด) - ในเด็กพบได้น้อย พบในผู้ชามมากกว่าผู้หญิง มักจะเป็นครั้งเดียวในชีวิตไม่ เป็นซ้ำอีก มีอาการไข้ขึ้น ปวดตามผิวหนังโดยเฉพาะแนวเส้นประสาทที่จะ เกิดเป็นงูสวัด บางคนอาจปวดมาก หรือปวดแสบปวดร้อนคล้ายถูกไฟไหม้ อาจเป็นซิกไคซิกหนึ่งของอก เอว ใบหน้า ต่อมาจะมีเม็ดผื่นแดงขึ้นตรง บริเวณที่ปวดกลายเป็นตุ่มใส เรียงเป็นแถวตามแนว เส้นประสาท ต่อมา

คุ้มจะเหลืองแล้วแตกยุบไปจนแห้งเป็นสะเก็ด ติดต่อกันโดยการสัมผัสกับ
คนที่ป็นงูสวัด หรืออีสุกอีใส โรคนี้มักจะหายไปเองใน 2-3 สัปดาห์

29. แสบมากโทก (แสบคอ)- เป็นอาการแสบร้อนในลำคอช่วงระยะหนึ่ง และหายไปเอง
(พจน.ภาษาถิ่นๆ)

- โรคชนิดหนึ่งเกิดที่บริเวณลำคอ มีอาการปวดแสบปวดร้อน น้ำลายไหลจาก
ปาก คล้ายอาการลมคื่นเืองบน

30. คางทูม

- โรคติดต่อที่เกิดจากเชื้อไวรัสทำให้ต่อมน้ำลายบริเวณใต้หูอักเสบแล้วบวม
(พจน.ราชบัณฑิตยสถาน 2525) ภาษาอีสานว่า คางไค่
- อาการ ต่อมน้ำลายใต้หูจะบวมโต ปวดหูและเจ็บคอ ไข้ต่ำพอวันที่สามมี
ไข้สูง ส่วนมากจะบวมข้างเดียวก่อน ถ้าเป็นน้อยจะหายในเวลา 3-4 วัน
เชื้อไวรัสของโรคนี้อาจจะไปอยู่บริเวณลูกอั้นจะทำให้เกิดอาการอักเสบจน
กลายเป็นหมีนได้

31. หมากกะดันขาไค่ (ไข้คันบวม)

- บางที่เรียก กะดันขาไค่

- เป็นต่อมน้ำเหลืองที่อยู่ใต้ผิวหนัง บริเวณขาหนีบ ซึ่งเป็นแนวผิวหนังย่น
ระหว่างลำตัวกับต้นขา ซึ่งมีหน้าที่กักและทำลายเชื้อโรคที่ผ่านเข้ามาใน
ร่างกายก่อนบนเกิดอาการอักเสบ บวมปวด

32. ล่อย (เหน็บชา)- เป็นอาการร่อย เปลี้ย แขนขาไม่มีกำลัง เช่น เป็นล่อย คือ เป็นโรคเหน็บชา
(พจน.ภาษาถิ่นๆ)

- โรคชนิดหนึ่ง เกิดจากขาดวิตามินบี 1 ทำให้มีอาการชาปลายมือปลายเท้า
หรือเจ็บแปลบปลายตามแขนขาอันเกิดจากหลอดเลือดและเส้นประสาทหรือ
อย่างใดอย่างหนึ่งบริเวณนั้นถูกกดทับระยะหนึ่ง (พจน.ราชบัณฑิตยสถาน 2525)

33. เบาหวาน

- ชื่อโรคชนิดหนึ่งมีระดับน้ำตาลในเลือดสูงกว่าปกติ และมีน้ำตาลรั่วออกมา
ในปัสสาวะ เบาหวานทำให้เกิดโรคแทรกซ้อนอื่น ๆ มากมาย เช่น
ภาวะติดเชื้อทางเดินปัสสาวะ หัวใจ ระบบประสาทเสื่อม ไตวาย โดยเฉลี่ย
หลังจากเป็นเบาหวาน 10 ปี จะพบอาการแทรกซ้อนทางไต หลังจากมี
ภาวะไตวายเริ่มต้น พบว่าอีกประมาณ 4-7 ปี จะเป็นไตวายระยะสุดท้าย
ถ้าไม่ได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม

34. ล่องแก้ว

- ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นวงกลมขอบสูงตามผิวหนังมีน้ำเหลืองไหลซึม
ตลอดเวลาเป็นได้กับคนทุกเพศทุกวัย

ประเภทของโรคที่หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่รู้จัก

1. ไข้ไฟลามโกน ไข่ออกกล่อมนางนอน ไข่ออกปานแดงปานคำสลับกัน ไข่อีสูกอี่ไฮ ไข้ป่า ไข่ออกเหลือง ไข้ป่วยยืน
2. ขางจีดำ ขางจีไม้ ขางเหลือง กางปากเปื่อย
3. ประคงไฟ ประคงลอย ประคงคัน ประคงลม (ผื่นคัน)
4. ฝีหัวเหียน ฝีสำบาย ฝีปลาค้อ
5. ทำมะลาถักกึก ทำมะลาอ่องควาย ทำมะลาจับลำคอ (คอติด)
6. สะดวงคัง สะดวงทวาร สะดวงลำไส้ (ริดสีดวง)
7. กะบูนเลือด กะบูนลม (เลือดลมเสีย)
8. กะขือแมว กะขือหอบ (หอบหืด)
9. สะอึก
10. อาการปวด ปวดขา ปวดหลัง
11. ฟก ช้ำ บวม
12. ตาแดง ตาส่อน
13. สาระบาดวิน สาระบาดกุมภังค์
14. บิดหมักหม่น บิดหมักหม่นเป็นนูกเลือด
15. แม่ขี้มะเอ็ง (มะเริง)
16. ห่าโปง (ไล่เลือน) หนองใน
17. ไอ
18. เบื่อเห็ด เบื่อกรอย (แพ้)
19. ภูฏั้ง จีทูด
20. ลมผู้เต่า ลมวังเวียน
21. ฮานเขียวเหลือง ฮานเลือด
22. นิ้วโต นิ้วกระเพาะปัสสาวะ
23. ไข้สับปาก ปากสับประคง
24. ป้างหย่อน (ม้าม)
25. ค่ำเอ็น ค่ำอุก ค่ำไฟ
26. ตกขาว
27. ขี้ไม้ค้าง
28. วัค (งูสวัด)
29. แสบหมากโหก (แสบคอ)

30. คางไค่ (คางทุม)

31. หมากกะคันชาไค่ (ไผ่คันบวม)

จากชื่อโรคที่กล่าวมาทั้ง 31 ประเภท แต่ละประเภทยังจำแนกเป็นชนิดย่อย ๆ อีกจำนวนมาก เพียงแต่ทว่าจากที่กล่าวไปแล้วว่า บางโรคแยกเป็นชนิดย่อย ๆ แต่อาการไม่แตกต่างกัน ต่างกันเพียงชื่อที่เรียกที่หมอรู้จักและกันหู เช่น คางไค่ คางบวม คางทุม เป็นต้น โรคทั้ง 31 โรคนี้เป็นโรคที่หมอรู้จัก แต่ทว่าหมออาจจะไม่ได้รักษาทุกโรค

โรคที่หมอส่วนใหญ่ไม่ได้รักษาและไม่รู้ชื่อ

1. โรคผิวด่าง ๆ เช่น ผิดแดด ผิดไฟ
2. เหน็บชา ล้อย
3. เมาหวาน
4. ล่องแก้ว
5. ตกขาว
6. โรคบุรุษ

ถึงแม้หมอจะไม่ได้รักษา แต่ก็พอจะมีความรู้เกี่ยวกับอาการของโรคและข้อห้ามของโรค โดยหมออาจจะเคยเห็น เคยได้ยินได้ฟังจากคนในครอบครัว ในชุมชน หรือจากครู สิ่งที่เกิดขึ้นได้ชัดเจนในการออกไปสัมภาษณ์คือ คนที่ใกล้ชิดหมอ เช่น ภรรยา หรือ ลูก หรือญาติที่ใกล้ชิด จะรู้เรื่องราวของโรค และข้อห้าม บางครั้งรู้ละเอียดมากกว่าหมออีกด้วย ปรากฏการณ์นี้ทำให้สามารถมองเห็นว่าการอยู่ใกล้ชิดกันเอื้ออำนวยให้เกิดการถ่ายทอดภายในครอบครัวโดยไม่เจตนา และบางครั้งคนในครอบครัว ก็อาจได้รับข้อมูลจากชาวบ้านที่เป็นโรค ทำให้ดูเหมือนว่าคนในครอบครัวจะรู้และมีรายละเอียดเกี่ยวกับโรคละเอียดกว่าหมอ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่ารู้แล้วถูกต้องด้วยทุกเรื่องไป

ข้อห้ามที่หมอส่วนใหญ่เห็นว่าควรงดอาหารจำแนกตามโรค

1. ไช้ : ห้ามกินผลไม้ทุกชนิด ห้ามกินข้าวโพด ข้าวจี ข้าวคัมมัด ห้ามอาบน้ำ
2. ขาง : ห้ามกินน้ำเย็น ของเผ็ด เค็ม ดิบ ไช้ หน่อไม้
3. ประดง (ผื่นคัน) : ห้ามกิน หอย กุ้ง ปู เป็ด อีงอ่าง ไช้ หน่อไม้ ของคอง ของดิบ
4. ฝี่ : ห้ามกิน ไช้ ไก่ เป็ด
5. ทามะลา (คอติบ) : ห้ามกินของดิบทั้งหลาย

6. สะดวง (ริดสีดวง) : ห้ามกินไก่ กุ้ง เต้า หอย ปลาไหล เนื้อดิบ เหล้าเบียร์
7. กะบูน : ห้ามกินทุเรียน ของดิบ ของคอง
8. กะยือ : ห้ามกินกุ้ง ไก่ ปลาชิว คัมเหล่า สุนัขเหรี
9. สะอึก : ห้ามดื่มน้ำเย็น (หมอส่วนใหญ่ไม่ระบุข้อห้าม)
10. อาการปวด : ห้ามทานของคอง เนื้อสัตว์ดิบ
11. ฟกซ้ำ : ห้ามกินเหล่า ของดิบ เมื่อทาน้ำมันแล้วหาให้ทิ้งขวดน้ำมันทันที
12. โรคตา : ห้ามทาน หอย กุ้ง ปลาชิว หน่อไม้คอง ของคอง
13. สาระบาด (สันนิบาต) : ห้ามทำงานหนัก ห้ามตากแดด
14. บิด : ห้ามกินของดิบ ของคอง ของคาว
15. มะเร็ง (มะเร็ง) : ห้ามกินเนื้อวัว ควาย ไก่ หน่อไม้ ของดิบ (หมอส่วนใหญ่ไม่ระบุข้อห้าม)
16. โรคบุรุษ : ห้ามกินเป็ด ไก่ เหล่า ส้มตำ หน่อไม้ มะละกอ ปลาร้า (หมอส่วนใหญ่ไม่ระบุข้อห้าม)
17. ไอ : ห้ามสุนัขเหรี คัมเหล่า ห้ามกินหัวกรอย ผือก มัน
18. เบื่ออาหาร (แพ้) : ห้ามกินของที่แพ้ เช่น เบื่อเห็ด ห้ามกินเห็ด เบื่อกรอย ห้ามกินกรอย
19. ภูงั้ง : ห้ามกินไก่ กุ้ง หอย ปู ปลาชิว ห้ามดื่มน้ำ
20. โรคลม : ห้ามทำงานหนัก ห้ามตากแดด (หมอส่วนใหญ่ไม่ระบุข้อห้าม)
21. ฮาน (กษัย) : ห้ามทำงานหนัก ห้ามกินของเค็ม
22. นิ้วโต : ห้ามทำงานหนัก ห้ามกินของเค็ม
23. พาก : ห้ามสุนัขเหรี ห้ามดื่มน้ำ
24. ป้าง (ม้าม) : ห้ามกินของดิบ ของหวาน
25. ผ่า : ห้ามกินของดิบ ของคอง
26. ตกขาว : ห้ามกินส้มตำ มะละกอ ปลาชิว กุ้ง หอย (หมอส่วนใหญ่ไม่รักษา)
27. ขี้ไม้ (อุทธาราด) : ห้ามกินไก่
28. วัด (งูสวัด) : ห้ามกินปลาร้า ส้มตำ เนื้อ ไข่
29. แสบหมากโหม (แสบคอ) : ห้ามกินเผ็ด กินเค็ม
30. คางทูม : ห้ามกินไข่ ห้ามดื่มน้ำ
31. หมากกะดัน (ไข้คันบวม) : หมอส่วนใหญ่รู้จักโรค แต่ไม่ค่อยระบุข้อห้าม (หมอบางคนห้ามไข่ไก่ เป็ด กุ้ง หอย)
32. โรคผิวด่าง ๆ : ห้ามกินกระด่าย ผักขม ไก่ป่า นกเขา นกเค้าแมว
33. เหน็บชา (ล่อย) : ห้ามยกของหนักเกินตัว (หมอส่วนใหญ่ไม่ได้รักษาและไม่ระบุข้อห้าม)
34. เบาหวาน : หมอส่วนใหญ่ไม่ได้รักษา และไม่ระบุข้อห้าม (หมอบางคนห้ามของหวานทุกชนิด)

35. ถ้องแก้ว : หมอส่วนใหญ่ไม่รู้จัก และไม่ระบุชื่อห้าม (หมอบางคน ห้าม ปลาแร่ ปลาไหล ปลาฉิว กุ้ง หอย)

โดยสรุปแล้ว อาหารที่มักจะคะล้าสำหรับทุกโรคได้แก่ ของดิบ ของคอง ของเค็ม ของเผ็ด บุหรี่ เหล้า ไก่ กุ้ง หอย ปู ปลาฉิว หน่อไม้ มะละกอ สัตว์ปีก เป็นต้น จึงเป็นที่น่าศึกษาคุณสมบัติของอาหารเหล่านี้ เพราะการเล่าสืบต่อกันมาของบรรพบุรุษเหมือนสถิติของมุขปาฐะ ที่จดจำด้วยความทรงจำเล่าขานกันมา แต่ทั้งนี้ก็ต้องตรวจวินิจฉัยพยาธิสภาพของผู้ป่วยประกอบกันไปว่า ขณะที่ร่างกายอ่อนแอหรือไม่ จึงแพ้อาหารเหล่านี้ แต่อย่างน้อยของดิบ ของคอง ของเค็ม ของเผ็ด บุหรี่ เหล้า ก็ให้โทษแก่ร่างกายในภาวะปกติอยู่แล้วถ้าทานมาก หากยังร่างกายอยู่ในภาวะอ่อนแอก็ยิ่งจะเกิดอาการแพ้ต่าง ๆ ควบคู่กับโรค ที่เป็นอยู่ในขณะนั้นได้

ตรวจสอบกับผู้เคยเป็นโรค

เพื่อเป็นการตรวจสอบว่า ประสิทธิภาพของหมอกับผู้ป่วยตรงกันเพียงใด จึงต้องได้มีการสัมภาษณ์ ผู้เคยเป็นโรคถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นทุกโรค แต่ผู้เคยเป็นโรคเคยได้รับข้อมูลมุขปาฐะสุขภาพมาอย่างไรบ้าง

ผู้เคยเป็นโรคที่ส่วนใหญ่ที่มารักษาด้วยหมอสุนไพรมักจะเป็น ไข้ อาการปวด ประดง โรคเกี่ยวกับท้อง ผู้เคยเป็นโรคส่วนใหญ่มารักษาด้วยยาสมุนไพร เพราะมีความเชื่อในสรรพคุณยา เชื่อในตัวหมอ เชื่อผู้เฒ่า และญาติพี่น้อง อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ สถานพยาบาลอยู่ไกล ส่วนใหญ่จะทราบเรื่องข้อห้าม (คะล้า) ของโรคมามาก่อน และถ้าเป็นโรคใดก็จะปฏิบัติข้อห้ามอย่างเคร่งครัด ผลของการปฏิบัติทำให้หายเร็วขึ้น มีบางรายเท่านั้นไม่ปฏิบัติข้อห้ามอย่างเคร่งครัดเพราะอดที่จะรับประทานของต้องห้ามไม่ได้ และมีอยู่ 1 รายเท่านั้นที่ไม่ปฏิบัติข้อห้ามเพราะไม่ศรัทธาในตัวหมอว่าเนื่องจากหมอบางคนโกหกและหมอบางคนไม่เก่งจริง

ประเภทของโรคที่ผู้เคยรักษาส่วนใหญ่รู้จัก

1. ไข้ไฟลามโกน ไข้ออกปาดแดงปาดคำสลับกัน ไข้หมากแดง ไข้อีสุกอีใส ไข้ปวยขึ้น
2. ขางจี๊ด ขางเหลือง ขางจี๊ด รางปากเปื่อย
3. ประดงไฟ ประดงคัน ประดงล้อย ประดงเลือด (ผื่นคัน)
4. ฝีหัวเข็น ฝีในท้อง ฝีสำบ
5. ทำมะลาถักถัก ทำมะลาจับคอ (คอติบ)

6. สะดวงคัง สะดวงทวาร สะดวงลำไ้ (ริดสีดวง)
7. กะบูนเลือด กะบูนลม (เลือดลมเสีย)
8. กะยือหอบ กะยือแมว กะยือไอ (หอบหืด)
9. สะอึก
10. อาการปวดเอว ปวดหลัง ปวดขา
11. ฟก ช้ำ นวม
12. ดาแดง ดาส่อน ดามัว
13. สาระบาดวิน สาระบาดกุ่มกัณจ์ (สันนิบาต)
14. บิดหมักหม่น หมักหม่นเป็นมูกเลือด
15. แม่่งขี้มะเอ็ง มะเอ็งที่ปาก มะเอ็งเด้านม (มะเร็ง)
16. หนองโน หำโปง (ไส้เลื่อน)
17. ไอ
18. เบื่อเห็ด เบื่อกรอย (แพ้)
19. ภูงั้ง
20. ลมวิงเวียน ลมผู้เฒ่า
21. สานเขี้ยวเหลือง สานเขี้ยวใส (โรคกษัย)
22. นัวแม่ นัวกระเพาะปัสสาวะ
23. ใช้สับปาก ปากสับปะดง
24. ป้างขึ้น ป้างหย่อน (ม้ามโต)
25. ผูกคูก ผูกเอ็น
26. ตกขาว
27. ขี้หิด ขี้ไม้ลงพื้น ขี้ไม้ค้าง (कुत्तराद)
28. วัค (งูสวัด)
29. แสบหมากโทก (แสบคอ)
30. คางไค่ (คางทูม)
31. กะคันขาไค่ (ไข่คันบวม)
32. ผิดไฟ ผิดน้ำ
33. ล่อย
34. เบาหวาน
35. ล่องแก้ว

สำหรับโรคตั้งแต่หมายเลข 33-35 ผู้เคยรักษาส่วนใหญ่ไม่มีข้อมูลโดยเฉพาะดองแก้ว ผู้เคยรักษาไม่รู้จักโรคนี้เลย ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับโรคที่หมอส่วนใหญ่ไม่รักษาและไม่มีข้อมูลแล้วปรากฏว่ามีข้อมูลตรงกันระหว่าง ผู้เคยรักษากับหมอฯ คือ เหน็บชา (ล่อย) เบาหวาน และดองแก้ว สำหรับโรคผิดต่าง ๆ ดกขาว และพิษสุนัขบ้า เป็นโรคที่ผู้เคยรักษารู้จักดีโดยเฉพาะผู้รักษาที่เป็นผู้หญิงจะรู้จัก โรคผิไฟ – ผิคน้ำ ดกขาว แต่หมอฯไม่ค่อยได้รักษาโรคดังกล่าวและไม่มีข้อมูล อีกประการหนึ่งสำหรับโรคพิษสุนัขบ้าในปัจจุบันมียาแผนปัจจุบันรักษาให้หายได้ หมอฯจึงไม่ได้ค่อยรักษาโรคดังกล่าวแล้ว

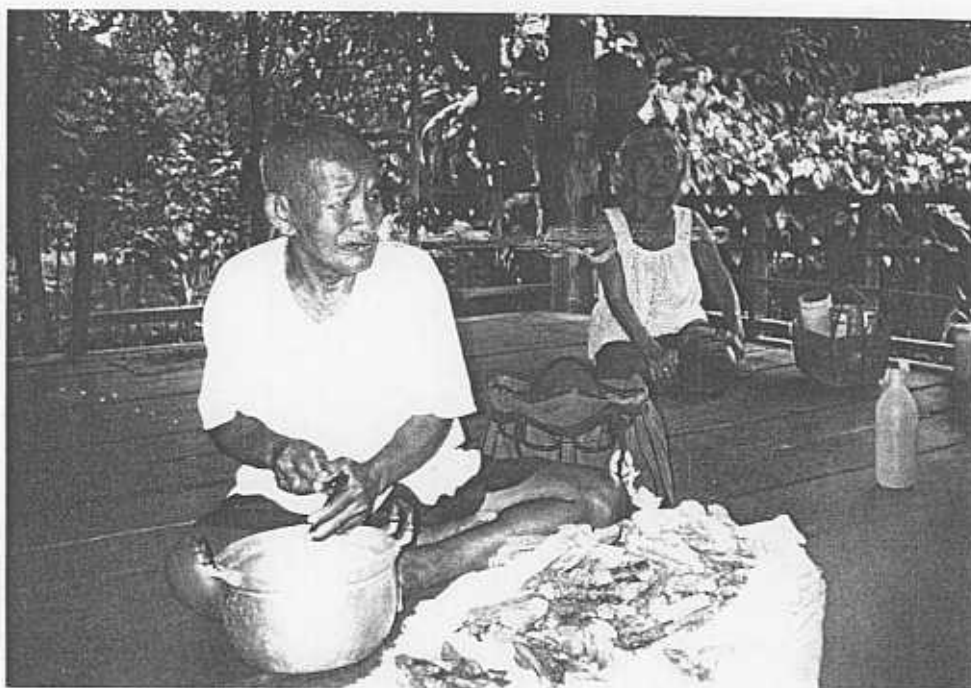
ข้อห้ามที่ผู้เคยรักษาส่วนใหญ่เห็นว่าควรจะงดอาหารจำแนกตามโรค

1. ไข้ : ห้ามกินผลไม้ทุกชนิด แดงทุกประเภทโดยเฉพาะแดงโม ห้ามอาบน้ำ
2. ขาง : ห้ามกินน้ำเย็น น้ำแข็ง ของเผ็ด เต็ม คีบ
3. ประดง (ผื่นคัน) : ห้ามกินของดอง ไข่ หอย ปู เป็ด หมู อังอ่าง จักจั่น หน่อไม้ ข่า หวาย
4. ฝี : ห้าม ไข่ ไข่ เป็ด ของคิบ ปลาไหล ของดอง
5. ทำมะลา (คอติบ) : ห้ามกินของคิบ ไข่
6. สะดง (ริดสีดวง) : ห้ามกินปลาไหล ไข่ กุ้ง เต้า หอย เนื้อคิบ เบียร์
7. กะบูน (เลือดลมเสีย) : ห้ามกินปูทะเล ปลาทะเล หอยทะเล ของคิบ
8. กะยือ (หอบหืด) : ห้ามดื่มเหล้า สูบบุหรี่ ห้ามกินของหวานทุกชนิด ไข่ กุ้ง ปลาชิว
9. สะอึก : ห้ามดื่มน้ำเย็น ห้ามทำงานที่ต้องตากแดด
10. อาการปวด : ห้ามกินของดอง หน่อไม้
11. ฟกซ้ำ : ห้ามกินเหล้า เมื่อกินน้ำมันแล้วหาให้ทั้งขวดน้ำมันทันที
12. โรคตา : ห้ามกินไข่ไก่
13. ธาระบาด (สันนิบาต) : ห้ามทำงานหนัก
14. บิด : ห้ามกินของดอง ของคิบ ของคาว
15. มะเอ็ง (มะเร็ง) : ห้ามอาหารคาว ของคิบ เนื้อวัว ถวบ เป็ด ไข่ ปลา ร้า ปลาจ่อม อาหารทะเล
16. โรคนุรุข : ห้ามกินเป็ด ไข่ เหล้า ส้มตำ หน่อไม้ ปลา ร้า ห้ามกระทบกระเทือน
17. ใจ : ห้ามสูบบุหรี่ ห้ามกินกรอย เผือก มัน ห้ามดื่มเหล้า
18. เบื่ออาหาร (แพ้) : ห้ามกินเห็ด (เบื่อเห็ด) กรอย (เบื่อกรอย)
19. กุฎฐัง ; ห้ามกินไข่ ห้ามดื่มเหล้า
20. โรคลม : ห้ามตากแดด อยู่ในที่มีคนแออัด และห้ามทำงานหนัก
21. ฮาน (โรคขยับ) : ห้ามทำงานหนัก ห้ามกินของเค็ม

22. นิ้ว : ห้ามทำงานหนัก ห้ามกินของเผ็ด
23. พาก : ห้ามดื่มเหล้า สูบบุหรี่
24. ป้าง (ม้าม) : ห้ามกินของดิบ ของหวานมัน
25. ผ่า : ห้ามกินของคอง ปลาไหล ไก่ กุ้ง หอย ปลาชิว ไข่
26. ตกขาว : ห้ามกินส้มตำ มะละกอ ปลาชิว กุ้ง หอย
27. จี๋ไม้ (อุจจาระ) : ห้ามกินไก่ ปลาไหล
28. วัด (อุสวัด) : ห้ามกินปลาร้า ของคอง ไข่ ส้มตำ
29. แสบหมากโทก (แสบคอ) : ห้ามกินเผ็ด ของเค็ม
30. คางทูม : ห้ามกินไก่ ไข่ ห้ามดื่มเหล้า
31. โรคผิดต่าง ๆ : ห้ามดื่มเหล้า ห้ามกินแดงไทย ห้ามกินชะอม
32. เหน็บชา (ล้อย) : ห้ามยกของหนักเกินตัว
33. เบาหวาน : ผู้เคยเป็นโรคส่วนใหญ่จะไม่มีข้อมูล แต่ระบุข้อห้ามว่าห้ามกินของหวานทุกชนิด
34. หมากกะคัน (ไข้คันบวม) : ผู้เคยรักษาส่วนใหญ่รู้จักโรค แต่ไม่ค่อยระบุข้อห้าม มีบางรายกล่าวว่า ห้ามทำงานหนัก
35. ล่องแกว : ผู้เคยเป็นโรค ไม่รู้จักโรคนี้

[illegible]

หมอพื้นบ้าน ดอนปู่ตา เส้นทางสมุนไพร และข้อห้าม

บทที่ 4

หมอฟันบ้าน ดอนปู่ตา เส้นทางสมุนไพร และข้อห้าม: ภูมิปัญญาบรรพบุรุษ

จากข้อมูลข้อห้ามที่ผู้เคยรักษาด้วยสมุนไพร (ผู้เคยเป็นโรค) ให้ไว้ เมื่อดูจากความถี่ของการลงน้ำหนักให้กับข้อห้ามนั้น ๆ มากในอันดับต้น ๆ ทำให้ต้องแปลกใจเพราะข้อมูลที่ได้นั้นเหมือนกับเป็นการคอยย้ำคำตอบที่หมอจะได้ให้มาแล้ว ถ้านำตารางความเห็นที่หมอส่วนใหญ่ให้ไว้ก็จะสอดคล้องกับตารางของผู้เคยรักษาส่วนใหญ่ให้ไว้พอดี อาจจะมีการแตกต่างในรายการย่อย ๆ ของแต่ละถิ่นบ้างแต่เมื่อดูคำตอบโดยรวมแล้ว ต้องทิ้งกับคำตอบที่สอดคล้องกัน

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจสรุปได้โดยทั่ว ๆ ไปว่า เกิดจากการส่งต่อข้อมูลโดยการเล่าขาน และทบทวนจดจำถ่ายทอดกันต่อ ๆ มา และอาจเกิดจากประสบการณ์การกำเริบของโรค เมื่อไม่ปฏิบัติตามข้อห้ามด้วยก็เป็นได้ แต่สำหรับบางคนที่มีร่างกายแข็งแรงและไม่มีโรคแทรกซ้อนก็อาจไม่เกิดอาการกำเริบของโรค กล่าวคือ ไม่เค้ล้า ก็มีให้เห็นอยู่มาก อีกประการหนึ่ง เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า เหล้า บุหรี่ ของคอง ของดิบ ของเผ็ด ของต้ม ล้วนแต่ให้ร้ายต่อร่างกาย แม้แต่ในยามปกติก็ตาม ดังนั้นเราจึงพบปรากฏการณ์ว่า ของแสลงเหล่านี้ก็อยู่ในบัญชีของเค้ล้าด้วย สิ่งเหล่านี้ทำให้เราได้คิดว่า การกินสิ่งที่ให้โทษและกินอยู่ซ้ำๆ ย่อมมีผลร้ายต่อร่างกาย

ในปัจจุบันการแพทย์เจริญขึ้นมีการทดสอบสารต่าง ๆ ให้เห็นได้ เราจึงมีเหตุผลเสมอในการห้าม แต่การเค้ล้าของคนสมัยก่อนเป็นการห้ามจากประสบการณ์ที่ได้พบเจอจากการลองผิดลองถูกแล้วเล่าขานสืบต่อกันมา โดยไม่สามารถอธิบายทางวิทยาศาสตร์ได้ ผู้เฒ่าผู้แก่จึงห้ามด้วยการใช้คำว่า เค้ล้า ประสบการณ์ด้านสุขภาพบางเรื่องเคยเกิดครั้งสองครั้งแล้วไม่เกิดขึ้นอีก ได้แต่เล่าขานสืบต่อกันมา คนรุ่นหลังอาจมีความเห็นว่าไม่มีเหตุผล ไม่สมเหตุผล ก็อาจจะไม่ปฏิบัติตามเค้ล้าในเรื่องนั้น ๆ แต่ประสบการณ์ด้านสุขภาพบางเรื่องเกิดครั้งแล้วครั้งเล่า เกิดซ้ำซากในพยาธิสภาพเช่นนั้น ก็มีผลทำให้ลูกหลานคนรุ่นหลังเชื่อถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ข้อห้ามหรือเค้ล้า ถือได้ว่าเป็นการรักษาโดยควบคุมอาหารควบคู่กับการใช้สมุนไพร การงดอาหารบางประเภทจึงถือได้ว่าเป็นหนทางใช้อาหารเป็นยา ยิ่งวิทยาศาสตร์การแพทย์สามารถพิสูจน์คุณสมบัติของสารต่าง ๆ ให้เห็นจริงตามเหตุผลได้ก็จะยิ่งทำให้การแพทย์แผนไทยมีความเข้มแข็งและมีมาตรฐานขึ้นได้

ข้อห้ามในการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน

จากที่กล่าวไปแล้วว่า หมอยาพื้นบ้านจะต้องประพฤติปฏิบัติข้อห้ามหลายประการ เช่น ไม่เรียกร้องคำรักษา ยกเว้นคำคายไม่ก็บาท ต้องถือศีล 5 ไม่กินเนื้อสัตว์ 10 อย่าง เป็นต้น ยังมีข้อห้ามที่เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรของหมอ ที่น่าจะนำมากล่าวถึง ดังต่อไปนี้

1. การเก็บยาต้องไม่เก็บขณะที่ทับเงาตัวเอง , เงาของหมอไม่ทับยาที่จะเก็บ
2. ให้เก็บยาวันอังคาร บางแห่งกล่าวว่า เก็บยาวันใดก็ได้ ยกเว้นวันพระ
3. การเก็บยาต้องใช้คาถาปลุกเสก ขอบจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์
4. ถ้าจะเอาแก่นยาให้ตัด เอารากให้ขูด เอาเปลือกให้ฉีก
5. ให้หมอยารักษาสงวนป่าไม้ตามถิ่น
6. การเก็บยาต้องคำนึงถึงปริมาณ หากนำมามากเกินไปจะเป็นผลเสียต่อผู้ป่วย
7. เพื่อให้ยาเกิดประสิทธิผล ควรสับยาให้ละเอียด
8. ห้ามตากยาขณะแดดจัด
9. หมอยาหรือผู้รู้เท่านั้นที่จะเป็นคนปรุงยา
10. ผู้ขอสูตรยาต้องฝากตัวเป็นศิษย์ของหมอยา
11. ห้ามผู้อื่นจับน้ำมันงาบนหิ้งพระ
12. ห้ามผู้หญิงจับน้ำมันงาทาขาหัก
13. ห้ามหมอทาน้ำมันงาให้ผู้ป่วยหญิง
14. ห้ามผู้ป่วยเป่ายารักษาตนเอง
15. ห้ามนำน้ำชนิดอื่นมาผสมยา ให้ใช้น้ำบ่อ
16. ห้ามนำพินออกจากเตาต้มสมุนไพรไปล่อกองไฟใหม่
17. เมื่อแช่สมุนไพร แล้วปล่อยให้แห้ง ห้ามเช็ดตัว
18. ห้ามใช้ลูกประคบ ประคบแปลโดยตรง
19. เมื่อเป่ายาแล้ว ห้ามอาบน้ำทันที
20. ห้ามใช้น้ำฝนล้างหน้า อุทริยาจะหมด

จากตัวอย่างข้อห้ามที่ยกมาเป็นการตีกรอบการประพฤติปฏิบัติของหมอ เพื่อให้สามารถรักษาผู้ป่วยได้อย่างดีที่สุด หมอต้องเป็นคนดี มีศีลธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน รวมทั้งหมอเองยังต้องรักษาเนื้อที่ป่าสาธารณะของชุมชน การเก็บยาแต่พอประมาณ และเก็บเฉพาะบางวัน ก็เป็นกุศโลบาย เป็นภูมิปัญญาที่จะทำให้พันธุ์ไม้ยังคงมีเหลือใช้ ไม่ขาดแคลนยามต้องการ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์

ที่ลงตัวระหว่างคนกับธรรมชาติ โดยมีภูมิปัญญา ช่วยชี้แนะในการดำรงชีวิตกับธรรมชาติ ให้ธรรมชาติเอื้อประโยชน์ต่อคนตราบนานเท่านาน

หมอพื้นบ้าน เส้นทางสมุนไพร และคอนปู้ตา

จากการไปสัมภาษณ์หมอยาที่ อำเภอกระการพืชผล บ้านโคกจาก 2 ครั้ง ที่ไปไม่พบหมอยา และได้ทราบว่ามีหมอไปบ้านช่องเม็กเพื่อหาตัวยาคือต้องการ รวมทั้งไปขายยาบางตัวด้วย เมื่อไปพบครั้งที่ 3 ทำให้ทราบข้อมูลเพิ่มเติมว่า หายาล้าบางตัวที่หมอต้องใช้เวลาไปหา 2-3 วัน จึงจะได้ยาที่ต้องการเพราะที่โลกที่ตอนที่เคยมีพันธุ์ไม้นานาชนิด ถูกบุกรุกถางเพื่อทำนา จนไม่เหลือพันธุ์ไม้ที่เป็นตัวยาคือสำคัญ หมอเองก็ต้องหาตัวยาคือจากที่อื่น และในขณะที่เดียวกันกับผู้คนหันไปรักษาแผนปัจจุบันมากขึ้น หมอยาก็มีงานด้านการรักษาน้อยลง แต่ด้วยมีความรู้ทางด้านการรักษาด้วยสมุนไพร จึงยังไม่ทิ้งความรู้และได้เขียนบันทึกในทางการค้าขายตัวยามากขึ้น

ในขณะที่เดียวกันในการสัมภาษณ์หมอยาที่ อำเภอเขมราฐ ได้พบหมอในวันแรกที่ไป และเห็นสมุนไพรที่หมอหามา กองอยู่มากมาย หมอมีเวลาพร้อมตลอดเวลาที่บ้าน จากการสัมภาษณ์หมอบอกว่า การไปหาที่ฝั่งลาวนั้นไม่ยากเลย ขณะเดียวกันมีคนมารักษาไม่ขาดระยะ ขณะที่สัมภาษณ์ก็ยังได้พบเด็กสาววัยรุ่นมาขอยา หมอก็ให้นำยามาจากในเรือนแล้วเลือกยาที่จะนำมาผสมกับน้ำเอาใส่ขวดกลับไปรับประทาน

อำเภอเขมราฐ แม้ว่าจะมีถนนใหญ่ตัดผ่าน หมู่บ้านที่เคยเป็นชุมชนชนบทกลับกลายเป็นชุมชนเมืองขึ้นมา มีตึกแถวไม่สูงนักขึ้นริมถนนประปราย ลึกเข้าไปจากถนนจะมีชุมชนอยู่กันอย่างหนาแน่น มีอาณาเขตใกล้ชิดติดต่อกัน ชุมชนดังกล่าวยังคงนิยมการรักษาด้วยสมุนไพรเป็นส่วนใหญ่ เส้นทางคมนาคมอาจทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้นมีการติดต่อค้าขายสะดวกขึ้น แต่ชุมชนที่ อำเภอเขมราฐ ก็ยังคงปฏิบัติข้อห้ามควบคุมกับการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ไม่น่าประหลาดใจเท่าไรนักที่จะหาคำตอบเพราะความอุดมสมบูรณ์ของตัวยาคือยังสามารถหาได้จากริมฝั่งลาวซึ่งอยู่ไม่ไกลจากอ.เขมราฐมากนัก

คอนปู้ตาที่ถูกบุกรุก นอกจากจะทำให้พืชสมุนไพรน้อยลงแล้ว ยังถูกลดความสำคัญของการเป็นแหล่งกระทำพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ การค้นคว้าที่ตามมาหาอีกเพื่อยังชีพ การลดความสำคัญของคอนปู้ตา พืชสมุนไพรที่น้อยลง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของหมอยา ขอบเขตขอบไปถึงภูมิปัญญาในการรักษาด้วยยาพื้นบ้าน และภูมิปัญญาความเชื่อในการปฏิบัติคนเมื่อเจ็บป่วย

ในเวลาไม่นานนัก ภูมิปัญญาเหล่านั้นอาจเป็นเพียงมุขปาฐะเล่าขานเท่านั้นเหมือนกับนิทาน หรือความหลังครั้งที่ยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชสมุนไพร ในทางตรงกันข้ามอาจจะไม่เป็นอย่างที่คิด ถ้าแพทย์แผนปัจจุบันศึกษาเข้าถึงและเท่าทันภูมิปัญญาเหล่านั้น และคอนปู้ตาอาจจะกลับมามีความสำคัญกับคนในชุมชนอีก

ครั้งก็เป็นได้ และให้ชุมชนได้ช่วยกันดูแลรักษาควบคู่กัน เพราะเรายังมีความเชื่อในวิถีชีวิตที่ยั่งยืนว่า เราช่วยธรรมชาติ ธรรมชาติช่วยเรา

หากจะคิดว่า การกระทำเป็นความเชื่อที่มองไม่เห็นผล ไม่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์แก่สายตาได้ มีความไม่เที่ยงในระหว่างผู้ที่มีอาการแต่ละคน ก็สามารถทำให้เกิดเช่นนั้นได้ ตราบใดที่ยังไม่สามารถพิสูจน์ตามหลักทางวิทยาศาสตร์ได้ กระทั่งก็เป็นเพียงความเชื่อที่บรรพบุรุษบอกเล่ากันต่อ ๆ มาเท่านั้น อีกทั้งการบอกเล่าบางเรื่องเหมือนกันเป็นแนวเดียวกัน แต่บางเรื่องมีการเพิ่มเติมเสริมแต่งซึ่งอาจจะเกิดจากประสบการณ์ของบุคคลคนหนึ่งเท่านั้น หรืออาจจะเกิดจากการสื่อสารผิดพลาดเลอะเลือนของบุคคลคนหนึ่งก็เป็นได้ ดังนั้น อาจคิดว่ากระทำเป็นเพียงความเชื่อเท่านั้น

อย่างไรก็ตามในทางตรงกันข้ามเมื่อเรามีอาการของโรคใดโรคหนึ่งแล้วไปปรึกษาหมอแผนปัจจุบัน หมอจะสั่งยาและแนะนำข้อควรปฏิบัติและที่ควรละเว้น เช่น ถ้าเป็นหอบหืดหมอจะแนะนำว่าอย่าทานน้ำเย็น หรือน้ำแข็ง ให้ทานน้ำอุ่นมาก ๆ เพื่อช่วยละลายเสมหะ หรือถ้าเป็นหลอดลมอักเสบ หมอจะแนะนำให้งดบุหรี่ เพื่อมิให้กระทบกระเทือนต่อระบบทางเดินหายใจ เป็นโรคกระเพาะให้งดอาหารเค็ม อาหารเผ็ด เพื่อให้กระเพาะต้องระคายเคืองด้วยอาหารรสจัด เป็นต้น คำแนะนำของหมอแผนปัจจุบันก็เป็นเสมือนคำแนะนำที่หมอชาวบ้านห้ามไว้ ต่างกันเพียงแต่ว่าหมอแผนปัจจุบันมีคำอธิบายที่เป็นเหตุเป็นผล ส่วนหมอชาวบ้านละเว้นที่จะอธิบายเพราะเป็น คำสั่ง

เมื่อผู้คนเรียนรู้หลักของควมมีเหตุผล คนรุ่นใหม่จึงต้องการคำอธิบายสาเหตุของการกระทำจากผู้เฒ่าผู้แก่ ปัจจุบันเราจึงมักจะได้ยินเหตุผลของการกระทำ เป็นการอธิบายประกอบเสริมท้ายเพื่อความกระจ่างชัด กระทั่งบางเรื่องเราอาจมองเห็นเหตุผลที่แอบแฝงอยู่ในนั้นชัดเจน แต่กระทั่งบางเรื่องก็ไม่สามารถเข้าใจได้ การกระทำทั้งที่มีเหตุผลและไม่มีเหตุผลหรือเหนือเหตุผล ก็ยังคงเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษสั่งสมมาให้ลูกหลานได้ใช้ชีวิตให้เอื้อต่อธรรมชาติเพื่อที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข

บทที่ 5

สรุปผลการรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร เรื่อง “ข้อห้ามในการใช้สมุนไพรร่วมในการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนในเขตจังหวัดอุบลราชธานี” ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าจากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยหลายแห่งและพบว่ามหาวิทยาลัยที่มีการรวบรวมข้อมูลและศึกษาเกี่ยวกับข้อห้ามค่อนข้างมากได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร นอกจากนี้ทำให้ทราบว่า งานส่วนใหญ่จะเป็นงานวิจัยในระดับมหาบัณฑิต งานด้านเอกสารตำราเมื่ออยู่บ้างแต่มีก็จะกล่าวถึงสภาพทั่วไป สำหรับงานวิจัยที่พบมักจะศึกษาเจาะลึกลงไปในกลุ่มศึกษาในท้องถิ่นต่างๆของประเทศไทย โดยเฉพาะทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ประชาชนยังคงประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อเหล่านั้นอยู่ ประชาชนที่เป็นกลุ่มศึกษาดังกล่าวมักจะมีลักษณะเป็นอัตลักษณ์ แต่ในความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของแต่ละถิ่นก็ยังคงมีความเชื่อเหมือนกันร่วมกัน ในแต่ละถิ่น ความเชื่อบางเรื่องสวนทางหรือตรงข้ามกันก็มีให้เห็นอยู่บ้าง

อย่างไรก็ตามข้อมูลด้านเอกสารส่วนหนึ่งที่ศึกษามานานแล้วทำให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้นเท่านั้น ปัจจุบันสังคมได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนก็ต้องปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพที่ควรจะเป็น ไม่น่ากึ่งน้อย ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ข้อมูลทางวิชาการที่ค้นคว้ามาแล้วอาจจะไม่สามารถให้คำตอบได้ตรงตามสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน การศึกษาค้นคว้าในเรื่องเดิมจะทำให้ได้ข้อมูลหรือมิติใหม่เพิ่มพูนขึ้นมาได้

การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การลงไปศึกษาชุมชนในเขตจังหวัดอุบลราชธานีทำให้ทราบว่า ยังมีบางท้องถิ่นค่อนข้างห่างไกลจากถนนใหญ่ การคมนาคมไม่ค่อยสะดวกนัก เช่น มีรถประจำทางสองแถวรับส่งน้อยเที่ยวในแต่ละวัน ต้องเดินทางให้ตรงกับเวลาที่กำหนดไว้เช่น วันละ 2 เที่ยว คือเที่ยวเช้าและเที่ยวเย็น หากท้องถิ่นใดมีลักษณะเช่นนี้ก็มักจะส่งผลต่อการดำรงอยู่ของความเชื่อ บางท้องถิ่นเป็นชุมชนดั้งเดิม เนื่องจากชุมชนเดิมแออัดคนวัยเจริญพันธุ์หรือวัยที่มีแรงทำงานได้มีการขยายครอบครัวออกมาตั้งบ้านเรือนบริเวณไร่นาของตน ชุมชนที่มีอาณาเขตใหม่เช่นนี้ก็มักจะไม่ค่อยลงความเชื่อแบบดั้งเดิมเท่าไรนัก แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบายประกอบกัน บางท้องถิ่นเป็นชุมชนเก่ามีคนเฒ่าแก่จำนวนมากในหมู่บ้านก็ยังคงรักษาความเชื่อแบบเดิม บางท้องถิ่นไม่มีความเชื่อแบบดั้งเดิมแล้วยกเว้นบางครอบครัวที่มีฐานะยากจน ไม่สามารถไปรักษาตัวในโรงพยาบาลได้ ก็ยังคงใช้ยาสมุนไพรควบคู่กับการปฏิบัติข้อห้ามอย่างเคร่งครัดเพื่อหวังผลในการรักษาโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากนัก

เมื่อการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบันกระจายมาสู่ท้องถิ่น ความเชื่อบางอย่างเลือนลางหายไป แต่ความเชื่อบางอย่างยังคงยึดถืออย่างเหนียวแน่น การเล่าขานปากต่อปากของคนในชุมชนยังมีผลต่อการประพฤติตนในตามเจ็บป่วย และการมีผู้สูงอายุจำนวนมากในท้องถิ่นหรือในครอบครัวก็มักมีผลต่อการประพฤติตนในครอบครัวเช่นเดียวกัน

หมอที่รักษาแผนโบราณโดยการใช้ยาสมุนไพร ส่วนใหญ่มักจะไม่ค่อยสั่งห้ามผู้ป่วยให้งดประพฤติดังปฏิบัติสิ่งใดมากนัก (ยกเว้นข้อห้ามในเรื่องความประพฤติของตัวหมอที่หมอจะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด) ความเชื่อหลายๆ เรื่องเกิดจากประสบการณ์ของผู้ป่วยที่เป็นโรคหาผู้ป่วยรายนั้นมีอาการกำเริบแล้วสันนิษฐานอาการที่กำเริบนั้นเกิดจากสาเหตุใด ก็มักจะเล่าขานกันปากต่อปากสู่คนในท้องถิ่นทำให้ความเชื่อเหล่านั้นแพร่กระจายไป และหากผู้ป่วยรายอื่นๆ ได้พบประสบการณ์เช่นเดียวกันก็จะยิ่งเป็นเหมือนการตอกย้ำความเชื่อเหล่านั้นให้หนักแน่นขึ้น เราจึงอาจกล่าวได้ว่านี่เป็น สติธิของมุขปาฐะ

ในแง่ชีววิทยาหากพืชพันธุ์เหล่านั้นทำให้อาการของโรคกำเริบจริง ก็คงจะต้องมีการตรวจสอบคุณสมบัติของสารต่างๆ ในพืช ประกอบกับการตรวจร่างกายของผู้ป่วยที่มีอาการกำเริบเพื่อค้นหาสาเหตุที่ทำให้มีอาการของโรคกำเริบ เราอาจจะได้คำตอบว่า อาการของโรคกำเริบด้วยสาเหตุเพราะสารในพืช หรือด้วยสาเหตุเพราะโรคแทรกซ้อนของผู้ป่วยก็ได้ทั้งสองกรณี

สมัยหนึ่งข้อห้ามในด้านการกินและการประพฤติปฏิบัติ (ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการกิน) อันเป็นความเชื่อ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งคนในชุมชนได้สะสมมาเป็นเวลาช้านานนั้นอาจจำเป็นต้องมีคำอธิบายใดๆ ตามหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ครั้นต่อมาในภายหลังประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้นรู้จักการให้เหตุผลเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน เราจึงมักจะได้อธิบายคำอธิบายให้เหตุผลของการห้ามประกอบกันไปด้วย ข้อห้ามบางเรื่องเมื่ออธิบายแล้วก็ดูสมเหตุสมผลดี แต่บางเรื่องอธิบายแล้วก็ยังไม่สมเหตุสมผลนัก ดูเหมือนว่ามีความเชื่ออะไรบางอย่างแฝงนัยอยู่ในนั้นซึ่งยากที่จะหาคำตอบ

เส้นทางคมนาคมที่ไม่สะดวกนัก ประกอบกับฐานะความยากจนของประชาชนในชุมชน เป็นปัจจัยที่ทำให้การเรียนรู้เรื่องข้อห้ามยังคงชัดเจนในท้องถิ่นนั้นๆ เส้นทางของยาสมุนไพรที่หมอจะต้องค้นหาจะยากหรือง่าย ก็เป็นปัจจัยอันหนึ่งที่ทำให้หมอยังดำรงความเป็นหมอแผนโบราณอยู่หรือไม่ในขณะที่ยาแผนปัจจุบันเข้ามาแทนที่และหาซื้อได้อย่างสะดวกสบาย ความทันต่วงที่ฉับไวในการพิสูจน์ทางการแพทย์ ไม่ว่าจะเป็นพิสูจน์สารในพืชสมุนไพร หรือพิสูจน์อาการแพ้จากการรับประทานในสิ่งที่ห้าม ก็ยังเป็นสิ่งท้าทายทั้งการแพทย์แผนปัจจุบันจะต้องค้นหาให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ความเชื่อหลายอย่างกำลังเลือนลางหายไป การพิสูจน์ให้เห็นจริงของวงการแพทย์แผนปัจจุบันต้องก้าวให้ทันวิทยาการและทันต่อสิ่งกำลังจะเลือนลางหายไป เราจะยังมีอะไรเหลือเป็นภูมิปัญญาแบบไทยๆ ไว้บ้างหรือไม่ในอนาคต

การศึกษาในครั้งนี้ทำให้ทราบว่าทางเลือกของประชาชนในท้องถิ่นส่วนหนึ่งนั้นยังคงใช้ยา

สมุนไพรบางตัวที่หยาบฉวยได้ง่ายเป็นยาประจำบ้าน ส่วนใหญ่มักจะเป็นยาที่รักษาโรคทั่วไป เช่น อาการปวดหัว ตัวร้อน ปวดเมื่อย ถัดตามร่างกาย เป็นต้น และทางเลือกที่ประชาชนในท้องถิ่นเลือกอีกทางหนึ่งก็คือ หากผู้ป่วยรักษาแผนปัจจุบันไม่หายก็จะหันมารักษาด้วยสมุนไพร พร้อมกับปฏิบัติข้อห้ามเกี่ยวกับโรคนั้นๆ อย่างเคร่งครัด เพื่อยืดอายุไขและตัดปัญหาความทรมานจากการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน

วงจรของหมอชา ยาสมุนไพร ผู้ป่วย และความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้าม เป็นวงจรที่เกี่ยวข้องกัน ความชัดเจนและความเข้มข้นของเส้นทางการรักษาด้วยสมุนไพรขึ้นอยู่กับ การบูรณาการเนื้อหาที่ป่าหรือคอนฟูตัสที่มีพันธุพืชนานาชนิด เส้นทางการคมนาคม การสาธารณสุขท้องถิ่น ฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และการรู้เท่าทันภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทย

สังคมไทยเป็นสังคมที่อยู่ร่วมใกล้ชิดกัน ความใกล้ชิดแบบเครือญาติทั้งๆ ที่ไม่ใช่ญาติทำให้เกิดการเรียกขาน ยาสมุนไพร และข้อห้ามเป็นผลจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งคนในสังคมไทยยังคงถ่ายทอดสืบต่อกันมา หากวิทยาศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์แผนไทยสามารถก้าวล้ำเข้าถึงวงจรการดำรงชีวิตของผู้คน เราอาจจะได้คำตอบของความลึกลับมหัศจรรย์จากภูมิปัญญาไทย

นอกจากละล้าในเรื่องการกินแล้วยังมีละล้าในเรื่องการปฏิบัติตัวด้านต่าง ๆ ด้วยซึ่งน่าจะศึกษาสภาพที่เป็นปัจจุบันเพื่อดูวิธีคิดและการปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงไป

หมายเหตุ ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลก่อนที่โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร จะลงมาถึงประชาชน

บรรณานุกรม

- โกศล พลกลาง. ข้อกล่าวอีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2536.
- กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ. หมอพื้นบ้านและการดูแลสุขภาพตนเองของชาวอีสาน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- เครือวัลย์ หุตานุวัตร และวิไลวัจน์ ฤกษ์ฤทธิ. บริโภคนิสัยของชาวชนบทอีสาน: ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านหินลาด ตำบลบ้านก่อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528.
- เครือวัลย์ หุตานุวัตร และคณะ. พฤติกรรมการกินของชาวชนบทอีสานตอนบน. สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529.
- ฉัตรพงษ์ อินทฤทธิ์. จะลำผึ่งมีกรรมและจะลำแม่ลูกอ่อน ศึกษากรณีบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอกำแพง จังหวัดกาฬสินธุ์. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2536.
- ชาคริต อนันทรวัน. จรรยาบรรณหมอพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: โอเคียนสโตร์, 2538.
- พรรคดาวรรณ เดชมาลา. หมอน้ำมันกับการรักษาโรคของชาวห้วยวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- ทวน บุทธวงษ์. วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสาน: ศึกษากรณีบ้านเม่นใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2533.
- เทิดศักดิ์ โคนองบัว. ภูมิปัญญาชาวบ้าน: ศึกษาเงื่อนไขการดำรงอยู่ของหมอสุนไพรรุ่นหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2536.
- นิรุจน์ อุทธา และคณะ. มนุษย์กินปลวก. ม.ป.ท., 2541.
- เนชั่นสุดสัปดาห์. 5 (234) 2539: 28-30.
- บรรจิด เขียวขิง และคณะ. พิธีอยู่ไฟในชนบทอีสาน. กรุงเทพมหานคร: โอเอพรีนคิงเฮาส์, 2537.
- บุญเกิด พิมพ์วรรณธาด. อีตคองละล้า. สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, 2539.
- ปรีชา ลอยตระกูล และคณะ. บทบาทของหมอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน. สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.
- พิสิญญ์ บุญไชย. การดูแลสุขภาพโดยใช้สมุนไพรของชาวผู้ไทย จังหวัดอำนาจเจริญ. สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2539.
- พิสิญญ์ บุญไชย. ยาสมุนไพรกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน. สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- พัญญา ทรัพย์เจริญ. สมุนไพรในโลกยุคไร้พรมแดน. สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. ม.ป.ป. (เอกสารอัดสำเนา)

- โภชนาวิทยา, ภาควิชา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. รูปแบบการปรับปรุงพฤติกรรมการกินของชาวชนบทอีสานตอนบน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.
- เมธิน ผดุงกิจ. “การแพทย์พื้นบ้านอีสาน” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ยาอีสาน.มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2-5 พฤษภาคม 2540.
- มณจิรา เขียวขี้ และคณะ. พิธีกรรมอยู่ไฟในชนบทอีสาน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2537.
- วัฒนา นิลทะราช. ภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยสมุนไพร: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านสาวท ตำบลสาวท อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- วัฒนธรรมการบริโภคของชาวอีสาน : การสืบสานภูมิปัญญาและมรดกจากธรรมชาติ, 2539.
- สุวรรณค์ สมสาข. การรักษาโรคกระดูกของหมอน้ำนัตบ้านพลับ ตำบลดู่ทุ่ง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2541.
- สุจี จันทระจิตระการ. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชผักพื้นบ้านของชาวอำเภอกวนกาหลง จังหวัดสตูล. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2538.
- สื่ออีสาน. 1 – 31 มีนาคม 2540 : 5.
- ศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, สถาบันวิจัย. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านและวิถีชีวิตของคนไทย 23-24 ธันวาคม 2540. (เอกสารอัดสำเนา)
- องอาจ พรหมไชย. กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชาวไทยลื้อ เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543.
- แอนจุติ สารสีหทัยศ. การอยู่กรรมของแม่ลูกอ่อน บ้านศรีบุญเรือง ตำบลน่านฟู อำเภอเหิน จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537.

- ภาคผนวก ก ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับโรคประเภทต่างๆ
- ความเชื่อเกี่ยวกับสมุนไพร
- ความเชื่อเกี่ยวกับสรรพคุณพืชและการใช้สมุนไพรรักษาโรค
- ความเชื่อเกี่ยวกับการปรุงยาสมุนไพร
- ความเชื่อเกี่ยวกับหมอยา
- ความเชื่อและข้อห้าม เกี่ยวกับหญิงมีครรภ์
- ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับหญิงหลังคลอดบุตร
- ความเชื่อเกี่ยวกับเด็กทารก
- ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับคนทั่วไป

ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับโรคประเภทต่าง ๆ

ข้อห้ามเกี่ยวกับโรคประเภทต่างๆ

1. ไข้หามกไม่ล่าไข้ ห้ามรับประทานผลไม้ทุกชนิด ห้ามอาบน้ำ ห้ามดื่มน้ำ
2. โรควันโรค ห้ามรับประทานกุ้ง ปลาชีว เนื้อควาย
3. หีองอืด อาหารไม่ย่อย
4. โรคท้องแก่ ห้ามรับประทานปลา ร้า พริก
5. โรคมดลูกเคลื่อน ห้ามมีเพศสัมพันธ์
6. ตกขาว ห้ามรับประทานมะละกอ ห้ามมีเพศสัมพันธ์
7. โรคนี้่ว ห้ามรับประทานปลา ร้า และของเปรี้ยว
8. โรคฝี ห้ามรับประทานไข่ ของเปรี้ยว ของหวาน
9. โรคงูสวัด ห้ามรับประทานของเปรี้ยว และของหวาน
10. โรคกามโรค ห้ามรับประทานปลา ร้า
11. ผ้ำ ห้ามรับประทานของเปรี้ยว ของหวาน
12. หญิงขณะอยู่ไฟ ห้ามรับประทานไก่ป่า นกเค้าแมว นกเขา เนื้อห่าน กระต่าย ปลาไหล
13. โรคประดงไฟ ห้ามรับประทานไก่ ปลา ร้า ปลาคู เนื้อควาย
14. ถ่ายเป็นเลือด ห้ามรับประทานปลาทุกชนิด
15. โรคริดสีดวงทวาร ห้ามรับประทานเนื้อดิบ ปลาไหล เหล้า
16. ไข่ออกค่อม ห้ามรับประทานข้าวโพด ข้าวจี กั่ววย ถั่ว ฝรั่ง ข้าวคั่วมัด ข้าวคั่วกลีบ
17. โรคมะเร็งเต้านม ห้ามรับประทาน ปลา ร้า ปลาจ่อม เนื้อวัว เนื้อควาย ไก่ หน่อไม้ เป็ด ไข่ ขนุนจีน
18. โรคกระเพาะอาหาร ห้ามรับประทานหน่อไม้ ส้มตำ
19. ดำรับยาคลายเส้น ห้ามรับประทานไก่ เครื่องในสัตว์ หน่อไม้
20. คนคลอดบุตรใหม่ ๆ ห้ามรับประทานของเย็น
21. มะเร็งมดลูก ห้ามรับประทานของคาวทุกชนิด
22. มะเร็งที่ตับ คอ เต้านม ห้ามรับประทานเนื้อวัว ควาย เป็ด ไก่ อาหารทะเล หน่อไม้ และเห็ด
23. โรคเบาหวาน ห้ามรับประทานตะไคร้ แดงโม มะพร้าว ใบชะพลู อาหารหวานทุกชนิด กาแฟ นม
24. ตกขาว หรือ หมาดขาว ห้ามรับประทานส้มตำ ปลาชีว กุ้ง หอย
25. ไข่ตันเย็น ห้ามรับประทานปลาคู กบ ถั่ว ผลไม้ทุกอย่าง
26. ประดงเส้น ห้ามรับประทานไก่ หอย ปู หน่อไม้ ข่า หวาย
27. หิด ห้ามรับประทานของหวานทุกชนิด ไก่ กุ้ง ปลาชีว เหล้า
28. ประดงฟักไข่ ห้ามรับประทานเป็ด เหล้า หมู อี๋อ่าง จักจั่น ปลาสาวย

29. โรคสังคม (กามโรค) ห้ามรับประทานไก่ เป็ด ส้มตำ เหล้า หน่อไม้ มะละกอ

30. นิ้วโต ห้ามทำงานหนัก (พิสิญญ์ บุญไชย, 2541: 85)

31. โรคอยู่ไฟไม่ได้ของแม่ลูกอ่อนและโรคกินผิด

31.1. หากแม่ลูกอ่อนอยู่ไฟไม่ได้ จะหากรรมเย็น แต่ต้องมีการฝังไฟ หรืออาบน้ำเย็นแทน หมอจะไปหาสมุนไพรมาปลูกเสก ใช้อาบ และดื่มกิน

31.2. แม่ลูกอ่อน จะต้องละสิ่งเหมือนการอยู่ไฟทุกประการ ใช้เวลา 5 – 7 วัน

31.3. ถ้าแม่ลูกอ่อนไม่มินมให้ลูกกิน จะรักษาโดยการหาขาลือค่นมาให้กิน

31.4. หากแม่ลูกอ่อนกินผิดหรือผิดหม้อกรรม ก็จะฝนยาให้กิน พร้อมทั้งทอองคาตาและเป่า หากมีอาการหนักมาก ๆ

31.5. เมื่อมีคนไข้หายป่วยต้องมาปลงคาย

32. กามโรค หมอจะเก็บยาสมุนไพรจากบ่อ มาทำเป็นมัด แล้วปลูกเสก นำไปด้ม อาการต่าง ๆ ก็จะหายไป

33. โรคกำเริบในเด็ก (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536: 42-46)

33.1. ห้ามข้ามเปลเด็กที่เป็นกำเริบ

33.2. ห้ามตบหลังเปลเด็ก

33.3. หมอที่รักษา ห้ามกัดกินกล้วย ใช้มือหักรับประทาน ห้ามลอดเครื่องกล้วย ห้ามลอดรั้ว ถ้าจำเป็นต้องให้ดมน้ำลาย แล้วกล่าวว่า “ครูบาอาจารย์ ข้ามค่านบน ตัวเองจะข้ามค่านล่าง”

33.5. เชื่อว่า เป็นเพราะแม่เก่าแม่หลัง (ผิบรรพบุรุษ) มาหยอกล้อหรือมาหาเด็ก เวลาเด็กนอนก็จะสะดุ้ง ร้องไห้ไม่หยุดจนตัวเขียว ไม่ยอมรับประทานอาหาร จะต้องรักษาโดยวิธีการเป่ากันโรค

33.4. เชื่อว่า ถ้าไปรักษากับหมอแผนปัจจุบันจะไม่หาย จึงต้องมารักษากับหมอพื้นบ้าน อาการจะดีขึ้น

34. โรคปากเปื่อย ถ้าเป็นเด็กที่ยังกินนมแม่อยู่ ห้ามแม่เด็กกินปลาร้าและส้มตำ (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536: 42)

35. โรคงูสวัด (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536: 44)

35.1. ผู้ป่วย ห้ามรับประทานไข่ เนื้อ ส้มตำ ปลาร้า

ห้ามไม่ให้กินข้าวและสุบบุหรืที่บ้านคนตาย

35.2. หมอรักษา ห้ามดื่มสุราเด็ดขาด เพราะจะผิดวิชาจะรักษาไม่หาย

36. โรคคอโศ และคางโศ ปะดง(กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536: 43)

36.1. ผู้ป่วยปะดง ห้ามรับประทานเนื้อควาย ไก่ ปลาช่อน ไข่ ปลาร้า

36.2. หมอรักษา เมื่อรักษาผู้ป่วยคอโศ คางโศ ห้ามกินเนื้อสัตว์ที่ตายเอง เมื่อรักษาผู้ป่วยปะดง ห้ามรับประทานหน่อไม้ น้ำเต้า รกวัวควาย กบ ห้ามลอดเครื่องกล้วย และราวตากผ้า

37. โรคฝีหัวเอียน(กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536: 44)

37.1. ผู้ป่วย ห้ามรับประทานปลา เนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อไก่

37.2. หมอรักษา ห้ามดื่มสุรา

38. โรคฝีพิษ

ผู้ป่วย ห้ามรับประทานเนื้อควาย ปลาไหล ไก่ ไข่

39. โรคตับ (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536:47)

39.1. ห้ามกินไก่ เนื้อต่าง ๆ ต้องตากแห้งก่อน

39.2. ห้ามกินเนื้อกบ เพราะถือว่าแสลงที่สุด

39.3. ห้ามกินพุทรา เพราะถือว่าแสลงที่สุด

39.4. หมอรักษา ห้ามลดรवादากผ้า ได้უნบ้านที่มีน้ำคร่ำ และเครือกล้วย

40. อาการบวมซ้ำ

ถ้าใครเป็นคนจับขวดน้ำมันทา คนนั้นต้องจับทาเพียงคนเดียวจนหาย เมื่อหายให้ทิ้งขวดน้ำมันทันที (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536 : 52)

ความเชื่อเกี่ยวกับอาการของโรคที่ไม่ควรซื้อยามากินเอง

1. ใช้สูง (ตัวร้อนจัด) ตาแดง ปวดเมื่อย ชิม เพื้อ เพราะอาจเป็นไข้มาลาเรีย
2. ใช้สูง และตัวเหลือง อ่อนเพลียมาก เจ็บบริเวณชายโครง เพราะอาจเป็นโรคตับอักเสบ ถูน้ำคืออักเสบ
3. ปวดแหวะสะดือมาก แล้วย้ายมาปวดท้องน้อยด้านขวา เอามือกจะเจ็บปวดมากขึ้น หน้าท้องแข็ง มีไข้เล็กน้อย เพราะอาจเป็นโรคไส้ติ่ง ถ้าไส้อักเสบ
4. เจ็บแปลบในท้อง คล้ายมีอะไรจิกขาด ปวดท้องรุนแรง มีอาการตัวร้อน คลื่นไส้ อาเจียน กระเพาะอาจทะลุ
5. อาเจียนหรือไอเป็นเลือด เพราะอาจเป็นโรคกระเพาะอาหารทะลุ หรือวัณโรคปอด
6. ท้องเดินอย่างรุนแรง อุจจาระเป็นน้ำ ถ่ายพุ่ง สีอุจจาระขาวคล้ายน้ำข้าวขาว อ่อนเพลียมาก อาจเป็นอหิวาตกโรค
7. ถ่ายอุจจาระเป็นมูกเลือด ถ่ายบ่อยมาก ปวดบิด ปวดเบ่ง อาจเป็นโรคบิด
8. เด็กอายุ 1 – 12 ปี ใช้สูงมาก โอมาก หายใจมีเสียงผิดปกติเหมือนมีอะไรติดในลำคอ หน้าเขียว อาจเป็นโรคคอตีบ
9. อาการตกเลือดเป็นเลือดสด ๆ ต้องพบแพทย์โดยเร็ว

ความเชื่อเกี่ยวกับการกินปลวก

เชื่อว่าสามารถรักษาโรคเรื้อรังบางชนิดได้ ซึ่งเป็นโรคประจำตัวมานาน

1. สามารถรักษาโรคปวดข้อ ปวดกระดูก เบาหวาน
2. สามารถรักษาโรคมะเร็งได้
3. การกิน เชื่อว่า นางพญาปลวกสามารถรักษาโรคต่าง ๆ ได้

ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับโรคประเภทต่าง ๆ

ข้อห้ามเกี่ยวกับโรคประเภทต่างๆ

1. ไข้หามกไม้ไล่ไล่ ห้ามรับประทานผลไม้ทุกชนิด ห้ามอาบน้ำ ห้ามดื่มน้ำ
2. โรควันโรค ห้ามรับประทานกุ้ง ปลาชิว เนื้อควาย
3. ท้องอืด อาหารไม่ย่อย
4. โรคท้องแก้ว ห้ามรับประทานปลาร้า พริก
5. โรคมดลูกเคลื่อน ห้ามมีเพศสัมพันธ์
6. ตกขาว ห้ามรับประทานมะละกอ ห้ามมีเพศสัมพันธ์
7. โรคนี้ว ห้ามรับประทานปลาร้า และของเปรี้ยว
8. โรคฝี ห้ามรับประทานไข่ ของเปรี้ยว ของหวาน
9. โรคงูสวัด ห้ามรับประทานของเปรี้ยว และของหวาน
10. โรคกามโรค ห้ามรับประทานปลาร้า
11. ผื่น ห้ามรับประทานของเปรี้ยว ของหวาน
12. หูดขี้หมูไฟ ห้ามรับประทานไก่ป่า นกเค้าแมว นกเขา เนื้อห่าน กระด่าย ปลาไหล
13. โรคปะดงไฟ ห้ามรับประทานไก่ ปลาร้า ปลาตุก เนื้อควาย
14. ถ่ายเป็นเลือด ห้ามรับประทานปลาทุกชนิด
15. โรคริดสีดวงทวาร ห้ามรับประทานเนื้อดิบ ปลาไหล เหล้า
16. ไข้ซอกคุ่ม ห้ามรับประทานข้าวโพด ข้าวจี กกล้วย ถั่ว ฝรั่ง ข้าวคั่วมัด ข้าวคั่วกลีบ
17. โรคมะเร็งเต้านม ห้ามรับประทาน ปลาร้า ปลาจ่อม เนื้อวัว เนื้อควาย ไก่ หน่อไม้ เป็ด ไข่ ขนุนจีน
18. โรคกระเพาะอาหาร ห้ามรับประทานหน่อไม้ ส้มตำ
19. ค้ำรับยาคลายเส้น ห้ามรับประทานไก่ เครื่องในสัตว์ หน่อไม้
20. คนคลอดบุตรใหม่ ๆ ห้ามรับประทานของเย็น
21. มะเร็งมดลูก ห้ามรับประทานของลาวทุกชนิด
22. มะเร็งที่ตับ คอ เต้านม ห้ามรับประทานเนื้อวัว ควาย เป็ด ไก่ อาหารทะเล หน่อไม้ และเห็ด
23. โรคเบาหวาน ห้ามรับประทานตะไคร้ แดงโม มะพร้าว ใบชะพลู อาหารหวานทุกชนิด กาแฟ นม
24. ตกขาว หรือ หมาดขาว ห้ามรับประทานส้มตำ ปลาชิว กุ้ง หอย
25. ไข้ดินเย็น ห้ามรับประทานปลาตุก กบ ถั่ว ผลไม้ทุกอย่าง
26. ปะดงเส้น ห้ามรับประทานไก่ หอย ปู หน่อไม้ ข่า หวาย
27. หิด ห้ามรับประทานของหวานทุกชนิด ไก่ กุ้ง ปลาชิว เหล้า
28. ปะดงฟักไข่ ห้ามรับประทานเป็ด เหล้า หนุ อังอ่าง จักจั่น ปลาสาวย

29. โรคสังคม (กามโรค) ห้ามรับประทานไก่ เป็ด ส้มตำ เหล้า หน่อไม้ มะละกอ

30. นิ้วใด ห้ามทำงานหนัก (พิสิฐย์ บุญไชย,2541: 85)

31. โรคอยู่ไฟไม่ได้ของแม่ลูกอ่อนและโรคกินผิด

31.1. หากแม่ลูกอ่อนอยู่ไฟไม่ได้ จะหากรรมเย็น แต่ต้องมีการฝังไฟ หรืออาบน้ำเย็นแทน หมอจะไปหาสมุนไพรมาปลูกเสก ใช้อาบ และดื่มน้ำ

31.2. แม่ลูกอ่อน จะต้องกะด้าเหมือนการอยู่ไฟทุกประการ ใช้เวลา 5 – 7 วัน

31.3. ถ้าแม่ลูกอ่อนไม่มินมให้ลูกกิน จะรักษาโดยการหาขยาเลืดฝนมาให้กิน

31.4. หากแม่ลูกอ่อนกินผิดหรือผิดหม้อกรรม ก็จะฝนยาให้กิน พร้อมทั้งท่องคาถาและเป่า หากมีอาการหนักมาก ๆ

31.5. เมื่อมีคนไข้หายป่วยต้องมาปลงกาย

32. กามโรค หมอจะเก็บยาสมุนไพรจากบ่อ มาทำเป็นมด แล้วปลูกเสก นำไปด้ม อาการต่าง ๆ ก็จะหายไ

33. โรคกำเร็ดในเด็ก (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ,2536:42-46)

33.1. ห้ามข้ามเปลเด็กที่เป็นกำเร็ด

33.2. ห้ามตบหลังเปลเด็ก

33.3. หมอที่รักษา ห้ามกีดกีนกล้วย ใช้มือหักรับประทาน ห้ามลอดเครือกล้วย ห้ามลอดรั้ว ถ้าจำเป็นต้องให้ถ่มน้ำลาย แล้วกล่าวว่า “ครูบาอาจารย์ ข้ามด้านบน ตัวเองจะข้ามด้านล่าง”

33.5. เชื่อว่า เป็นเพราะแม่เก่าแม่หลัง (ผิบรรพบุรุษ) มาหยอกล้อหรือมาหาเด็ก เวลาเด็กนอนก็จะสะดุ้ง ร้องไห้ไม่หยุดจนตัวเขียว ไม่ยอมรับประทานอาหาร จะต้องรักษาโดยวิธีการเป่ากำเร็ด

33.4. เชื่อว่า ถ้าไปรักษากับหมอแผนปัจจุบันจะไม่หาย จึงต้องมารักษากับหมอพื้นบ้าน อาการจะดีขึ้น

34. โรคปากเปื่อย ถ้าเป็นเด็กที่ยังกินนมแม่อยู่ ห้ามแม่เด็กกินปลา ร้าและส้มตำ (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ,2536:42)

35. โรคงูสวัด (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ,2536:44)

35.1. ผู้ป่วย ห้ามรับประทานไข่ เนื้อ ส้มตำ ปลา ร้า

ห้ามไม่ให้กินข้าวและสุบบุหรืที่บ้านคนตาย

35.2. หมอรักษา ห้ามดื่มสุราเด็ดขาด เพราะจะผิดวิชาจะรักษาไม่หาย

36. โรคคอโค และคางโค ปะดง(กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ,2536:43)

36.1. ผู้ป่วยปะดง ห้ามรับประทานเนื้อควาย ไก่ ปลาช่อน ไข่ ปลา ร้า

36.2. หมอรักษา เมื่อรักษาผู้ป่วยคอโค คางโค ห้ามกินเนื้อสัตว์ที่ตายเอง เมื่อรักษาผู้ป่วยปะดง ห้ามรับประทานหน่อไม้ น้ำเต้า รกวัวควาย กบ ห้ามลอดเครือกล้วย และราวตากผ้า

37. โรคฝีหัวเอียน(กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ,2536:44)

37.1. ผู้ป่วย ห้ามรับประทานปลา เนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อไก่

37.2. หมอรักษา ห้ามดื่มสุรา

38. โรคฝีพิษ

ผู้ป่วย ห้ามรับประทานเนื้อควาย ปลาไหล ไก่ ไข่

39. โรคตับ (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536:47)

39.1. ห้ามกินไก่ เนื้อต่าง ๆ ต้องตากแห้งก่อน

39.2. ห้ามกินเนื้อม้า เพราะถือว่าแสลงที่สุด

39.3. ห้ามกินพุทรา เพราะถือว่าแสลงที่สุด

39.4. หมอรักษา ห้ามล่อจระเข้ดำ ใต้ถุนบ้านที่มีน้ำคร่ำ และเครือกล้วย

40. อาการบวมซ้ำ

ถ้าใครเป็นคนจับขูดน้ำมันทา คนนั้นต้องจับทาเพียงคนเดียวจนหาย เมื่อหายให้ทิ้งขูดน้ำมันทันที (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2536 : 52)

ความเชื่อเกี่ยวกับอาการของโรคที่ไม่ควรซื้อยามากินเอง

1. ไข้สูง (ตัวร้อนจัด) ตาแดง ปวดเมื่อย ซึม เพ้อ เพราะอาจเป็นไข้มาลาเรีย
2. ไข้สูง และตัวเหลือง อ่อนเพลียมาก เจ็บบริเวณชายโครง เพราะอาจเป็นโรคตับอักเสบ ถุงน้ำดีอักเสบ
3. ปวดแหวะสีอมมาก แล้วย้ายมาปวดท้องน้อยด้านขวา เอามือกดจะเจ็บปวดมากขึ้น หน้าท้องแข็ง มีไข้เล็กน้อย เพราะอาจเป็นโรคไส้ติ่ง ถ้าไส้อักเสบ
4. เจ็บแปลบในท้อง คล้ายมีอะไรติดขัด ปวดท้องรุนแรง มีอาการตัวร้อน คลื่นไส้ อาเจียน กระเพาะอาจทะลุ
5. อาเจียนหรือไอเป็นเลือด เพราะอาจเป็นโรคกระเพาะอาหารทะลุ หรือวัณโรคปอด
6. ท้องเดินอย่างรุนแรง อุจจาระเป็นน้ำ ถ่ายพุ่ง สีอุจจาระขาวคล้ายน้ำข้าวข้าว อ่อนเพลียมาก อาจเป็นอหิวาตกโรค
7. ถ่ายอุจจาระเป็นมูกเลือด ถ่ายบ่อยมาก ปวดบิด ปวดแสบ อาจเป็นโรคบิด
8. เด็กอายุ 1 – 12 ปี ไข้สูงมาก โสมาก หายใจมีเสียงผิดปกติเหมือนมีอะไรติดในลำคอ หน้าเขียว อาจเป็นโรคคอตีบ
9. อาการตกเลือดเป็นเลือดสด ๆ ต้องพบแพทย์โดยเร็ว

ความเชื่อเกี่ยวกับการกินปลวก

เชื่อว่าสามารถรักษาโรคเรื้อรังบางชนิดได้ ซึ่งเป็นโรคประจำตัวมานาน

1. สามารถรักษาโรคปวดข้อ ปวดกระดูก เบาหวาน
2. สามารถรักษาโรคมะเร็งได้
3. การกิน เชื่อว่า นางพญาปลวกสามารถรักษาโรคต่าง ๆ ได้

วิธีการกินนางพญาปลวก

1. การกินนางพญาปลวกแบบเป็น ๆ เชื่อว่ามีสรรพคุณทางยาดี โดยเคี้ยวหัวทั้งก่อนกิน ไม่เกินวันละ 1 ตัว เนื่องจากอาจเกิดการข้างเคียง
2. วิธีการคองเกล้า โดยใช้เกล้าขาว อัตราส่วนเกล้า 1 ขวด ต่อ นางพญาปลวก 2-3 ตัว โดยต้องทำให้น้ำมันในตัวนางพญาปลวกออกมาผสมเกล้า จะช่วยลดกลิ่นเกล้าขาวได้ ผู้ที่กินส่วนใหญ่เชื่อว่ารักษาอาการปวดหลัง ปวดข้อ ปวดกล้ามเนื้อ
3. การนึ่ง ดม หรือ ย่าง นางพญาปลวก เป็นวิธีที่ไม่ค่อยได้รับความนิยมเท่าไร เพราะไม่มีสรรพคุณทางยา (นิรุจน์ อุทธา และคณะ, 2541: 38-44)

ความเชื่อและความเชื่อเกี่ยวกับสมุนไพร

มีความเชื่อว่า สมุนไพรเป็นยาพื้นบ้าน ใช้บำบัดรักษา และอาการเจ็บป่วย ถ้าจัดสูตรยาได้ถูกต้องกับชนิดของโรค วิธีการรักษาและผู้ป่วยปฏิบัติตามข้อห้าม นอกจากนี้ยังเชื่อว่าสมุนไพรชนิดเดียวกัน มีสรรพคุณในการรักษาแตกต่างกัน และยังเชื่ออีกว่า ผู้ป่วยที่เป็นโรคไข้หามาไม่ ถ้ารักษาแผนปัจจุบันจะเกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ เชื่อว่าโรคผิวหนังแพทย์แผนปัจจุบันก็ไม่สามารถรักษาให้หายได้

ความเชื่อเรื่องการประกอบพิธีก่อนการเก็บสมุนไพร (วัดนา นิลทะราช, 2540:86)

เพื่อให้ได้สมุนไพรที่มีฤทธิ์ทางยาสูง หมอมีความเชื่อเรื่องสิ่งของที่ใช้ในการประกอบ พิธีกรรม จำเป็นต้องใช้และขาดไม่ได้ในการเก็บสมุนไพร ได้แก่ ดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ รูป 1 คู่ และภาชนะที่ใช้ในการประกอบพิธี

- ดอกไม้ 1 คู่ เชื่อว่า ดอกไม้เป็นสิ่งบริสุทธิ์ สวยงาม อ่อนหวาน เชื่อว่า พระแม่ธรณี คือ เทวดาอารักษ์ ผู้ทำหน้าที่รักษาสมุนไพร
- เทียน เชื่อว่า เป็นต้นกำเนิดของแสงสว่าง และความสำเริง
- รูป เชื่อว่า กลิ่นของรูปจะส่งไปถึงพระแม่ธรณี ผู้ดูแลป่าไม้และต้นสมุนไพร เพื่อขออนุญาตนำสมุนไพรไปรักษาผู้ป่วย

ความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บสมุนไพร (วัดนา นิลทะราช, 2540:84-85)

1. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม

- ตอนเช้า ให้เก็บสมุนไพรส่วนที่เป็นใบ เชื่อว่าใบมีฤทธิ์ทางยามาก
 - ตอนสาย ให้เก็บสมุนไพรส่วนที่เป็นเปลือก เชื่อว่าตอนสายตัวยาจะเคลื่อนจากใบสู่เปลือก
- เนื่องจากมีแสงแดดมากเกินไป

- ตอนเที่ยง ให้เก็บสมุนไพรส่วนที่เป็นต้น เชื่อว่าตอนเที่ยงอากาศร้อนจัด แสงแดดจ้าตัวยาจะเคลื่อนมาอยู่ที่ลำต้น
- ตอนเย็น เก็บสมุนไพรในส่วนที่เป็นราก เชื่อว่าตอนเย็นตัวยาจะเคลื่อนสู่ราก

2. ความเชื่อเกี่ยวกับวัน ฤกษ์ในการเก็บยา

เชื่อว่าวันอังคาร เป็นวันเดียวที่สามารถเก็บสมุนไพรได้ เป็นวันที่สมุนไพรมีอิทธิฤทธิ์และสรรพคุณทางการรักษาสูงที่สุด

- เชื่อว่าในการเก็บยาของหมอพื้นบ้าน ควรเก็บวันอังคาร เช้าหรือเย็น เท่านั้น แต่ก็มีมีความเชื่อว่า ควรเก็บในตอนตะวันตกดิน ซึ่งเชื่อว่า คำว่า "ตก" หมายถึง ลดลง ต่ำลง ทำให้อาการผู้ป่วยบรรเทาลดลงได้

เชื่อว่า วันอังคาร เป็นวันเดียวที่สามารถเก็บสมุนไพรได้ เป็นวันที่สมุนไพรมีอิทธิฤทธิ์ และสรรพคุณทางการรักษาสูงที่สุด (สุจิต จันทรจิตตระการ, 2538 :)

- ห้ามผู้เก็บขยันทันทีแล้วเงาทับต้นยา เพราะจะทำให้ยาเสื่อมคุณภาพ
- สำหรับการดมยาให้ดมในเวลาข้างแรม เพราะเชื่อว่าจะทำให้อาการทุเลาลง ถ้าดมยาในเวลาข้างขึ้น จะยิ่งทำให้อาการหนักมากขึ้น

- ไปวันใดก็ได้ เพราะผู้ป่วยมีความสำคัญ แต่วันพระควรให้เว้น ไม่ควรเก็บยา
- ยางบางชนิดอาจไปเก็บวันอังคาร เพราะเป็นวันแข็งทำให้ยามีความศักดิ์สิทธิ์รักษาโรคหาย
- ไปเก็บยาต้องไม่ให้ทับเงาตัวเอง เช่น เวลาตอนเที่ยงวันจะไม่เก็บยา เพราะจะทับเงาตัวเอง
- ต้องกล่าวคำพิท คำผาบ พระยาทอน

3. ความเชื่อเกี่ยวกับฤดูกาลในการเก็บยา (วัฒนา นิลทะราช, 2540:85)

- ฤดูฝน เชื่อว่า ตัวยาจะอยู่ส่วนบนของพืชสมุนไพร ควรเก็บใบ ดอก ผล หรือฝัก
- ฤดูหนาว เชื่อว่า ตัวยาจะอยู่ส่วนกลางของพืชสมุนไพร ควรเก็บลำต้น เปลือก
- ฤดูร้อน เชื่อว่า ตัวยาจะอยู่ส่วนล่างของพืชสมุนไพร ควรเก็บราก เหง้า หัว

ความเชื่อเรื่องการปฏิบัติตนของผู้เก็บสมุนไพร

1. มีความเชื่อว่าหมอหรือผู้เก็บสมุนไพรขณะที่เดินทางไปเอายา ห้ามทักทายผู้คนที่เดินทางผ่าน การเดินทางผู้เก็บสมุนไพรต้องไม่พูดหรือบอกให้ใครทราบ เชื่อว่ามีประโยชน์ในการรักษา สมุนไพรให้คงอยู่ในป่า หากมีผู้เข้ามาใช้มากย่อมสูญพันธุ์ วิชาหมอเป็นความลับเฉพาะอาชีพ

2. การเปลี่ยนผ้า เครื่องแต่งกาย ผู้เก็บสมุนไพรจะต้องเปลี่ยนเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายออกทั้งหมดแล้วลงมือเก็บสมุนไพร

3. เงาของผู้เก็บสมุนไพรในขณะที่เก็บสมุนไพร ผู้เก็บห้ามนั่งหรือยืนอยู่ในทิศที่เงาของตนเองทับต้นสมุนไพร เชื่อว่าสมุนไพรที่เก็บนั้นฤทธิ์ยาจะลดลงทำให้ด้วยสรรพคุณทางการรักษา

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ยาและประสิทธิผลของสมุนไพร (พิสิญจน์ บุญไชย, 2541 :11-12)

1. ใช้สมุนไพรอย่างเดียว หมายถึง การนำสมุนไพรมาใช้โดยคำนึงถึงสมุนไพร มีประสิทธิภาพทางยาด้วยตัวยาอย่างเดียว
2. ใช้สมุนไพร ร่วมกับการมี “กล” “เคล็ด” หมายถึง การใช้ยาโดยคำนึงถึงฤกษ์ยามการมีข้อปฏิบัติเฉพาะ เพื่อยังผลให้ดีขึ้นไม่มีผลทางยา เช่น ห้ามทับเงาต้นไม้ยา ผู้หญิงเก็บจะดีกว่าผู้ชายเก็บ
3. ใช้ยาสมุนไพร ร่วมกับการมีพิธีกรรม การมีพิธีบอกกล่าวเช่นไหว้ แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองธรรมชาติอยู่

ความเชื่อเกี่ยวกับการวินิจฉัยโรค

หมอจะถามประวัติการเกิดโรคจากอดีตถึงปัจจุบัน เชื่อว่าโรคอาจมีความเกี่ยวข้องกัน ทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลงของโรค เชื่อว่ามีลักษณะเด่นเฉพาะอย่าง

1. การเก็บยา การไปเก็บยาจะต้องใช้ “ศาลาปลูกยา” เพื่อให้หมอและผู้ป่วยเกิดความเชื่อมั่นในตัวยาที่ใช้รักษาว่าจะรักษาโรคได้หายแน่นอน

2. ศาลากำกับยา ต้องใช้ยาสมุนไพรร่วมกับสมุนไพรร่วมกับไสยศาสตร์ ตอนกลางคืนหมอจะต้องทำพิธี “ไซ” ให้โรคออกจากคนไข้ พิธีต้องทำในเวลากลางคืน โดยห้ามพูดกับใคร หรืออาจใช้วิธีตั้งศาลาชั้น 5 (คอกไม้ ฐูป เทียน) เขียนชื่อคนไข้ก่อนนอน จะต้องทำวัตร สวดมนต์ บริกรรมศาลา บอกให้ครูช่วยเป่าชื่อคนไข้ให้หาย เรียก การบริกรรมศาลา

ความเชื่อเกี่ยวกับสรรพคุณพืชและการใช้สมุนไพรรักษาโรค

ความเชื่อเกี่ยวกับสรรพคุณของพืช

1. บวบหอม เหมาะสำหรับผู้ร้อนช่วยขับร้อนช่วยระบาย ถ้ารับประทานเป็นประจำจะไม่เกิดอาการร้อนใน
2. ฟักเป็นอาหารช่วยแก้ร้อนในกระหายน้ำและเป็นอาหารลดความอ้วนที่ดี แก้กษัยสุรา แก้อาการฟุ้งเฟ้อ
3. เป็ดเหมาะสำหรับผู้ป่วยร่างกายอ่อนแอ รับประทานอาหารไม่ค่อยได้ ท้องผูก มีไข้ต่ำและมีอาการบวม น้ำ
4. ผักกาดขาว คั้นกระหายทำให้ปัสสาวะสะดวก ช่วยย่อยอาหาร ทำให้ปอดบริสุทธิ์และขจัดความร้อนในกระเพาะอาหาร
5. กุ้ยช่าย แก้อาการร้อนใน ใบใช้แก้อาการแน่นหน้าอก อาเจียนเป็นเลือด เลือดกำเดาออก ปัสสาวะเป็นเลือด บิดริดสีดวงทวาร ผิดคดก้นกล้ม แมลงสัตว์กัดต่อย
6. ข้าวเหนียวและมะม่วง สรรพคุณบำรุงกำลังรักษาอาการเหงื่อออกมาก ท้องเสีย มะม่วงมีสรรพคุณบำรุงร่างกาย แก้อาการ ขับลม
7. ผักชี มีสรรพคุณขับเหงื่อ ขับลม เจริญอาหาร แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ขับกลิ่นคาวปลา ทำให้เลือดไหลเวียนดีขึ้น
8. พริก บรุงอาหารช่วยให้เจริญอาหาร แก้อาการเย็น บิด หิด กลาก ปวดบวม
9. กระเทียม สามารถรักษาพยาธิในลำไส้ได้ ป้องกันไส้ติ่งอักเสบ ป้องกันอหิวาตกโรค โรคหวัด โรคบิด

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค (สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน, 2540 : 52-61)

1. กลากเกลื้อน

- กระเทียม : โขลกผ่านกลีบกระเทียม หรือตำคั้นเอาน้ำมาถูบริเวณที่เป็น วันละ 2 ครั้ง เช้า - เย็น
- ข่า : ใช้หัวแก่ทุบละเอียด แช่ในเหล้าขาวทิ้งไว้ 1 วัน
- ขุมเห็ดเทศ : ใช้ใบตำละเอียดผสมกระเทียม และปูนแดง
- ทองพันชั่ง : ใช้ใบสดแช่เหล้าขาวทาบริเวณที่เป็น

2. แก้ไข้

- บอระเพ็ด : ใช้ต้นยาว 2 กีบกับน้ำดื่ม ในอัตราส่วน น้ำ 3 : 1 แก้ว เวลามีอาการ
- ย่านาง : ใช้รากแห้งต้มครั้งละ 1 กำมือ ดื่มวันละ 3 ครั้ง หรือเวลามีอาการ

3. แก้บิด (ปวดท้อง)

- ทับทิม : ใช้เปลือกแห้ง 1 กำมือ ต้มดื่มวันละ 2 ครั้ง
- มังคุด : ใช้เปลือกแห้งครึ่งผล ช่างไฟให้เกรียมบดละลายน้ำดื่มทุก 2 ชั่วโมง

4. เหา

- น้อยหน่า : ใช้ใบสด 1 กำมือ ตำละเอียดผสมน้ำมันมะพร้าว 1 ช้อนโต๊ะ ขยี้ทั่วศีรษะทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที แล้วสระออก

5. อาการไอและขับเสมหะ

- จิง : ใช้เหง้าจิงฝนกับน้ำมะนาว ผสมเกลือเล็กน้อยกวาดในลำคอ หรือเติมน้ำจิง
มะขาม : ใช้เนื้อฝักแก่จิ้มเกลือรับประทาน

6. อาการแพ้แมลงสัตว์กัดต่อย

- ขมิ้นชัน : ใช้เหง้าแก่ฝนกับน้ำต้มสุกทาบริเวณที่คัน
คำลิง : ใช้ใบสด 1 กำมือ ตำละเอียด คั้นเอาน้ำทา
พลู : ใช้ใบสด 1-2 ใบ ตำให้ละเอียดผสมเหล้าขาวทาบริเวณที่แพ้คัน

7. ชันนะตุ

- ประคำดีควาย : ใช้ผล 4-5 ผลมาต้มกับน้ำ 1 ถ้วย แล้วทาบริเวณที่เป็นชันนะตุ

8. พยาธิลำไส้

- เมล็ดฟักทอง : ใช้เมล็ด 2 ช้อนโต๊ะ ตำให้ละเอียดแล้วผสมน้ำให้ได้ 500 ซีซีแบ่งรับประทาน 3 ครั้ง ห่างกัน 2 ชั่วโมง เหมาะสำหรับถ่ายพยาธิตัวเล็ก
มะเกลือ : โดยใช้ผลดิบ (1 ปี : 1 ผล แต่ไม่เกิน 25 ผล อายุ 30 ปี ก็ใช้ 25 ผล) มาโขลกพอแหลกแล้วผสมหว่ากะทิ คั้นเอาน้ำดื่มก่อนอาหาร

9. แผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก

- บัวบก : ใช้ทั้งต้น 1 กำมือ ตำให้ละเอียด คั้นเอาน้ำทาบริเวณแผล (ผิวหนังไม่ฉีกขาด)
ว่านหางจระเข้ : ใช้ใบใหญ่ ปอกเปลือกออกล้างน้ำด้วยน้ำต้มสุกให้สะอาด แล้วขูดเอาวุ้นในสมอปอกแผล เช้า - เย็น จนกว่าแผลจะหาย

10. ฝีและแผลพุพอง

- ขมิ้นชัน : ใช้เหง้าแก่ผสมน้ำต้มสุกทาบริเวณเป็นฝีหรือบริเวณที่คัน
ขุมเห็ดเทศ : ใช้ใบสด 1 กำมือ ต้มเคี้ยวใช้ล้างแผล ถ้าเป็นมากก็ต้มอาบทั้งตัว

11. อาการคลื่นไส้อาเจียน

- กะเพรา : ใช้กะเพรา 1 กำมือ ต้มกับน้ำดื่ม เวลามีอาการ
จิง : ใช้เหง้าสดขนาดเท่าหัวแม่มือ ทบให้แตกแล้วต้มกับน้ำดื่มเมื่อมีอาการ

12. อาการบิดเบ (ปัสสาวะกระปริดกระปรอย)

- กระเจียวแดง : โดยนำกลีบเลี้ยง หรือกลีบดอกสีม่วง ตำแห้งมาดใช้ 1 ช้อนชา ชงกับน้ำต้มสุก 1 ถ้วย วันละ 3 ครั้ง ทุกวัน
ตะไคร้ : ใช้ต้นแก่สด 1 กำมือ ต้มกับน้ำดื่ม วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร
สับปะรด : ใช้เหง้าสด 2-3 ชีด หรือแห้ง 1 ชีด ต้มกับน้ำดื่มวันละ 3 ครั้งก่อนอาหาร
อ้อยแดง : ใช้ต้นหั่นเป็นชิ้น ๆ ต้มกับน้ำดื่ม 3 ครั้ง ก่อนอาหาร

13. อาการเคล็ดขัดยอก

ไหล : ใช้เหง้าตำให้ละเอียด ถูบริเวณที่มีอาการ หรือทุบไหลผสมเกลือ แล้วใช้ผ้าห่อนำไปอังไฟประคบ

14. อาการท้องเดิน

กล้วยน้ำหว่า : ใช้กล้วยน้ำหว่าห่าม รับประทานครึ่งผลก่อนอาหาร

ฝรั่ง : ใช้ใบแก่ 10-15 ใบ ปิ้งนำไปชงน้ำรับประทานหรือใช้ผลอ่อน 1 ผล รับประทาน

มังคุด : ใช้เปลือกผลตากแห้ง ต้มกับน้ำปูนใสหรือผสมกับน้ำดื่มสุกดื่ม

15. อาการท้องผูก

ขี้เหล็ก : ใช้ใบแก่ผสมใบอ่อน 4-5 กำมือ ต้มกรองเอาน้ำดื่ม

มะขาม : ใช้มะขามรสเปรี้ยว 10 ผล จิ้มเกลือรับประทานแล้วดื่มน้ำตามมาก ๆ

16. อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และแน่นจุกเสียด

กระชาย : ใช้เหง้า 2-3 เหง้า ต้มกับน้ำรับประทาน

กระเทียม : ปอกเปลือก รับประทานดิบ ๆ ครั้งละ 5-6 กลีบ เวลามีอาการ

กะเพรา : ใช้ยอดกะเพรา 1 กำมือ ต้มรับประทาน

ข่า : ใช้เหง้าแก่ทุบคั้นน้ำดื่ม

มะนาว : นำเปลือกสด คลึงหรือทุบเอาน้ำออก ชงน้ำดื่มเวลามีอาการ

17. อาการนอนไม่หลับ

ขี้เหล็ก : ใช้ใบสด 1 กำมือ หรือตากแห้งคั้นน้ำรับประทานก่อนนอน หรือใช้ใบอ่อนดองใบเหล้าขาว แช่ไว้ 7 วัน ดื่มครั้งละ 1 ช้อนโต๊ะ ก่อนนอน

18. อาการเบื่ออาหาร

บอระเพ็ด : ใช้เถาขาว 2 คืบ กินวันละ 3 ครั้งก่อนอาหาร

ฟ้าทะลายโจร : ใช้ใบแห้ง 2-3 กำมือแช่ในเหล้า 40 ดีกรี 1 สัปดาห์กรองน้ำดื่ม 1 ช้อนโต๊ะก่อนอาหาร

19. อาการอื่นๆ (วัฒนา นิลทะราช, 2540:90) เช่น เริม หรืองูสวัด ใช้ขี้ผึ้งเสลดพังพอน , ปวดเมื่อย ใช้ขี้ผึ้งคัมภีร์ , เจ็บอาหาร ใช้ขี้ผึ้งคัมภีร์ , บำรุงโลหิตใช้ ขี้ผึ้งคัมภีร์ , กำจัดสัตว์เลื้อย ใช้ ขี้ผึ้งคัมภีร์ , แก้ท้องเสีย ปวดท้องในเด็ก ใช้ขี้ผึ้งคัมภีร์ , แก้ปวดเมื่อย วิงเวียน บำรุงผิวพรรณ ใช้ ขี้ผึ้งคัมภีร์

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรปราบศัตรูพืช (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, 2540 : 52-61)

1. กระเพราใช้ใบ มีฤทธิ์เป็นน้ำมันหอมระเหย ใช้ไล่ยุง แมลง ยับยั้งการวางไข่ของด้วงถั่วเขียว
2. กระเพราช้าง ใช้ทั้งต้น ดึงดูดแมลงวันทองได้
3. กลอย ใช้หัวฆ่าเพลี้ยตัวอ่อน
4. ต้นแก้ว ใช้ใบดึงดูดแมลงวันทอง

5. กระเทียม ใช้หัวทำให้แมลงวันทองไม่วางไข่ และเป็นพิษต่อลูกน้ำยุง
6. คราม ใช้รากฆ่าเหา
7. ชุมเห็ดเทศ ใช้ต้นไล่มด
8. ชุมเห็ดเทศเล็ก ใช้ใบและต้นฆ่าเหา
9. ต้นชาด ใช้ต้นอ่อนและเมล็ดเป็นพิษต่อเพลี้ยอ่อน
10. เมล็ดเงาะ ใช้ฆ่าแมลงวันทอง
11. ข่าแดง ใช้หัว เหย้า ไล่แมลงวันทองไม่ให้วางไข่
12. ข่าเล็ก ใช้หัวกับแมลงวันทองไม่ให้วางไข่
13. จิง ใช้หัวไล่แมลงวันทองและแมลง
14. ขมิ้น ใช้หัว เหย้า ไล่มด ยุง และแมลงวันทอง หรือกรองเอาน้ำ 200 ซีซี ผสมน้ำ 2 ลิตร ฉีดพ่นแปลงผัก ป้องกันและกำจัดหนอนใยผัก และหนอนกระทู้
15. น้อยหน่า ใช้เมล็ดหรือผลดิบ หรือใบสด หรือเนื้อในเมล็ดฆ่าแมลงเนื้อ หรือตำเมล็ดละเอียดผสมน้ำกรองเอาน้ำ ฉีดพ่นขี้จักจั่น หนอนใยผัก เพลี้ยกระโดด มวนเขียว แมลงวัน ตั๊กแตน มวนแป้ง แมลงวันทอง และเหา
16. ชะบา ใช้กลีบดอก เป็นพิษต่อด้วงรวงข้าว
17. ตะไคร้ ใช้ใบและต้น ไล่ยุง และแมลงวันทอง
18. ตะไคร้หอม ใช้ใบและต้น ไล่ยุงและดึงดูดแมลงวันทอง
19. แตงกวา ใช้เปลือก และต้นไล่แมลงสาบ
20. ค้อยดั่ง (หมากแตก) ใช้รากดึงดูดแมลงวันทอง
21. ต้นชาด ใช้ต้นอ่อนและเมล็ดเป็นพิษต่อเพลี้ยอ่อน
22. ทานตะวัน ใช้ดอกเป็นพิษต่อเพลี้ยอ่อน
23. ขี้เถ้า ใช้ใบและกลีบ ป้องกันและกำจัดหนอน
24. ผักเสี้ยน ใช้เมล็ดตำผสมน้ำมันขมิ้นฆ่าเหา
25. พญาไร้ใบ ใช้ต้นฆ่าแมลงวัน แมลง ไล่ยุง
26. ขาสูบ ใช้ใบตากแห้งแช่น้ำ ฆ่าหนอน แมลง
27. ขอบ้าน ใช้ใบคั้นเอาน้ำสระผม
28. ยูคาลิปตัส ใช้ใบป้องกันกำจัดเหา
29. หนอนตายยาก ใช้รากตำละเอียดผสมน้ำมันมะพร้าว กรองเอาน้ำ ฉีดพ่นฆ่าแมลงในสวนพริกไทย หรือกรองเอาน้ำไปฉีดฆ่าหนอนผีเสื้อ
30. สาบเสือ หรือดองฮ้าง ใช้ใบสดหรือใบแห้ง โดยใช้ใบ 400 กรัม ตำละเอียดผสมน้ำ 3 ลิตร ต้มนาน 10 นาที ทั้งให้เย็นกรองเอาน้ำ ฉีดพ่นแมลงก้นมะเขือเปราะ กำจัดเพลี้ยอ่อน

ความเชื่อเกี่ยวกับการปรงยาสมุนไพร

วิธีการปรงยาแบบต่าง ๆ (สถาบันวิจัยศิลปปะและวัฒนธรรมอีสาน, 2540: 52-53)

1. ขาคัมเอาไอน้ำรม
2. ขาคัมเอาน้ำแช่
3. ขาคัมเอาน้ำอาบ
4. ขาคัมเอาน้ำชะแผล
5. ขาคัมเอาน้ำอมหรือบ้วนปาก
6. ขาผสมแล้ววนบู่หรือชดกล้องสูบ เช่น ขาสูบ
7. ขาผสมแล้วคืดไฟ - ใช้ไฟใส่กล้องเป่าขาดแผลหรือถ่านไฟ
8. ขาหุงเป็นน้ำมัน แล้วใส่กล้องเป่าทางจมูกและคอ
9. ขาผสมแล้วห่อผ้า หรือบรรจุลงในกลักเอาไว้ดม
10. ขากั่นเอาน้ำเหงื่อ แบบกั่นสุรา แล้วเอาน้ำไว้กิน
11. ขาเผาหรือขาคืดไฟให้ไหม้ทำเป็นผงบดละเอียดให้ละลายน้ำกิน
12. ขาเผาให้เป็นค่างเอค่างแช่น้ำไว้วันกินต่างน้ำ
13. ขาแช่ หรือสกัดด้วยเหล้าแอลกอฮอล์ แล้วหยดลงในน้ำใช้กิน
14. ขาคองแช่น้ำธรรมดาหรือสุรา แล้วดื่มกิน
15. ขาสับ เป็นท่อนเป็นชิ้นบรรจุลงหม้อแล้วต้มน้ำกิน
16. ขาคำ เป็นผงแล้วบดละเอียดละลายน้ำกิน
17. ขาดำผงกวนละเอียดใส่กล้องแล้วเป่าแผล
18. ขาคำ เป็นผงแล้วปั้นเป็นลูกกลอน ใช้กลืนกิน
19. ขาสวนทวาร
20. ขาทา
21. ขาสุม
22. ขาประคบ
23. ขาเหน็บทวาร
24. ขาฝน เอาน้ำคัม

ความเชื่อเกี่ยวกับการอบสมุนไพร (วัฒนา นิลทะราช, 2540: 94-106)

1. เชื่อว่า เมื่อมีอาการเจ็บป่วย หรือเกิดประสบอุบัติเหตุ ได้รับบาดเจ็บ เมื่อมารักษาด้วยการอบสมุนไพร สามารถรักษาให้หายได้
2. เชื่อว่า การใช้เตาอบสมุนไพรจะรักษาสุขภาพสม่ำเสมอ ช่วยให้สุขภาพแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

3. ผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาสุขอนามัยด้วยการอบสมุนไพร เชื่อว่า สูตรยาสมุนไพรที่ใช้อยู่ในเตาอบเป็นสูตรที่ดีที่สุด มีสรรพคุณด้านการรักษาโรคหลายชนิด

ความเชื่อเกี่ยวกับอุปกรณ์การอบสมุนไพร

1. หม้อ เป็นอุปกรณ์ในการต้มสมุนไพร เชื่อว่า มีความทนทานต่อความร้อนและมีขนาดใหญ่ ทำให้เกิดไประเหยสมุนไพรจำนวนมากเข้าสู่เตาอบ
2. ฟืน เป็นเชื้อเพลิงในการต้มสมุนไพร เชื่อว่าฟืนที่ใช้ต้องเป็นไม้ที่ไม่มีสรรพคุณทางยา หรือไม่เป็นพืชสมุนไพร พวกไม้คิ้ว ไม้เต็ง ไม้รัง
3. ขมิ้น มีไว้สำหรับขัดผิว สำหรับผู้อบสมุนไพร ที่ต้องการอบผิวและเสริมสุขภาพ เชื่อว่า ขมิ้นทำให้ผิวดีขึ้น

ข้อห้ามเกี่ยวกับการอบสมุนไพร

1. ห้ามนำหญิงที่คลอดบุตรด้วยการผ่าตัดเข้าอบสมุนไพร จะทำให้ไหมที่เย็บแผลผ่าตัดละลายก่อนกำหนด และทำให้แผลที่ผ่าไม่ติดกัน
2. ห้ามคนเป็นโรคความดันโลหิตต่ำหรือสูง เข้าอบสมุนไพร อาจเป็นอันตรายได้

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการปรุงยาอบ

มีความเชื่อว่า อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากพระพุทธศาสนา ช่วยให้การรักษาโรคด้วยการอบสมุนไพร ซึ่งในการปรุงยาทุกวันอังคาร มีการประกอบพิธีกรรมก่อน โดยการเตรียม ขันต์ 5 ประกอบด้วย ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ มากราบไหว้ที่หน้าเตาอบ

ความเชื่อเกี่ยวกับการต้มสมุนไพร

เป็นกรรมวิธีการรักษาสุขอนามัยด้วยสมุนไพร ซึ่งใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ให้หายขาดได้

1. เรื่องสูตรยาและสรรพคุณ เชื่อว่า สูตรยาคั้นทุกสูตรมีความสำคัญ เปิดเผยคนแปลกหน้าไม่ได้ หากมีผู้ต้องการสูตรยา ต้องไปฝากตัวเป็นศิษย์หมอยาที่บ้าน
2. เรื่องการปรุงยา เชื่อว่า สรรพคุณของยาคั้นสมุนไพรจะดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการปรุง ปริมาณสัดส่วน ตัวยาต้องพอเหมาะ ระยะเวลาในการต้มมากเชื่อว่าฤทธิ์ยาจะมาก การต้มความร้อนต้องสม่ำเสมอ ไม่ควรเอาฟืนออกจากเตา และไม่ควรนำไฟจากเตาคั้นสมุนไพรไปก่อกองไฟกองใหม่ เพราะผิดต่อแบบแผนที่ยับยั้งบุรุษปฏิบัติมา ถือว่าละลา
3. เรื่องการใช้ เชื่อว่า การอาบน้ำต้มสมุนไพร ต้องถอดเสื้อผ้าออกทั้งหมด เพื่อฤทธิ์ยาจะได้เข้าสู่ร่างกาย และการคั้นน้ำต้มสมุนไพรที่ยังร้อนหรืออุ่น จะมีสรรพคุณในการรักษาโรคดีกว่า

4. ข้อห้ามเกี่ยวกับการปรุงยา คือ ห้ามนำพินออกจากเตาต้มสมุนไพร และห้ามนำไฟจากเตาสมุนไพรไปก่อกองไฟกองใหม่

5. เรื่องอุปกรณ์เกี่ยวกับการต้มสมุนไพร พืชสมุนไพรที่ใช้ต้มได้แก่ ไม้คั่ว ไม้เต็ง ไม้รัง ส่วนไม้หนามแท่งซึ่งเผาไฟแล้วมีกลิ่นเหม็นจะไม่ใช้ เพราะจะทำให้กลิ่นยาในหม้อต้มเหม็นไปด้วย หม้อต้มยา ส่วนใหญ่จะใช้หม้อดิน เพราะเชื่อว่าน้ำยาสมุนไพรจะอุ่นอยู่นานกว่ากาน้ำ

ความเชื่อเกี่ยวกับการฝนสมุนไพร

1. เรื่องสูตรยาและสรรพคุณ เชื่อว่า สูตรยาฝนเพื่อคั้นและเพื่อทำมีประสิทธิภาพในการรักษา เนื่องจากการฝนน้ำยาสมุนไพรละลายกับน้ำโดยตรงและมีฤทธิ์ยามาก

2. เรื่องการปรุงยา เชื่อว่า ยาฝนสมุนไพรที่มีคุณภาพ ผู้ปรุงยาต้องเป็นหมอพื้นบ้าน หรือผู้รู้เท่านั้น เนื่องจากมีประสบการณ์ในการกำหนดปริมาณสัดส่วนตัวยาคือได้เหมาะสมกับอาการ วัช และเพศ ของผู้ป่วย

3. เรื่องการใช้ยาฝน เชื่อว่า การใช้ยาฝนรักษาโรคฝี ซึ่งมีอาการผิวหนังบวมแดง และมีหัวเป็นหนอง และโรคผ้า จะต้องทารอบ ๆ บริเวณที่เกิดอาการเท่านั้น จะไม่ทายาบริเวณที่เกิดอาการโดยตรง เพราะจะทำให้หนองไหลออกมาไม่ได้

4. เรื่องอุปกรณ์เกี่ยวกับการฝนสมุนไพร

- หิน เชื่อว่า หินสมุนไพรเป็นส่วนหนึ่งของยาสูตร ขาดไม่ได้ หินฝนสมุนไพรจะมีอยู่ที่หมอพื้นบ้านเท่านั้น

- น้ำ ผู้ป่วยจะต้องเป็นผู้นำเอง ใช้น้ำจากบ่อ ไม่นิยมน้ำฝน เชื่อว่า น้ำจากบ่อมีฤทธิ์เป็นยา เพราะเป็นน้ำได้ดิน

ความเชื่อเกี่ยวกับการเป่าสมุนไพร

เป็นกรรมวิธีการรักษาอาการเจ็บป่วย ด้วยการใชปากเคียวสมุนไพร แล้วเป่าลงบริเวณที่เกิดอาการเจ็บป่วย

1. เรื่องสูตรยาและสรรพคุณ เชื่อว่า หมอพื้นบ้านมีความสามารถเกี่ยวกับการเป่าสมุนไพร รักษาอาการเจ็บป่วยต้องมีความเมตตา คณา ช่วยให้การรักษาเป็นผลสำเร็จ

2. เรื่องการปรุงยา เชื่อว่า การรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยการเป่าสมุนไพร การบดเคี้ยวยาก่อนเป่าต้องให้ตัวยาละเอียดที่สุด

3. เรื่องการใช้ยาและข้อห้าม ผู้ป่วยไม่ควรใช้ยาเป่าสมุนไพรรักษาตนเอง เชื่อว่าควรไปปรึกษากับหมอพื้นบ้านหรือผู้รู้เท่านั้น

4. ความเชื่อเกี่ยวกับอุปกรณ์การเป่าสมุนไพร มีความเชื่อว่า น้ำที่จะนำมาชำระล้างร่างกายต้องเป็นน้ำบ่อเท่านั้น

ข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้ยาในการเป่าสมุนไพร

- ห้ามอาบน้ำ หรือล้างสมุนไพรในทันที
- ห้ามใช้น้ำฝนล้าง จะทำให้ฤทธิ์ยาสมุนไพรหมดไป

ความเชื่อเกี่ยวกับการประคบร้อนด้วยสมุนไพร

ส่วนใหญ่จะใช้รักษาผู้ป่วยจากอุบัติเหตุ เกิดอาการฟกช้ำ ข้อเท้าเคล็ด หรือหญิงหลังจากการคลอดบุตร

1. เรื่องสูตรยาและสรรพคุณ เชื่อว่า การประคบร้อนด้วยสมุนไพร สามารถรักษาอาการบาดเจ็บได้ภายใน 5 – 7 วัน
2. เรื่องการปรุงยา เชื่อว่า ควรสับยาทุกชนิดให้ละเอียด แล้วนำไปตำ ก่อนนึ่งด้วยความร้อน การนึ่งถูกประคบต้องปิดฝาหวดให้มิดชิด เพราะเชื่อว่า ไอระเหยจะพาตัวยาลอยไปในอากาศ เป็นผลให้การรักษานั้นไม่มีประสิทธิภาพ
3. เรื่องการใช้ยา เชื่อว่า การประคบร้อนจะให้ผลการรักษาสูง การประคบต้องประคบตามแนวของกล้ามเนื้อให้ทั่วบริเวณที่บาดเจ็บ เชื่อว่า จะต้องทำหลังการบาดเจ็บไม่น้อยกว่า 12 ชม. และต้องประคบเย็นก่อน
4. ความเชื่อเรื่องอุปกรณ์ในการประคบร้อน
 - หวด เป็นอุปกรณ์ใช้นึ่งถูกประคบ เชื่อว่า การนึ่งด้วยหวดจะทำให้มีความร้อนเท่าๆ กัน ฤทธิ์ยาในถูกประคบจะมีมาก
 - ฝาปิดหวด ใช้ปิดหวด ซึ่งเชื่อว่าการปิดหวดทำให้ฤทธิ์ยาไม่ระเหยออกจากถูกประคบ ฤทธิ์ยาจึงมีมาก
5. ห้ามใช้ถูกประคบบาดแผลโดยตรง

ความเชื่อเกี่ยวกับการแช่สมุนไพร

มีความเชื่อว่า สรรพคุณของสูตรยาแช่สมุนไพรเท่าเทียมสูตรยาดับและยาฝน

1. เรื่องการปรุงยา นำสมุนไพรมาสับหยาบ นำไปแช่ในบ่อ ถ้ำแช่ดื่ม 30 นาที ควรควบคุมเวลาในการแช่และตรวจดูสีของสมุนไพร ถ้าอาบต้องแช่ 45 นาที
2. เรื่องการใช้ยา ยาแช่สมุนไพรที่ใช้ดื่ม ใช้ได้วันเดียว เหลือค้างคืนอาจก่อให้เกิดพิษต่อร่างกายได้
3. เรื่องอุปกรณ์ในการแช่สมุนไพร เชื่อว่า น้ำบ่อเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ที่สุด
4. หลังจากการอาบน้ำแช่สมุนไพร ห้ามเช็ดตัว ต้องปล่อยให้แห้งเอง
5. ในการใช้ยาฝน ห้ามรับประทานอาหารพวกไข่ เนื้อไก่ เป็ด โดยเฉพาะผู้ป่วยโรคฝี

ความเชื่อเกี่ยวกับการดองสมุนไพร

มีความเชื่ออยู่ 2 ชนิด คือ การดองสมุนไพรด้วยน้ำข้าวข้าว และด้วยเหล้า 40 ดีกรี

1. เรื่องสูตรยาและสรรพคุณ มีความเชื่อว่านำแอลกอฮอล์ 40 ดีกรี มีเอธิลแอลกอฮอล์ นำมาดองกับสมุนไพร ช่วยสกัดตัวยาได้ ส่วนการดองกับน้ำข้าวข้าว ช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกันร่างกายแข็งแรง

2. การปรุงยา เชื่อว่า ยาคองสมุนไพรด้วยน้ำข้าวข้าว มีสรรพคุณเป็นยาอายุวัฒนะ
3. การใช้ยา เชื่อว่า เหล้าขาว เข้าสู่ครยาของได้ดีกว่าสิ่งอื่น ๆ ภาชนะที่ใช้จะเป็นขวดโหลใส

ความเชื่อเกี่ยวกับการสูดดมสมุนไพร

1. เรื่องสูตรยาและสรรพคุณ เชื่อว่า กลิ่นของสมุนไพรมีลักษณะเฉพาะ เมื่อสูดดมจะช่วยให้ร่างกายกระปรี้กระเปร่า
2. เรื่องการปรุงยา สมุนไพรที่นำมาปรุงควรตากก่อน แต่ห้ามตากยาขณะที่แดดจัด เชื่อว่าการดำยาให้ละเอียดจะมีคุณภาพดี สรรพคุณดีด้วย
3. เรื่องการใช้ยา ใช้ได้กับทุกเพศทุกวัย แต่ถ้าใช้ 2 สัปดาห์ไม่หายควรงดใช้
4. เรื่องอุปกรณ์การสูดดมสมุนไพร
 - ผ้าขาว เชื่อว่า ผ้าขาวจะช่วยป้องกันไม่ให้กลิ่นของสมุนไพรระเหยเจือจางไป
 - ครก ครกบดยาทำจากหิน มีให้เฉพาะบ้านของหมอพื้นบ้าน และบ้านผู้รู้เท่านั้น
 - สาก เชื่อว่าครกกับสากเป็นของคู่กัน การยี้มครกกับสาก ต้องยี้มคู่กันยี้มอย่างเดียวยังไม่ได้

ความเชื่อในด้านเทคนิคหรือวิธีการเก็บสมุนไพร

1. การตัด ใช้สำหรับการตัดต้นไม้ เครือไม้ เอาแก่นมาทำยา
2. การขุด ใช้สำหรับการขุดรากไม้มาทำยา
3. การถาก ใช้สำหรับการถากเปลือกไม้มาทำยา

ความเชื่อด้านขนาดและปริมาณในการเก็บสมุนไพร

เชื่อว่า การเก็บต้องคำนึงถึงปริมาณ สมุนไพรรักษาโรคบางชนิด หากเอามากเกินไปจะเป็นผลเสียหรืออันตรายต่อผู้ป่วยได้ หากเอมาน้อยจะไม่เป็นยา รักษาจะไม่หาย

ความเชื่อพิธีกรรมการเก็บสมุนไพร เชื่อว่า ขณะเก็บต้องไม่หับเงาตัวเอง จะเก็บในวันอังคาร ซึ่งจะทำให้ยามีประสิทธิภาพมาก

- โภชนาวิทยา, ภาควิชา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. รูปแบบการปรับปรุงพฤติกรรมการกินของชาวชนบทอีสานตอนบน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.
- เมธิน ผดุงกิจ. “การแพทย์พื้นบ้านอีสาน” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ยาอีสาน.มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2-5 พฤษภาคม 2540.
- มณจิรา เขียวยิ่ง และคณะ. พิธีกรรมอยู่ไฟในชนบทอีสาน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2537.
- วัฒนา นิลทะราช. ภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยสมุนไพร: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านสาวท ตำบลสาวท อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- วัฒนธรรมการบริโภคของชาวอีสาน : การสืบสานภูมิปัญญาและมรดกจากธรรมชาติ, 2539.
- สุวรรณค์ สมสาข. การรักษาโรคกระดูกของหมอนามนต์บ้านพลับ ตำบลดู่ทุ่ง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2541.
- สุจี จันทระจิตการ. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชผักพื้นบ้านของชาวอำเภอกวนกาหลง จังหวัดสตูล. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2538.
- สื่ออีสาน. 1 – 31 มีนาคม 2540 : 5.
- ศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, สถาบันวิจัย. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านและวิถีชีวิตของคนไทย 23-24 ธันวาคม 2540. (เอกสารอัดสำเนา)
- องอาจ พรหมไชย. กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชาวไทยลื้อ เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543.
- แอนจุติ สารสิทธิยศ. การอยู่กรรมของแม่ลูกอ่อน บ้านศรีบุญเรือง ตำบลนาพันห้า อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537.

ความเชื่อเกี่ยวกับหมอยา

ความเชื่อเกี่ยวกับหมอสมุนไพร

1. หมอสมุนไพร เชื่อว่า ยาสมุนไพรมีประโยชน์มาก สามารถรักษาโรคให้หายได้หลายโรค ได้มีการปลูกสมุนไพรขึ้นเอง และพยายามสงวนรักษาป่าไม้ตามถิ่นๆ เนื่องจากแหล่งสมุนไพรถูกทำลายอย่างมาก
2. หมอจะไม่รับประทานอาหารที่บ้านคนตาย เมื่อไปร่วมงานศพ เพราะจะทำให้การปลูกเสกยาไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ จะทำลายมนต์ปลุกยาที่มีความเชื่อว่า ดินไม้และสมุนไพรทุกชนิด หากจะเก็บเอามาเป็นยา ต้องขอหรือทำพิธีเรียกว่า เบิด หรือ ผาบ หมายถึง การขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การปราบสิ่งรักษาต้นไม้ให้ยอมรับ

ความเชื่อเกี่ยวกับหมอพื้นบ้านอื่นๆ

1. หมอไสยศาสตร์ (ปรีชา อุยตระกูล และคณะ, 2531: 6-8)

- หมอมอ เป็นหมออุกฤษยาม ทายโศกชะตา ราศี และสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ
- จ้า เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการบวงสรวง สังเวศน์และเทวดาประจำหมู่บ้าน หรือผีปู่ตา
- หมอขวัญ เชื่อว่า ขวัญซึ่งเป็นสิ่งของไม่เห็นแต่อยู่ในร่างกายของคน เมื่อคนเจ็บป่วยหรือดกใจ ขวัญออกจากร่างกาย จึงทำพิธีเรียกขวัญหรือสู่ขวัญ
- หมอสะเคาะเคราะห์ เป็นผู้ทำพิธีกรรม เพื่อแก้ไขเหตุการณ์ไม่ดีต่าง ๆ ที่นำโรคภัยมาสู่ตนเองและครอบครัว
- หมอผี เป็นผู้รักษาคณปว้ย ที่เชื่อว่า เกิดจากการกระทำของผีร้ายต่าง ๆ โดยใช้คาถาอาคมและเวทมนต์ต่าง ๆ ขับไล่ผีออกจากร่างผู้ป่วย
- หมอมนต์ เป็นผู้รักษาคณเจ็บที่ไม่ได้เกิดจากผีทำ การรักษาแบบนี้มักใช้กับผู้ป่วยกะทันหัน
- หมอลำผีฟ้า หมอลำจะรำและร้องไปรอบ ๆ ผู้ป่วย การรักษาแบบนี้มักจะเป็นวิธีสุดท้าย หลังจากที่รักษาด้วยวิธีต่างๆ ได้ผลแล้ว

2. หมอยา คือ หมอที่รักษาอาการเจ็บป่วยด้วยยาสมุนไพร (ปรีชา อุยตระกูล และคณะ, 2531: 8)

- หมอเป่า หรือ หมอมนต์ มีความชำนาญในการรักษาโดยเป่าเสก โดยยา และคาถาไปยังร่างกายผู้ป่วย
 - หมอน้ำมันต์ ผู้ทำการรักษาโดยใช้น้ำมันต์ และคาถา
 - หมอมอ หรือ หมอทายเลข หมอผู้มีความชำนาญในการทายหรือดูโศกชะตา
 - หมอกระดูก หรือ หมอน้ำมัน ผู้มีความชำนาญในการรักษาโรคกระดูกหัก โดยใช้น้ำมันงาในการรักษา
- รวมด้วย
- หมอยาหม้อ หรือ หมอสมุนไพร หมอที่มีความชำนาญในการรักษาโรค โดยใช้สมุนไพร หรือยาโบราณหลายอย่างผสมกันในหม้อดิน
 - หมอดำแย ผู้มีความชำนาญในการทำคลอดด้วยวิธีโบราณ
 - หมอจับเส้น ผู้มีความชำนาญในการจับเส้นในร่างกาย ให้หายจากความเจ็บปวด หรือเคล็ดขัดยอก

- หมอทำขวัญ ผู้ทำพิธีกรรมที่เกี่ยวกับขวัญ ป้องกันและรักษาไม่ให้เกิดความเจ็บป่วย
- หมอนิยดา หรือ หมอเถื่อน ชำนาญในการรักษาด้วยวิธีการนิตยาฉีดเข้าเส้น

ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลต่างๆ ที่รักษาด้วยสมุนไพร

1. ความเชื่อเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน เชื่อว่า เป็นผู้มีความสามารถช่วยรักษาชีวิตของตน ก่อนการรักษาต้องมีการประกอบพิธีตั้งคาย เพื่อบูชาครูหมอพื้นบ้านเสียก่อน คายประกอบด้วย เงินแดง 1 เหรียญ จีนพื้นแพรวา 5 คัน 5 ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ เพื่อการรักษาต้องประสบความสำเร็จ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับหมอเสกเป่า สำหรับผู้ป่วยจากอุบัติเหตุ แขนขาหัก อากาศเข้าลม เจ็บภายในร่างกาย คือ การเสกเป่า ควบคู่กับการอบสมุนไพร เชื่อว่าหมอเสกเป่าเป็นผู้มีพลังจิตและมีวิชาอาคมเกินกว่าบุคคลทั่วไป
3. เชื่อว่า ผู้รู้เกี่ยวกับการรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร เป็นผู้มีความรู้ประโยชน์มาก มีประสบการณ์ในด้านการรักษา โดยนำสมุนไพรจากสวนสมุนไพร
4. เชื่อว่าผู้ป่วยมีเคราะห์กรรม สิ่งเหนือธรรมชาติบันดาลให้เกิดอาการป่วย จะต้องประกอบพิธีเสียเคราะห์โดยหมอสูด ผู้ป่วยจะหมดเคราะห์กรรมเมื่อรักษาด้วยสมุนไพรก็จะหายป่วยอย่างรวดเร็ว
5. มีความเชื่อเกี่ยวกับพ่อ แม่ สามี ภรรยา หรือญาติที่ใกล้ชิดผู้ป่วยมีส่วนช่วยในการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรได้ผลเร็ว และมีประสิทธิภาพสูง ทำให้เกิดกำลังใจและขวัญดี เชื่อว่า ช่วยเสริมให้กระบวนการรักษาโรคด้วยสมุนไพรบังเกิดผลสูงสุดหมู่บ้าน

ข้อห้ามเกี่ยวกับหมอประเภทต่างๆ

1. หมอจอดกระดูก ห้ามหักขาคน ขาเขียด
2. หมอรักษาแมลงสัตว์ กัด ต่อย ห้ามโกหก ห้ามใช้ยารักษาผู้ป่วยก่อนที่ผู้ป่วยจะขอความช่วยเหลือ
3. หมอรักษาไข้หามกไม้ ห้ามปฏิเสธเมื่อมีผู้ป่วยมาให้รักษา หากดูอาการคนกำลังจะขาดใจตาย
4. หมอรักษาโรคท้องแก่ ห้ามปฏิเสธการรักษาผู้ป่วย
5. หมอรักษาวันโรค ห้ามโกหก

ข้อห้ามสำหรับคนที่มิครูอาจารย์

1. ห้ามลอบได้ราวตากผ้า
2. ห้ามลอบได้ฉุนบ้าน
3. ห้ามลอบเกรือกถ้วย
4. ห้ามกินฟักทอง
5. ห้ามกินแตง
6. ห้ามกินผักกระถิน
7. ห้ามกินชิงอ่าง

8. ห้ามกินปลาไหล
9. ห้ามลอดหูกทอผ้า
10. ห้ามลอดจ้อ (ภาษาสำหรับชักใบของตัวไหม)
11. ห้ามดื่มเหล้าที่เป็นเดนจากคนอื่น
12. ห้ามให้เล่นขี้
13. ห้ามกินน้ำเต้า
14. ห้ามลอดบันได
15. ห้ามกินเนื้อควาย

ข้อห้ามสำหรับผู้ที่ยืนไสยศาสตร์ (โกศล พลกลาง, 2536: 16)

1. ห้ามลอดไ้ราวผ้า
2. ห้ามลอดไ้อุณบ้าน
3. ห้ามลอดเครือกลั่ว
4. ห้ามกินฟักทอง
5. ห้ามกินพืชประเภท ฟัก แฟง น้ำเต้า และมะเฟือง
6. ห้ามกินผักกระถิน
7. ห้ามกินอึ่งอ่าง ห้ามกินปลาไหล ห้ามกินเนื้อลาย
8. ห้ามกินเนื้อสัตว์ประเภท งู สุนัข แมว ม้า และเต่า
9. เวลากินข้าว ห้ามเอามือไปชนกับมือคนอื่นที่ร่วมสำรับ
10. ห้ามดื่มเหล้าที่เหลืจากคนอื่น
11. ห้ามคบขี้สุสาว

ข้อห้ามสำหรับหมอยาสมุนไพร (ชาคริต อนันทรวัน, 2538: 49)

1. ห้ามฆ่าสัตว์
2. ห้ามลักทรัพย์
3. ห้ามผิดลูกผิดเมียผู้อื่น
4. ห้ามพูดปด
5. ห้ามดื่มสุราเมรัย

ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับหมอยาสมุนไพรประกอบคาถาอาคม (ชาคริต อนันทรวัน, 2538: 51)

1. ให้ถือหลักธรรม
2. ให้ถือศีล 5 ในพุทธศาสนา

3. ไหว้พระ สวดมนต์ ภาวนา (นั่งสมาธิ) ทุกวัน
4. เวลานอนเอาหัวไปทางทิศเหนือเสมอ
5. จะช่วยเหลือทุกคนไม่เลือกเพศ ชนชั้น วรรณะ
6. เวลารับประทานอาหาร ชามอาหารต่าง ๆ ในถ้วยใบเดียว
7. ไม่ลดราวตากผ้า ใต้ถุนบ้านที่ต่ำ
8. ไม่ถ่ายทอศพระคาถาให้ผู้หญิง
9. ไม่กินผักบั้ง ผักน้ำเต้า ผลเหนบ
10. ไม่กินอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ
11. ไม่ลดคั่นกล้วย
12. ไม่กินอาหารประเภทเนื้อสัตว์ ต่อไปนี้
 - อาหารทะเลทุกชนิด
 - สัตว์หน้าขนทุกชนิด เช่น วัว ควาย หมู
 - กบ เขียด อิ้งอ่าง และสัตว์เลื้อยคลานต่าง ๆ
13. ไม่กินอาหารประเภทผัก ผลไม้
 - ผลไม้ที่มีเนื้อสีเหลือง เช่น มะม่วงสุก ขนุน ทุเรียน
 - ไม่กินผักที่เกิดตามแม่น้ำ
14. ไม่กินอาหารบ้านคนตาย

ข้อห้ามเกี่ยวกับหมอลำทรง

- สำหรับหมอลำทรง ห้ามราในวันขึ้น 15 ค่ำ และ แรม 15 ค่ำ
- สำหรับผู้ป่วย ห้ามมีเพศสัมพันธ์

ข้อห้ามของหมอกระดุก (ชาคริต อนันทรวัน, 2538:57)

1. ไม่กินอาหารบ้านคนตาย
2. ไม่กินอาหารที่คนอื่นกินเหลือไว้
3. ห้ามแตะกระดุก แทะข้าวโพด
4. ห้ามกระโดดข้ามคลอง ห้ามลอดรั้ว
5. ห้ามปัสสาวะใส่น้ำ หรือบ้วนน้ำลายใส่น้ำ
6. ห้ามกัศำข้าว
7. ห้ามกินผักบั้ง
8. ห้ามกินเนื้องู กบ เขียด
9. ห้ามผู้หญิงจับน้ำมันงาที่จะใช้ทาขา
10. เมื่อเห็นเนื้อวัว ควาย ให้เรียกว่า “จู้”

11. ห้ามหักจากบ ขาเขียด
12. การรักษาผู้ป่วยขาหัก แขนหัก ห้ามกินปลา ร้าสด ไก่ กบ เขียด มะเขือขึ้น
13. การรักษาผู้ป่วยหญิง ขา แขนหัก ห้ามจับน้ำมันทาเอง ต้องให้ผู้อื่นทาให้

ข้อห้ามของหมอสะเดาะเคราะห์และหมอธรรม (ชาคริต อนันทรวัน, 2538:62-63)

1. ไม่กินเนื้อวัว ควาย ไก่ ที่ตายโดยไม่รู้สาเหตุ
2. ไม่กินผักและประเภท ฟัก ฟักทอง ยอดมัน น้ำเต้า
3. ไม่ลดคราวผ้า หรือเครื่องส่วย
4. ไม่รับประทานเนื้อมังสา 10 อย่าง
5. ไม่กระโดดข้ามคลอง
6. ไม่กินอาหารบ้านงานศพ หรือ บ้านคนตาย
7. ไม่คลุกกลีงับคองศพ
8. ไม่จับผ้าถุงผู้หญิง
9. ไม่เรียกร้อยเอาคำตอบแทนในการทำพิธีกรรม
10. ช่วงเข้าพรรษาจะนอนที่บ้านเท่านั้น
11. ทุกวันพระให้ไปนอนที่โต๊ะหมู่บูชาพระ

ข้อห้ามของหมอสู่วัณหรือหมอสูดขวัณ (ชาคริต อนันทรวัน, 2538:65)

1. ไม่กินเนื้อมังสา 10 อย่าง
2. ไม่กินไข่ในคาย
3. ไม่กินขอน หรืออาหารที่ทำจากขอน
4. ไม่กินอาหารในงานศพ
5. ห้ามประกอบพิธีสู่วัณผิดเวลา
6. ห้ามปฏิเสธบุคคลที่มาขอติดต่อดูสู่วัณ
7. ไม่กินเนื้อสัตว์ที่ให้แรงงาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย
8. จะไม่รับเงินค่าพิธีสู่วัณมากกว่าที่กำหนด
9. ไม่กินเนื้อสัตว์ทุกชนิด
10. ไม่กินผักปิ้ง
11. ไม่กินข้าว ไม่กินน้ำ หรือสูบบุหรี่ในบ้านของงานศพ
12. ไม่ลดคราวตากผ้า
13. เวลากินกล้วยจะไม่กัดกล้วย ต้องทำกล้วยเป็นคำ หรือเป็นชิ้น ก่อนเอาเข้าปาก
14. ไม่ลดคั่นกล้วยที่เป็นเครือ
15. ไม่กินเนื้อสัตว์ที่เสียและงูกัดตาย

16. ไม่กินเครื่องเช่นไหวี่ที่เลี้ยงผี เจ้าบ้าน เจ้าป่า จ้าวเขา
17. ไม่ทำพิธีกรรมในวันพระและวันศุกร์

ข้อห้ามของร่างทรงเจ้า (ชาคริต อนันทรวัน, 2538:66)

1. ไม่กินไข่ทุกชนิด เครื่องในสัตว์ทุกชนิด แมงดา ปลาตุก
2. ไม่กินของคองทุกชนิด ผักน้ำเต้า ฟักทอง ฟักเขียว ผักกรูด ชะอม มะรุม บัวบก
3. ไม่ลอคเครื่องถ้วย
4. ห้ามเดินข้ามรอยงู ถ้าจะข้ามต้องเอามือปาดรอยงูออกก่อน
5. ไม่เข้าทรงวันพระที่ตรงกับวันพุธ
6. ห้ามผู้หญิงแตะต้องสิ่งของในการทำพิธี
7. ขณะร่างทรงเจ้าพ่อร์ับประทานอาหาร ห้ามใครแตะต้องตัว
8. ไม่กินเนื้อดิบ สัตว์ที่มีคุณต่อมนุษย์ วัว ควาย
9. ไม่กินเนื้อปลาที่ไม่มีเกล็ด เช่น ปลาไหล ปลาตุก
10. ไม่ลอครวาดากผ้า
11. วันพระ 8 ถ้ำ 15 ถ้ำ (ทุกวันพระ) จะไม่ประทับทรง ร่างกายต้องสะอาด
12. ถ้ามีคนตายในหมู่บ้านถือว่าวันไม่ปลอด
13. ไม่นำสัตว์ที่มีชีวิตเข้าบ้าน

ข้อห้ามของหมอธรรม หมอลำผีฟ้า หมอผี

1. ห้ามรับประทานมังสั 10 ชนิดคือ มนุษย์ ม้า เต่า เนื้อสุนัข งู หมี ถึง ราชสีห์ เสือ ช้าง
2. ห้ามรับประทานกรวี่ รกควาย
3. ห้ามรับประทานผักจำพวก น้ำเต้า
4. ห้ามรับประทานอาหารหรือน้ำที่เหลือจากคนอื่น
5. ห้ามรับประทานเครื่องเช่นไหวี่
6. ห้ามรับประทานอาหารประเภทลาบดิบ
7. ห้ามดื่มสุรา
8. ห้ามนำสัตว์ที่ตายเองมาปรุงอาหาร
9. ห้ามรับประทานอาหาร น้ำดื่ม และสูบบุหรี่ที่บ้านงานศพ

ข้อห้ามเกี่ยวกับหมอน้ำมนต์ (สวรงค์ สมสาข, 2541:93-94)

1. ห้ามรับประทานอาหารในงานศพ หรือ แม้แต่ในวันที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศล
2. ห้ามรับประทานอาหารที่เหลือจากคนอื่นรับประทาน

3. ห้ามเรียกร่องอามิสสินจ้างใด ๆ นอกจากค่ายกครู ยกเว้นในรายที่ให้ด้วยความสำนึกภายหลังที่ได้หายจากการเจ็บป่วย
4. ห้ามดื่มเหล้า
5. ห้ามรับประทานอาหารมังสา (เนื้อสัตว์) 10 อย่างได้แก่ ม้า ปลาไหล เต่า งู หมา ราชสีห์ เสือ ช้าง ลิง มนุษย์
6. ห้ามรับประทานเนื้อสัตว์ที่ตายด้วยโรคนิวคลาสเซล (โรคห่า)
7. ห้ามรับประทานอาหารที่ประกอบจากเนื้อสัตว์เหล่านี้ คือ ปลาไหล เหี้ย เต่า ปลาหลด

ข้อห้ามเกี่ยวกับหมอที่รักษาไข้หมากไม้ใหญ่

- ห้ามกินอาหารบ้านคนไข้ขณะรักษา
- ห้ามขี่ช้าง ขี่ม้า ที่คนไข้มารับ

ข้อห้ามเกี่ยวกับหมอธรรมที่รักษาโรคพิษสุนัขบ้า

- ห้ามไม่ให้โกหกเป็นเวลา 3 ปี

ความเชื่อเกี่ยวกับหมอพราหมณ์

เป็นลักษณะของการแต่งแก้สะเดาะเคราะห์ จะกระทำเมื่อมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นกับตนเอง

1. แต่งแก้เสียเคราะห์ กระทำในกรณีที่เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุการณ์ที่แปลกประหลาด เชื่อว่าเมื่อมีเคราะห์เกิดขึ้นกับตน มักจะทำในวันอังคาร ซึ่งถือว่าเป็นวันแจ่ม
2. เสียลง เสียขวัญ กระทำในกรณีที่มีคนทำนาย คือ หมอดูทำนายว่าจะมีเคราะห์ หรือมีลงร้ายเกิดขึ้นกับตน คนที่ถูกทำนายจะต้องมาแต่งแก้ทำพิธีทันที
3. เสียเคราะห์บูชาโชค กระทำในโอกาสเมื่อถึงวาระพิเศษ คนที่เคยทำพิธีเสียเคราะห์ บูชาโชค ในเดือนใดก็ต้องทำพิธีเสียเคราะห์บูชาในเดือนนั้นทุกปี จะได้มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน
4. สูขวัญ ทำพิธีเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข หรือหายจากการเจ็บป่วยก็มาทำพิธีสูขวัญ

ข้อห้ามเกี่ยวกับหญิงมีครรภ์

หญิงที่มีครรภ์แม้จะไม่ใช้ผู้ป่วยโดยทั่วไป แต่สภาวะร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้กำเนิดชีวิตอีกชีวิตหนึ่ง ดังนั้นจึงทำให้หญิงมีครรภ์และคนใกล้ชิดต้องระมัดระวังในเรื่องการปฏิบัติตนในระหว่างตั้งครรภ์ การปฏิบัติตนที่เหมาะสมและการรับประทานอาหารที่ดี จึงเป็นเรื่องที่คนใกล้ชิดให้ความสำคัญและยึดถือเป็นความเชื่อสืบต่อกันมา ส่วนใหญ่แล้วความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นจะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะท้องถิ่นที่มีพื้นที่ติดต่อกัน แต่อย่างไรก็ตามในถิ่นแต่ละถิ่นก็มักจะมีรายละเอียดของความเชื่อแตกต่างกันไปบ้าง เนื่องจากลักษณะทางกายภาพและสภาพแวดล้อมแตกต่างกัน ความเชื่อบางเรื่องมีเหตุผลแอบแฝง ความเชื่อบางเรื่องไม่สามารถอธิบายเหตุผลให้กระจ่างชัด เอกสารนี้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับหญิงมีครรภ์ในท้องถิ่นต่างๆ มีความแตกต่างกันอยู่บ้างดังจะกล่าวต่อไปนี้

ข้อห้ามเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณี ของหญิงตั้งครรภ์ (เครือวัลย์ หุตานุวัตร และวิไลวันจ, 2528 : 31)

1. ข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารการกินของหญิงมีครรภ์

1. ห้ามกินอาหารที่มีรสจัด
2. ห้ามรับประทานอาหารที่เผ็ดและเค็ม จะทำให้ไม่สบายและจะทำให้ทารกตาและ หัวล้าน
3. ห้ามกินของคอง ของมีเนื้อมาต่าง ๆ
4. ห้ามกินกับข้าวหรืออาหารดี ๆ เพราะจะทำให้เด็กในท้องโตเกินไป ทำให้คลอดยาก (ภาควิชาโภชนาวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์, 2531:84)
5. ห้ามกินผักแว่น เพราะจะทำให้รกติดหลัง
6. ห้ามกินกล้วยเผด เพราะ จะทำให้ได้ลูกเผด (ฉัตรพงศ์ อินทฤทธิ์, 2536: 34)
7. ห้ามกินอาหารที่ติดกับไม้ยาง เพราะจะทำให้คลอดยาก (โกศล พลกะกลาง, 2536:7)
8. ห้ามกินผักชะโอม เพราะผิวดำแดง
9. ห้ามรับประทานลูกกะบก เพราะจะทำให้เป็นไข้ ไม่สบายและคลอดลูกยาก
10. ห้ามกิน เผือก มัน
11. ห้ามกินเห็ด
12. ห้ามกินข้าวจี เพราะเชื่อว่าไขมันจะติดทารก และคลอดยาก
13. ห้ามกินเม็ดยมะขาม
14. ห้ามหญิงมีครรภ์รับประทานอาหารคอง และผักชะอม
15. ห้ามดื่มกาแฟลูกจะติดกาแฟด้วย
16. หญิงมีครรภ์ ควรดื่มน้ำมะพร้าวอ่อนเป็นการบำรุงครรภ์ และแก้อ่อนเพลียเชื่อว่าน้ำมะพร้าวจะทำให้เด็กสะอาด ไม่มีไขมันตามตัวของทารกในครรภ์

17. หญิงมีครรภ์หากแพ้ท้อง ควรกินผลไม้รสเปรี้ยว เช่น ส้ม มะขาม มะขามป้อม มะนาว ถ้ามีอาการแพ้มาก ๆ ให้ใช้ยาต้านแก้แพ้ท้องผสมใบชะพลู
18. ห้ามรับประทานอาหารที่มีไขมันมาก ๆ เพราะจะทำให้คลอดยากโดยเฉพาะไขมันสัตว์จะไปอุดตาอุดทวารหนัก (ภาควิชาโภชนวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531:9)
19. ห้ามกินไข่ เพราะจะทำให้ทารกในครรภ์มีไข่เกาะตามตัวเด็ก และมีกลิ่นคาว ทำให้คลอดยาก
20. ห้ามกินเนื้อควายเผือก เพราะลูกที่คลอดจะเล็ชงยาก
21. ห้ามกินปลาเหี้ย เพราะผิวดำแดง
22. ห้ามกินเนื้อเต่า และตะพาบน้ำ
23. ห้ามกินแมลงจำพวก แตน คอ
24. ห้ามกินสัตว์ที่มีลูกอยู่ในท้อง
25. ห้ามกินปลาร้า
26. ห้ามกินปลาหมึก
27. ห้ามกินเนื้อกระด่าย
28. หญิงมีครรภ์ ควรกินลาบกระด่ายป่าจะทำให้คลอดง่าย

2.ข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของหญิงมีครรภ์ (ฉัตรพงศ์ อินทฤทธิ์, 2536: 34-35)

1. ห้ามอาบน้ำเวลามีค้ำหรือตอนกลางคืน เพราะมีน้ำคาวปลา
2. ห้ามนั่งขวางบันได หรือ ประตู เพราะจะทำให้คลอดลูกยาก
3. ห้ามเขย่งหยิบอาหารจากที่สูงกิน
4. ห้ามเดินกินอาหาร
5. ห้ามข้ามเชือกม้า เพราะลูกที่เกิดมาจะตะกละ กินจุ (โกศล พละกลาง, 2536 : 7)
6. ห้ามไปงานศพ เพราะคนตายจะมากีดขวาง
7. ห้ามไปดูคนคลอดลูก เพราะเด็กในท้องจะชักชวนไปในทางที่ไม่ดี
8. ห้ามนั่งคาบบันได เพราะคลอดลูกยาก
9. ห้ามเก็บที่นอน เพราะคลอดลูกยาก
10. ห้ามตอกตะปู ทำให้คลอดลูกยาก
11. ห้ามปิดประตูหน้าต่างในขณะที่กำลังจะคลอด ทำให้คลอดลูกยาก
12. ห้ามข้ามเชือกที่กำลังสวมหัวหรือควาย
13. ห้ามชะ โกงคูน้ำในบ่อ
14. ห้ามคำหนิหรือเลียนแบบผู้อื่นที่มีร่างกายพิการ
15. ห้ามเดินข้ามสะพานไม้แคบ ๆ
16. ห้ามนั่งยอง ๆ
17. ห้ามตัดหางใบตอง

18. ห้ามเผาหอย เผลาปู
19. ห้ามเดินเร็ว ๆ ให้เดินช้า ๆ
20. ห้ามเดินขึ้นที่สูง ๆ
21. ห้ามนั่งคุกเข่า
22. ห้ามนั่งที่สูง
23. ห้ามนั่งชันห้วยเข่า
24. ห้ามนอนหงายหรือนอนคว่ำ
25. ห้ามอาบน้ำร้อน
26. ห้ามอาบน้ำสกปรก
27. ห้ามยืนอาบน้ำ
28. ห้ามจัดทำเตาสำหรับอยู่ไฟไว้ล่วงหน้า
29. ห้ามเขี่ยปากเบาะและจัดเตรียมผ้าอ้อม

ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับหญิงหลังคลอดบุตร

พิธีกรรมการอยู่ไฟ(อยู่กรรม)

การอยู่ไฟหลังการคลอดบุตร เป็นวิธีที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมานาน โดยมีความเชื่อว่า ผู้หญิงที่คลอดใหม่ ๆ หลังคลอดจะต้องอยู่ไฟ เพื่อที่จะทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง จะทำให้อาการข้างเคียงที่เกิดจากการคลอดลูกกลับเข้าสู่ภาวะปกติ ส่งผลให้แม่ของเด็กมีสุขภาพแข็งแรงดี และยังเป็นสาวได้เหมือนเดิม นอกจากนี้ยังเป็นการป้องกันผีร้าย ๆ ต่าง ๆ ที่วนเวียนอยู่รอบ ๆ ภายในช่วงที่กำลังอ่อนแอ ซึ่งการอยู่ไฟนี้ก็จะมิชั้นดอนและวิธีการที่ค่อนข้างละเอียดละออ อีกทั้งแม่ลูกอ่อนต้องระมัดระวังตัวอย่างมากในการรับประทานอาหาร ถ้าพูดคำจาและอื่น ๆ มิฉะนั้นอาจจะถึงแก่ชีวิตก็ได้ การอยู่ไฟนิยมอยู่เป็นเวลา 7 วัน 9 วัน หรือมากกว่านั้น แต่จะนิยมเป็นเลขคู่ เพราะหมายถึงความเป็นหนึ่ง

การทำพิธีอยู่ไฟนั้นสิ่งที่จะต้องทำ เช่น พืชรัดไฟด้วยสายสิญจน์ ปิดยันต์ 8 ทิศรอบบริเวณที่อยู่ไฟ มีหนามพุทรา หนามมะขามเทศ หรือ หนามไผ่ ไร่กันผี และมีใบหนาดเสียบประคูด เพื่อกันผีด้วย ผู้ที่อยู่ไฟจะถูกบังคับให้กินเฉพาะข้าวกับปลาแห้ง หรือกินข้าวกับเกลือ และกินแกงเลียง เพื่อที่จะทำให้มีน้ำนมมาก

สำหรับทารกที่เกิดมา จะถูกนำไปนอนในกระด้ง จนกว่าแม่จะเสร็จพิธีกรรมการอยู่ไฟ นอกจากนี้ยังมีการทำพิธีพอก ให้กับเด็กที่เกิดใหม่ โดยใช้น้ำมันหน้าเข้าหาทารกแล้วเกาะที่ขอบกระด้ง พร้อมกับกล่าวจากการพอกว่า “พอกผีเป่า พอกผีพราย ผีนกสูด มาร้องจุกกู ถ้าเป็นลูกสูเอากลับไปวันนี้ หากพ้นวันนี้ไปแล้วต้องเป็นลูกกู.....จ๊ะ” เชื่อกันว่า เมื่อเด็กตกใจจะลืมพ่อแม่คนเก่า และมาอยู่เป็นลูกของคนซึ่งหลังจากคลอด หมอตำแยจะนำรกไปฝังใกล้กับจอมปลวก เพื่อถือว่าเป็นการคืนชิ้นส่วนของร่างกายให้กับพระแม่ธรณี

เมื่อทำพิธีการการอยู่ไฟสิ้นสุดลง จะมีหมอยาผู้เชี่ยวชาญคาถาอาคมดับพิษไฟ โดยจะทำน้ำมันต์ มีเครื่องไหว้ ดอกไม้ ธูป เทียน ประกอบพิธี และดักน้ำมันต์ให้ผู้ที่กำลังอยู่ไฟอาบ และจบพิธีกรรมด้วยการให้ผู้ใหญ่ หรือพ่อแม่ ใช้น้ำมันต์ดับกองไฟ เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีการอยู่ไฟ หรือ เรียกว่า “การออกไฟ” (เนชั่นสุดสัปดาห์. 5 (234) 2539 : 28 – 30)

องค์ประกอบของการอยู่กรรม (แอนจูรี สารสิทธิยศ,2537:167-169)

ได้แก่ วัตถุประสงค์ของ เวลา สถานที่ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์ของได้แก่ ฟืน ยา อุปกรณ์ต่างๆ เป็นต้น ในการเตรียมฟืน เพื่อใช้ในการอยู่กรรมของแม่ลูกอ่อนที่เป็นท้องสาว หรือ การตั้งครรภ์ลูกคนแรก ต้องตัดจากต้นไม้ที่ยังดิบอยู่ ได้แก่ ฟืนไม้มะขาม ไม้จิก ไม้ค้อ ไม้ติ้ว ไม้มะขามป้อม

ข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้ฟืนในการอยู่กรรม

1. ห้ามนำฟืนจากดอนฝ่งดิน ดอนไม้ และต้นไม้ หรือกิ่งไม้ที่ล้มอยู่แล้ว มาจุดไฟอยู่กรรม
2. ห้ามนำฟืนไม้กะบก ซึ่งเป็นฟืนที่คดไฟแล้วมีกลิ่นเหม็น และมีเชื้อเฒ่ามากมาจุดไฟอยู่กรรม

3. ห้ามนำฟืนไม้สะแบงและฟืนไม้ยางมาจุดไฟอยู่กรรม เพราะขี้เถ้าที่เกิดจากการเผาไหม้ทำให้ระคายเคืองผิวหนัง
4. ห้ามนำไม้รังมาจุดไฟอยู่กรรม เพราะขณะเผาไหม้จะมีสะเก็ดไฟแตกกระจาย มีขี้เถ้ามาก ระคายเคืองผิวหนัง
5. ห้ามนำฟืนไม้เชือกมาจุดไฟอยู่กรรม เป็นฟืนที่ไม่ดับมอดเอง แต่ไฟให้ความร้อนต่ำ และมีขี้เถ้ามาก
6. ห้ามนำฟืนหนามแทงมาจุดไฟอยู่กรรม เพราะเป็นฟืนที่เมื่อคิดไฟมีกลิ่นเหม็น เชื่อว่าจะทำให้อวัยวะเพศของแม่ลูกอ่อนมีกลิ่นเหม็น
7. ห้ามนำฟืนไม้แดงมาจุดไฟอยู่กรรม เพราะเมื่อคิดไฟแล้วมีสะเก็ดไฟแตกกระจาย เป็นอันตรายได้
8. ห้ามนำฟืนไม้ประดู่มาจุดไฟอยู่กรรม เพราะมีกลิ่นฉุน

บุคคลที่เกี่ยวข้องในการอยู่กรรม

ผู้เป็นสามีของแม่ลูกอ่อนต้องอยู่ร่วมพิธี และจะต้องเป็นผู้กำหน้อกรรม ถ้าขาดคนภรรยา เชื่อว่าภรรยาแม่ลูกอ่อนจะพึ่งพาสามีไม่ได้ แต่ถ้าจำเป็นให้ผู้อื่นทำแทนก็ได้ แม่และพ่อของสามี มักเป็นผู้คอยให้คำแนะนำในการอยู่กรรมให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ความเชื่ออื่น ๆ เกี่ยวกับการอยู่กรรม (แอนจูรี สารสิทธิยศ, 2537:160-193)

1. การเตรียมฟืน ควรใช้ฟืนไม้จิก เพราะมีความร้อนสูง เป็นถ่านที่ให้ความร้อนสูง
2. การทำพิธีรดน้ำ นิยมนำน้ำจากบ่อมาทำ เพราะเป็นน้ำจากแม่พระธรณี แล้วผสมด้วยขมิ้น เพื่อจะได้มีกลิ่นหอม น้ำมนต์นี้ช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ โดยเฉพาะภูตผี
3. การทำพิธีเสียเคราะห์ เชื่อว่าเป็นการขจัดปัดเป่าเคราะห์กรรม และเชื่อว่าคนเรามีพระเคราะห์เป็นผู้กำหนดโชคชะตาชีวิต ดังนั้นหลังจากทำพิธีเสียเคราะห์แล้ว จะหมดเคราะห์ไม่มีอุปสรรค
4. การทำพิธีเชิญพราย เชื่อว่าผีพรายซึ่งชอบดื่มกินเลือดเป็นอาหาร สามารถแปลงร่างเป็นสัตว์ได้ โดยเฉพาะไก่แม่ลูกอ่อน ถ้าแม่ลูกอ่อนที่คลอดลูกมีเลือดตกมากผีพรายชอบมารบกวน ดังนั้นจะต้องทำพิธีเชิญพราย มิฉะนั้นแม่ลูกอ่อนอาจถึงแก่ชีวิตได้
5. การทำพิธีกันพราย เชื่อว่าต้องทำทุกครั้งหลังจากที่ทำพิธีเชิญพรายเพื่อป้องกันไม่ให้ผีพรายเข้ามาสิงร่างของแม่ลูกอ่อน และกลับมาทำอันตรายแม่ลูกอ่อนได้อีก
6. การสะหนาม เชื่อว่าป้องกันผีพรายซึ่งกลัวความแหลมคมของหนามมิให้มาหากินเลือดและขอสกปรก
7. การใช้ก้อนหินและข้าวสาร มีความเชื่อว่า ถ้าเสกคาถาทำพิธีสามารถป้องกันและขับไล่ผีได้
8. การจันทห้อกรรม เป็นการแสดงความชื่นชมยินดีของญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ที่มีต่อเด็กทารกจึงเป็นช่วงที่สนุกสนาน มีรอยยิ้ม แต่ในช่วงที่แม่ลูกอ่อนกำลังเจ็บท้องคลอดจะไม่มีกรจันทห้อกรรม เพราะจะกลายเป็นร่างร้าย

9. พิธีผาบไฟ (ดับไฟ) เป็นพิธีกรรมที่เชื่อว่า สามารถปราบหรือดับพิษที่เกิดจากความร้อนของไฟ จะทำพิธีนี้เมื่ออยู่กรรมได้ครบ 3 คืน เพราะเชื่อว่าจะทำให้กาลามีความศักดิ์สิทธิ์

10. การดื่มน้ำยากรรม เชื่อว่า เมื่อดื่มแล้วจะทำให้ลูกห่านและจะหายจากโรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่อยู่กรรม ยากรรมเย็นเป็นยาดี ช่วยรักษาอาการต่าง ๆ ที่ผิดปกติที่เกิดขึ้นจากการกินของผิดหลังคลอด นอกจากนี้แล้ว ยังเชื่อว่า ถ้านำยากรรมเย็นไปให้กับหมูและควายที่ออกลูกใหม่กิน ๆ จะช่วยให้มันน้ำนมเพิ่มมากขึ้นด้วย

11. การอาบน้ำ การอาบน้ำในวันออกกรรมนี้ จะต้องอาบน้ำให้อุ่นจัดกว่าที่อาบอยู่ขณะอยู่กรรม เพราะเชื่อว่าจะช่วยชำระล้างโรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่อยู่กรรมให้หมดไป

12. หลังการอยู่ไฟ หลังจากแม่ลูกอ่อนอุ้มลูกออกจากบริเวณที่อยู่กรรมแล้ว จะไม่ให้กลับเข้าไปอีก แม่ลูกอ่อนที่มีร่างกายแข็งแรงดีเชื่อว่าจะมีขวัญดีไม่มารบกวนอีก จากนั้นจึงดึงด้ายที่ผูกส่วนต่าง ๆ ของร่างกายออก ห้ามใช้ของมีคมตัดเพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์เนื่องจากใช้ตัดฟันสิ่งต่าง ๆ มาแล้ว

13. พิธีเสียพิษไฟ มีความเชื่อว่า พิธีนี้สามารถดับความร้อนตามร่างกาย ป้องกันไม่ให้เกิดผดผื่น พุพองที่เกิดจากการได้รับความร้อนได้ ถ้าเป็นแล้วก็สามารถรักษาให้หายได้ด้วย เวทมนต์ คาถา และเกลือ

14. พิธีสู่ขวัญ เมื่อออกกรรมแล้ว จะมีการสู่ขวัญให้เพราะในขณะที่อยู่กรรมได้รับความทุกข์ทรมาน และถ้าอยู่ในขณะอยู่กรรมมีคนตาย เชื่อว่าการตายของคนมีผลกระทบต่อบุคคลและกำลังใจของแม่ลูกอ่อน จึงต้องมีการทำพิธีสู่ขวัญ

15. วัตถุสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีสู่ขวัญ มีความเชื่อว่าเครื่องสังเวยเป็นเครื่องเช่นบูชาเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องเตรียมดังนี้

1. กล้วยสุก 1 ผล ต้องเป็นกล้วยน้ำหว่า
2. ไข่ไก่ต้มสุก 1 ฟอง
3. เหล้าขาว 1 ขวด เชื่อว่าบริสุทธิ์
4. ไก่ต้มสุก 1 ตัว
5. รูป 2 ดอก เทียน 2 เล่ม
6. ฝ้ายผูกแขน ทำจากด้ายดิบ จึงถือว่าบริสุทธิ์ ผูกปมตรงกลาง เส้นหนึ่งจะมีด้ายดิบ 3 เส้น
7. เทียนขนาดรอบหัว 1 เล่ม เทียนมงคล 1 เล่ม เทียนรอบหัว เชื่อว่า เป็นตัวแทนของแม่ลูกอ่อนต้องทำจากขี้ผึ้งแท้ หรือขี้ผึ้งธรรมชาติ ใต้เทียนต้องเป็นด้ายดิบ
8. ด้ายสายสิญจน์
9. ขันน้ำหอม 1 ขัน ผสมกับขมิ้น
10. ขัน 5 ขัน 8 พร้อมกำลายน 12 บาท
11. หมากเบ็ง ทำด้วยใบตองสด
12. ข้าวสาร ข้าวต้มมัด ข้าวเหนียวหนึ่ง
13. ผ้าขาว

17. พิธีกันผี เชื่อว่า เป็นการกระทำเพื่อป้องกันผีร้ายที่จะมาทำอันตรายแม่ลูกอ่อน หมอธรรมจะเป็นผู้ประกอบพิธีเสกคาถาไล่ผีปลายแหลม หอก หรือดาบซึ่งเชื่อว่าผีจะเกรงกลัวมาก

การรักษาตัวของแม่ลูกอ่อน (แอนจูรี สารสิทธิยศ, 2537:170-174)

1. สำหรับแม่ลูกอ่อนที่คลอดใหม่นั้นจะเป็นกระบวนเลือดซึ่งจับตัวเป็นก้อนอยู่ในมดลูก ถ้าปล่อยทิ้งไว้จะเป็นอันตรายทำให้เจ็บปวดท้องได้ จึงมีความเชื่อว่า ถ้าใส่รากคันทุนไธลงในหม้อกรรมสำหรับอาบน้ำและคั้นผสมน้ำเกลือจะป้องกันโรคผิดกระบวนได้ และยังเชื่อว่ายาฝุ่นสามารถขับเลือดเสียออกได้
2. เกลือสามารถรักษาแผลที่เกิดจากการคลอดได้ ส่วนแผลที่เกิดจากผดผื่น เชื่อว่าใช้ขมิ้นทาจึงจะหาย
3. ยาคัศฮาก คือ ยากรรม เป็นยาที่ใช้คั้นในวันออกกรรม ได้จากการคั้นและเคี้ยว เกรือเชียงโทน เชื่อว่ายานี้จะทำให้หายขาดจากโรคต่าง ๆ ที่เกิดในช่วงอยู่กรรม
4. การนั่งคั่งน้ำร้อน ก่อนอาบน้ำทุกครั้ง จะทำให้แผลแห้งเร็วขึ้น
5. แม่ลูกอ่อนจะต้องนั่งคั่งน้ำร้อนใส่เกลือกทุกครั้งทีอาบน้ำ เพราะจะทำให้แผลหายเร็ว ความแสบของเกลือกจะช่วยฆ่าเชื้อโรคที่แผล
6. ด้วยกระเบื้องที่ใช้สำหรับคั้นน้ำยาร้อน ๆ ถ้าคั้นน้ำทุกครั้ง ต้องคั้นน้ำเดิมลงในถ้วยให้เต็ม จะทำให้แม่ลูกอ่อนมีน้ำนมเต็มเต้า
7. สามิหรือญาติพี่น้อง ต้องคั้นน้ำใส่โถงไม่ให้ น้ำขาดโถงได้ ถือว่าเป็นการล้าหม้อกรรมอย่างหนึ่ง
8. หมอนที่ใช้หนุนศีรษะในขณะอยู่กรรม พูกและผ้าห่มใช้พิงหลังจากที่คลอดลูกใหม่ ๆ นั้น เชื่อว่า แม่ลูกอ่อนยังอ่อนเพลียนอนลงไม่ได้ เลือดจะขึ้นศีรษะ เกิดอาการเป็นบ้าเลือด ส่วนเสื้อใช้ปูทับสะแนแนเพื่อบรรเทาความแสบกระด้างของสะแนแน
9. ถ้าเป็นแม่ใหม่จะเหน็ดเหนื่อยจากการคลอดลูกมากกว่าแม่เก่า ร่างกายจะอ่อนเพลีย ขวัญอ่อนทำให้ผิวยุบกรน จึงต้องอยู่กรรม 9 วัน ส่วนแม่เก่าอยู่กรรม 5 วัน
10. ไม่ให้มีการจัดเตรียมวัตถุสิ่งของไว้ก่อนอยู่กรรม เพราะทำให้แม่ที่กำลังเจ็บท้องคลอดยาก เป็นอันตรายต่อชีวิตได้ ต้องจัดเตรียมหลังจากทำพิธีเชิญพรายและกันพรายแล้ว
11. ไม้ที่เหมาะสำหรับทำไม้อิง มี 2 ชนิด คือ ไม้จั่ว และไม้หมากลิ้นฟ้า ซึ่งไม้จั่วเป็นไม้เนื้ออ่อนไม่ดูความร้อน ส่วนไม้หมากลิ้นฟ้า เป็นเนื้อไม้ที่ให้ความเย็นอยู่ตลอดเวลา
12. ใช้ลำคันทุนมาทำแม่สะแนแน เพราะเป็นพืชที่มีความเย็น ช่วยลดความร้อนลงได้
13. น้ำร้อน หรือน้ำยาสมุนไพรที่คั้นในหม้อกรรม เป็นยาที่สามารถรักษาโรคผิดกรรมและผิดกระบวนได้ และยังมีด้วยยาที่จะทำให้น้ำนมมีมากขึ้น ซึ่งในตอนคั่งคั้น ต้องคั้นให้เต็มถ้วยทุกครั้ง เวลาคั้นต้องใช้ 2 มือประคอง
14. อาบน้ำคั่งคั้นสระลงมาจะช่วยแม่ลูกอ่อนรู้สึกแจ่มใส น้ำขึ้นแรกต้องใช้รดหัวเข้าทั้งสองข้าง เพราะเชื่อจะช่วยลดอาการเจ็บปวดที่หัวเข้า การอาบน้ำจำเป็นต้องล้างทำความสะอาดแผล แต่ห้ามมือสัมผัสกับแผล เพราะจะทำให้แผลเน่าเปื่อยและหายช้า การลูบใบหน้าต้องลูบขึ้น เพราะจะทำให้หนังตาเปิดกว้างไม่่วงนอนตอนอยู่คนเดียว

15. การนึ่งต้มน้ำร้อนของแม่ลูกอ่อน มีความเชื่อว่าจะต้องทำทุกครั้งที่อาบน้ำ เพราะจะทำให้แผลหายเร็ว ความเต็มของเกลือช่วยฆ่าเชื้อโรคที่แผล

16. การขางแผล หรือ การอังแผล เป็นการอบแผลที่เกิดจากการคลอด้ด้วยความร้อนของถ่านไฟ ซึ่งจะช่วยให้แผลแห้งและหายเร็วขึ้น

17. การรมใบหน้า มีความเชื่ออยู่ 2 วิธี คือ การรมด้วยเกลือ ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยไม่ให้ตาแฉะ นอกจากนี้ยังช่วยไม่ให้ใบหน้าเป็นฝ้า มีใบหน้าเปล่งปลั่งดั่งเป็นสาว

18. วิธีแก้หวันมบอด นมหลงรู และการทำให้มีน้ำนม ถ้าแม่ลูกอ่อนมีหวันมบอด เด็กทารกไม่สามารถดูดนมแม่ได้ ต้องนวดหวันมด้วยน้ำอุ่น และคึงหวันมออกบ่อย ๆ การทำให้น้ำนมไหลโดยให้สามีของแม่ลูกอ่อนฝนเล็บหัวแม่มือแล้วนำน้ำมาทา เชื่อว่าแก้กันได้

19. การนวดหน้าท้องด้วยความร้อนจะช่วยทำให้เลือดเสียที่คั่งในมดลูกไหลออกมา และยังช่วยทำให้มดลูกแห้งและเข้าอุ้งเร็วขึ้น

20. การป้องกันสะดือพุพอง เชื่อว่าใช้ข้าวเหนียวนึ่ง ขมิ้น และเศษผ้า จะสามารถป้องกันความร้อนได้ เชื่อว่าขมิ้นสามารถรักษาอาการบวมและแผลพุพองได้

21. การป้องกันและรักษาผดผื่น ผิวหนังของแม่ลูกอ่อนจะเริ่มเป็นผดผื่น เชื่อว่า ขมิ้นจะสามารถรักษาแผลได้ และช่วยให้ไม่เป็นแผลเป็น

สิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้ผิดกรรม

กลืนน้ำยาคัดผม น้ำยาข้อมผ้า กลืนผักเสี้ยน ผักกระแทน กลืนเผ้าไหม้จำพวกพลาสติก ยาง

ข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารและการปฏิบัติของแม่ลูกอ่อน

1. ข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารของแม่ลูกอ่อน (แอนจูดี สารสิทธิยศ, 2537 : 157)

1.1 อาหารประเภทพืชของแม่ลูกอ่อน

- ห้ามรับประทานผักขอม เพราะจะทำให้ปวดกระดูก น้ำนมแห้ง
- ห้ามรับประทานผักแว่น เพราะจะทำให้มีน้ำนมแห้ง
- ห้ามรับประทานอาหารหมักดองทุกชนิด เพราะจะทำให้แผลเน่าเปื่อย มดลูกเน่า
- ห้ามรับประทานหมากลิ้นฟ้า (เพกา) เพราะจะทำให้มีน้ำนมแห้ง
- ห้ามรับประทานเห็ดฟางที่ขึ้นบนฟางข้าวเก่า เพราะจะทำให้อาเจียน น้ำนมแห้ง
- ห้ามรับประทานฟักทอง ผักกระเจตเพราะจะทำให้เวียนศีรษะ หน้ามืด เป็นลม
- ห้ามรับประทานบวบเพราะจะทำให้อาเจียน
- ห้ามรับประทานข้าวเก่าเพราะจะทำให้อาเจียน น้ำนมแห้ง
- ห้ามรับประทานผักกระแทนเพราะจะทำให้เวียนศีรษะ อาเจียน
- ห้ามรับประทานผักเสี้ยนเพราะจะทำให้มีน้ำนมแห้ง

- ห้ามรับประทานลาบเทา
- ห้ามรับประทาน เห็ดกระด้าง
- ห้ามรับประทานผักใบเขียวช่วงหลังคลอด 1-2 เดือน เพราะทารกจะท้องเสียดูจากระเป็นสีเขียว (ภาควิชาโภชนาวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531:9)
- ห้ามรับประทานผัก ผลไม้บางชนิดเพราะอาหารจะเข้าไปในน้ำนมทำให้ลูกมีอาการผิดปกติ
- ห้ามกินดอกขี้เหล็ก และสะระแหน่ ผักชีฝรั่ง สายบัวแดง
- ห้ามกินกล้วยหอม
- ห้ามกินเห็ดขาว
- หน่อไม้ห้ามรับประทานหน่อไม้ เพราะจะทำให้เด็กเป็นซาง ตัวร้อน เบื่ออาหารร้องไห้งอแง ผอม
- ห้ามกินมะละกอสีม่วง
- ห้ามกินใบโหระพา ผักสะเดา ชะพลู มะรุม
- ห้ามกินน้ำเย็น ให้กินน้ำร้อน
- ห้ามกินของหมักดอง
- ห้ามกินผัก เพราะจะเข้าไปในน้ำนม ทำให้ดูจากระของเด็กเป็นสีเขียว ทำให้เด็กท้องเสีย
- ควรกินอาหารบำรุงน้ำนม ให้กินหัวปลี กุยช่าย แกงส้ม มะขามอ่อน และกินน้ำมะนาวจิ้มเกลือ
- ควรดื่มน้ำสมุนไพรแทนการดื่มน้ำ เช่น ดื่มหัวหวานโพล ดื่มน้ำขิง
- ควรดื่มน้ำจืดคั้นใส่เกลือเล็กน้อย เพื่อช่วยให้ร้อนกลับ

1.2. อาหารประเภทเนื้อสัตว์ของแม่อุ้มอ่อน

- ห้ามรับประทานเป็ดเทศเพราะจะทำให้ปวดศรีษะ อาเจียน ปวดเนื้อตัว ผิดกระบวน
- ห้ามรับประทาน เป็ดหรือห่าน
- ห้ามรับประทานนกทุกชนิด ยกเว้นนกเค้าแมวเพราะจะทำให้เวียนศรีษะ อาเจียน
- ห้ามกินไก่จวง
- ห้ามรับประทานไข่ทุกชนิด เพราะจะทำให้แผลเป็นตะปุ่มตะป่ำ ไม่สวยงามและทำให้อ้วน
- ห้ามกินไข่ผัดแดง (ฉัตรพงศ์ อินทฤทธิ์, 2536 : 35)
- ห้ามรับประทานควายเผือกเพราะจะทำให้ปวดศรีษะ ท้องร่วง
- ห้ามรับประทานวัวพันธุ์เพราะจะทำให้ปวดศรีษะ แผลเน่าเปื่อย
- ห้ามกินเนื้อหมู กระด่าย
- ห้ามรับประทาน แมงคานา
- ห้ามรับประทาน ตะพาน้ำ (ปลาสา) เต่าเผือก
- ห้ามรับประทานเต่าเพราะจะทำให้เป็นไข้ ปวดศรีษะ ท้องร่วง
- ห้ามรับประทานเขียด เพราะจะทำให้ปวดศรีษะ ท้องร่วง
- ห้ามรับประทานเขียดอีไม้ จะทำให้ไม่สบาย ปวดศรีษะ เป็นไข้
- ห้ามรับประทานหอยโข่ง เพราะจะทำให้กางเข้ง

- ห้ามรับประทานสุนัข เพราะจะทำให้ปวดศีรษะ
- ห้ามรับประทานปลาตุก เพราะเชื่อว่าเงี่ยงปลาจะเกาะเกี่ยวมดลูก ทำให้มดลูกแน่น
- ห้ามรับประทานปลาหมอ ปลาขาวหลังแดง เพราะจะทำให้เวียนศีรษะ หน้ามืด เป็นลม มดลูกขึ้น
- ห้ามรับประทานปลาที่มีคางสีดำ ควรกินเฉพาะเนื้อปลาขาว ควรกินปลาหมอดัวที่มีคางสีขาว
- ห้ามรับประทานปลาขาวหัวแข็ง ปลาหลด เพราะจะทำให้เวียนศีรษะ หน้ามืดเป็นลม มดลูกขึ้น
- ห้ามรับประทานปลาชะโด ปลากลาย ปลาสุด ปลาทราย ปลาไหล เพราะจะทำให้เวียนศีรษะ หน้ามืด มดลูกขึ้น
- ห้ามรับประทาน ปลานกเขา ปลาเพี้ย ปลาสลิด ปลาอิน ปลาบู ปลาตะเพียน
- ห้ามรับประทานอาหารจำพวกปลาไหล ปลาหมึก ปลาขี้โกะ หนุนา รกัว (น้องวัว) จะทำให้ปวดท้อง เหนื่อยเพลียช่วงนอน อาเจียน ไม่มีน้ำนม
- ห้ามกินกุ้ง ปลาชีว
- ห้ามกินปลาร้า
- ห้ามรับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์ เพราะจะผิดกระบวน ทำให้มดลูกขึ้นไม่เข้าอู่ มีลูกง่าย ทำให้เกิดอาการวิงเวียน
- ห้ามรับประทานอาหารที่ปรุงดิบ ๆ สุก ๆ จะทำให้ไม่สบาย มดลูกจะแห้งช้า
- ห้ามกินอาหารจำพวกสัตว์ป่าทุกชนิด
- ห้ามกินอาหารทะเลหลังคลอดจะทำให้เลือดแห้งไม่มีน้ำนม
- ห้ามกินอาหารคาวทุกชนิด
- ห้ามกินเนื้อสัตว์ต่าง ๆ เพราะ
- ห้ามรับประทานของมีเนื้อมา
- ห้ามรับประทานอาหารประเภทแกง ต้ม ควรรับประทานอาหารประเภทจืด ปิ้ง หรือย่าง จะทำให้มดลูกแห้งและเข้าอู่เร็ว

2. ข้อห้ามเกี่ยวกับการประเพณีปฏิบัติตัวของแม่ลูกอ่อน (แอนจูลี สารสิทธิ์ศ, 2537 :201-202)

- ห้ามนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเพราะเป็นทิศเดียวกับผี ตามประเพณีจะหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก
- ห้ามนอนหลับเมื่ออยู่คนเดียวเพราะผีพราย และผีอื่น ๆ จะเข้าไปทำอันตรายแม่ลูกอ่อนขณะหลับ เกิดรู้สึกเพลีย เป็นลม เป็นบ้าเลือด
- ห้ามนอนใกล้สามี (ฉัตรพงศ์ อินทฤทธิ์, 2536 : 35-36)
- ห้ามนอนหัวสูง
- ห้ามนอนหงาย
- ห้ามนอนนอกมุ้ง

- ห้ามนอนกลางวัน
- ห้ามเดินไปไหนไกล ๆ คนเดียว
- ห้ามเดินเร็ว ให้เดินช้า ๆ
- ห้ามนั่งยอง ๆ หรือ นั่งพับเพียบ
- ห้ามนั่งไขว่ห้าง และงอเข่า เพราะการไขว่ห้างจะทำให้แผลที่เกิดจากการคลอดเกิดการเสียดสี แผลแห้ง

ช้า การงอเข่าเชื่อว่าจะทำให้เจ็บปวดตามข้อ (แอนจูลี สารสิทธิยศ, 2537 : 201-202)

- ห้ามขกสิ่งของทำงานบ้านหนัก ๆ หรือเคลื่อนไหวตัวด้วยความเร็ว
- ห้ามหิวผม สรรพด้วยแขนพุงสรรพ
- ห้ามอุสบู ูบตัว ขัดขี้ไคล เวลาอาบน้ำจะทำให้เกิดผื่นผิวหนัง
- ห้ามเช็ดตัว
- ห้ามเกาเมื่อมีอาการคัน
- ห้ามดืมและอาบน้ำเย็น
- ห้ามใครข้ามอุ้งของทารก เพราะทารกจะนอนสะดุ้ง นอนไม่หลับ ร้องไห้ไม่หยุด
- ห้ามไกวอยู่ที่ว่างเปล่า เพราะถ้าเด็กมานอกอุ้งจะร้องไห้ไม่หยุด
- ห้ามนำเด็กออกจากชายคาบ้าน
- ห้ามกล่อมลูกในเวลากลางคืน
- เวลาซักผ้าอ้อมให้ซักก่อนเที่ยงถ้าเกินกว่านี้เชื่อว่าจะมีผีตามไปแต่ถ้าไปให้ถึงขมื่นกับมิดเล่มเล็ก ๆ ไปด้วย
- ห้ามมีเพศสัมพันธ์
- ห้ามออกจากหม้อไฟขณะอยู่ไฟ
- ห้ามสวมเสื้อผ้า ยกเว้นผ้าถุงผืนเดียว
- ห้ามใส่เสื้อขณะอยู่ไฟและต้องอยู่ให้ครบ 2 สัปดาห์
- ห้ามนอนระหว่างอยู่ไฟ เพราะถ้าปล่อยให้ผู้นอนที่คลอดลูกใหม่ ๆ นอนหลับ คื่นมาจะเป็นคนไร้สติทำอะไรโดยไม่รู้ตัว เช่น มองเห็นลูกเป็นท่อนไม้ นำไปใส่ไฟ (เนชั่นสุดสัปดาห์, 5 (234) 2539 : 28 - 30)
- ห้ามพูดคำว่าร้อนถ้ามีคนมาเยี่ยมเพราะไม่เป็นสิริมงคล

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่มีคุณค่าสำหรับแม่ลูกอ่อน (แอนจูลี สารสิทธิยศ, 2537 : 201)

1. ข่า เชื่อว่าเป็นยาสมุนไพร แก้ววงเวียน และมีรสเผ็ด ทำให้แม่ลูกอ่อนรู้สึกรับประทานอาหารได้มาก
2. กระเทียม เชื่อว่าเป็นยาช่วยขับเลือด
3. มะนาว เชื่อว่า รับประทานเพื่อให้เกิดความรู้สึกกระหายน้ำ จะได้ดื่มน้ำมาก ๆ
4. มีความเชื่อว่าอาหารที่จะรับประทานจะไม่ปรุงด้วยวิธีการดืม นึ่ง นอกจากต้องปิ้งให้สุกแห้งเท่านั้น

เพราะอาหารที่มีน้ำอยู่จะทำให้มดลูกไม่แห้ง และไม่เข้าอุ้ง

ความเชื่อเกี่ยวกับเด็กทารก

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกันผีพรายเด็ก

เด็กที่คลอดใหม่แล้วตาย เรียกว่า ตายพราย ซึ่งเชื่อว่าผีพรายเด็กเป็นผีที่มีความแค้นกล้าและจะมารบกวนใกล้ๆ แม่ของตน เพื่อคืบนำนมจากแม่ ฉะนั้นจึงต้องทำพิธีกันผีพราย

- ใช้ ใบพลู ปูนขาว และด้ายสายสิญจน์ ปูนขาวต้องทาบนพลู เชื่อว่าใบพลูและปูนขาวเป็นของคู่กัน นำปูนขาวมาทาบนหน้าผากของเด็กว่าปูนที่เสกคาถาแล้วป้องกันไม่ให้ผีพรายเด็กมาดูดนมแม่ได้และทำเครื่องหมายไว้บนบานประตู และหัวบันได เชื่อว่าเป็นด่านป้องกันผีพรายไม่ให้เข้ามาหาแม่ลูกอ่อน ด้ายสายสิญจน์ที่เสกคาถาใช้มัดศพ เชื่อว่าป้องกันผีไม่ให้ออกมาได้

- เอาผีเข้าหม้อ สิ่งสำคัญ คือ แห เพราะเชื่อว่ามีความสามารถป้องกันผีพรายเด็กไม่ให้ออกมา รบกวนแม่ได้ และการใช้หม้อดินบรรจุศพเด็กปิดด้วยผ้าขาว ผูกคอหม้อด้วยด้ายสายสิญจน์เชื่อว่าป้องกันไม่ให้ผีพรายเด็กออกจากหม้อได้

- การใช้ข้าวสารและก้อนหินเพื่อป้องกันผีพรายเด็ก จากนั้นเสกคาถาแล้ววางแหออก ทำเป็นกระโจม กรอบแม่ลูกอ่อนและสะแนน เพื่อป้องกันไม่ให้ผีพรายเด็กเข้ามารบกวนแม่

ข้อห้ามเกี่ยวกับเด็กทารก

1. ห้ามทักว่าเด็กน่ารัก
2. ห้ามตีศีรษะและหลังเด็ก
3. ห้ามเด็กกินไข่หลงข้างรัง
4. ห้ามเด็กทารกที่ฟันยังไม่ขึ้นส่องกระจก
5. ห้ามเด็กกินไส้และฟองปลาช่อน
6. ห้ามตีกันเด็ก
7. ห้ามพูดว่าหนักหรือเบาเวลาอุ้มเด็กทารก
8. ห้ามเป่าลมปากใส่หน้าเด็ก
9. เวลาอุ้มเด็กห้ามโยนเด็กเล่น
10. ห้ามเด็กกินมะพร้าว
11. ห้ามเด็กกินไคไก่อ

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารของเด็กทารก และวัยก่อนเรียน (ภาควิชาโภชนาวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531:8-9)

- ไม่ให้ทารกได้รับหัวนม เชื่อว่าไม่มีประโยชน์ เป็นนมเสียทำให้ท้องเสีย
- ให้อาหารประเภทข้าวและกล้วยเร็วเมื่ออายุ 3 – 7 วัน เชื่อว่าข้าวเป็นอาหารที่สำคัญ เด็กเกิดมาร้องไห้ เลียปากแสดงว่าหิว

-ให้อาหารเสริมประเภทโปรตีนจากเนื้อสัตว์และไข่ขาวเมื่อทารกอายุประมาณ 8-12 เดือน เนื่องจากเด็กยังไม่มีฟัน และเชื่อว่าอาหารเหล่านี้ทำให้เกิดซาง และทำให้เด็กมีกลิ่นเหม็นคาว

-ให้อาหารประเภทไขมันช้าเมื่ออายุ 2 ขวบขึ้นไปเพราะเห็นว่าไม่มีประโยชน์

-ให้ผักและผลไม้ช้าเมื่ออายุ 2 ขวบขึ้นไปเพราะกลัวติดคอลลูก

-เด็กไม่สบายห้ามรับประทาน เนื้อสัตว์ ไข่ ผัก และผลไม้บางชนิด กลัวอาการไข้กำเริบ

-เชื่อว่า กิ้งก่าเป็นยาซาง และการกินปลาไหล ถ้าให้เด็กกินครั้งแรก จะทำให้เด็กปัญญาหลักแหลม

การเลี้ยงดูเด็กและการบริโภคอาหารของเด็ก

ถ้าเลี้ยงดูระหว่างกินนมแม่ แม่จะต้องระมัดระวังเรื่องการกินอาหารของตนเอง เช่น ถ้าเด็กท้องเดิน แม่จะงดอาหารประเภทผัก ผลไม้ ส้มตำ หรือ อาหารที่มีรสเปรี้ยว เพราะเชื่อว่า อาหารเหล่านี้จะเข้าไปในน้ำนม จะทำให้ลูกมีอาการมากขึ้น (เกรียงวณิช หุตานุวัตร และวิไลวัจน์ ฤกษ์ฤทธิ, 2528 : 32-33)

- เชื่อว่า กินปลาไหล หรือตุ๊กแก หรือกิ้งก่า หรือเขียด เป็นอาหารแก้ผดผื่นของเด็กได้
- เชื่อว่า เด็กกินของที่มีมัน พวก กะทิ มะพร้าว น้ำตาล จะทำให้เด็กเป็นซาง
- เชื่อว่า เด็กท้องเดิน ควรงดกินอาหารพวก ปลา หมู หอย ไก่
- เชื่อว่า เด็กท้องเดิน ควรงดกิน ถั่วและผลไม้อื่น ๆ ส้มตำ ของเปรี้ยว
- เชื่อว่า เด็กเป็นไข้หวัด ไม่ให้กินถั่วหรือผัก เพราะจะทำให้อาการกำเริบ
- เชื่อว่า เด็กเป็นไข่ออกตุ่ม งดกินผลไม้ทุกชนิด
- เชื่อว่า เด็กป่วยกินของหวานจะทำให้ไข้สูง ผดผื่น
- เชื่อว่า เลี้ยงเด็กด้วยนมวัว โตขึ้นจะไม่รัก ไม่เชื่อฟังพ่อแม่
- เชื่อว่า เด็กที่กินนมแม่สลับกับนมกระป๋อง จะทำให้เด็กท้องเสีย
- เชื่อว่า เด็กผอมเนื่องจากน้ำนมแม่ไม่หวาน
- เชื่อว่า เด็กผอมเนื่องจากขาดยาถ่ายพยาธิ
- เชื่อว่า เด็กควรกินเนื้อสัตว์ ปลา และไข่ เมื่อเด็กมีฟันแข็งแรง หรือ อายุ 1 ขวบขึ้นไป
- เชื่อว่า เด็กอายุต่ำกว่า 1 ขวบ กินเนื้อไก่ ปลาและไข่ ทำให้เป็นซาง ตัวเหม็นคาว
- เชื่อว่า เด็กจะเริ่มเป็นซางเมื่อกินกับข้าว หรือของคาว พวก ไข่กับปลา
- เชื่อว่า เด็กที่กินกับข้าวมากเป็นซางถ้าเด็กเป็นซางจะให้กินปิ้งกะปอม(กิ้งก่า) เพราะเชื่อว่ากะปอม

เป็นยาแก้ซาง

ข้อห้ามเกี่ยวกับการกินอาหารของเด็กโดยทั่วไปและเด็กในภาวะเจ็บป่วย (ทวน บุทธวงษ์, 2533:53)

1. ห้ามรับประทาน ไข่เป็ด ไข่ไก่ เพราะจะทำให้ไ้
2. ห้ามรับประทาน พุงปลาช่อน จะทำให้หนาว
3. ห้ามรับประทาน ไข่ขาว (ไข่ดาบโคม) จะเป็นคนไม่จับจด ไม่สู้งาน

4. ห้ามรับประทาน ดับกบ ดับเขียด จะทำให้หน้าดำ
5. ห้ามรับประทานหางปลาไหล จะทำให้เลือดกำเดาไหล
6. ห้ามรับประทาน หัวปลา หัวสัตว์ต่าง ๆ ทำให้คื้อ โง่
7. ห้ามรับประทาน ก้อยปลา ก้อยเนื้อ อาหารดิบต่าง ๆ ทำให้เป็นโรคเรื้อน
8. ห้ามรับประทานหางส้มหน่อไม้ ส้มปลา ส้มเนื้อ ปลาร้าง จะทำให้เป็นตาแดง
9. เป็นโรคตาแดง

ห้ามกินหน่อไม้ เพราะจะแทงตา

ห้ามกินไก่ เพราะจะไปเขี่ยตา

ห้ามกินหอยจูบ เพราะจะไปไต่ในตา

10. เป็นไข้หวัด

ห้ามกินฉั้วหรือผัก เพราะจะทำให้อาการกำเริบ

11. เด็กไม่สบายห้ามกินมะละกอ เพราะจะทำให้คันตามผิวหนัง (เครื่องวัลย์ หุตานุวัฒน์ และวิไลรัตน์
กฤษฎะภูติ ,2528 : 36-37)

ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับคนทั่วไป

ความเชื่อเรื่องการป่วยและการเฝ้าไข้

สังคมไทยให้ความสำคัญกับการนับถือเครือญาติมาก รวมทั้งเพื่อนบ้านใกล้เคียงถือว่าเป็นเครือญาติกันด้วย โดยเฉพาะในช่วยเจ็บไข้ได้ป่วยต้องการความอบอุ่น ผู้ไม่ไปเยี่ยมเยียนถือว่าเป็นศัตรูคดีคัมภีร์ ตามความเชื่อเรื่อง ผีบรรพบุรุษหรือ ผีเชื้อ ผีแนว จะให้ความสำคัญของเครือญาติ หากพี่น้องไม่ช่วยเหลือกันไม่สามัคคีกัน ถือว่า “ผิดผี” ผีบรรพบุรุษ จะบันดาลให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยมีอันเป็นไป เมื่อมีการรักษาโดยการล่าสัตว์ ล้างทรง หรือ การเหยา ผีจะมาประทับร่างทรงหลายครั้ง และจะมาบอกเหตุของการเจ็บไข้ได้ป่วยว่า “ผีไล่กะบ่คา ผีนากะบ่ซ้อง ผีหนองกะบ่เกี่ยว มีแต่พี่น้องมาล่องค้องไล่กัน” หมายถึง การเจ็บป่วยครั้งนี้ไม่ได้เป็นเพราะผีไร่นา แต่เพราะพี่น้องไม่ปองคองกัน

ฉะนั้น หน้าที่พื้นฐานของแต่ละคน คือ การสร้างฐานะครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น มั่นคง การเอื้อเฟื้อผู้อื่น และการบำรุงพุทธศาสนา ชีวิตที่ดีต้องมีการสงเคราะห์ญาติและผู้อื่น ในช่วงที่เจ็บป่วยในเวลากลางวันจะมีญาติพี่น้องผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาเฝ้า เพราะเกรงว่า ผู้ป่วยเมื่อมีอันเป็นไปจะไม่ได้สั่งลา จะทำให้เป็นห่วงญาติพี่น้อง หากป่วยหนัก บางครอบครัวนิยมนิมนต์พระมาโปรดเพื่อชี้ไปทางสวรรค์ ซึ่งเชื่อกันว่าจะทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยกับเครือญาติและบุคคลทั่วไปยังดำรงอยู่ (สื่ออีสาน, 1-31 มีนาคม 2540 : 5)

ข้อห้ามเกี่ยวกับคนเป็นไข้

1. ห้ามกินผลไม้เกือบทุกชนิด กลัวย ฝรั่ง มะม่วง ทุเรียน ลำไย อ้อย มะละกอ ถั่วฝักยาว ฯลฯ
2. ห้ามอาบน้ำ
3. ห้ามทำงานหนักเกินไป
4. ห้ามกินข้าวต้มห่อ
5. ห้ามกินของเปรี้ยว
6. ห้ามรับประทานอาหารจำพวกเนื้อวัว เนื้อควาย (เนื้อวัว ทุตนาบุตร และวิไลจน์ กฤษณะภูติ, 2528 : 33-36)

ข้อห้ามเกี่ยวกับข้อปฏิบัติและอาหารของผู้ป่วยโรคต่างๆ

1. ถ้าท้องร่วง ห้ามรับประทานอาหารจำพวกปลา จะทำให้ถ่ายอุจจาระมากขึ้น
2. ถ้าเป็นแผลพุพอง ห้ามรับประทานเนื้อควายเผือก ปลาช่อน ปลาใบไม้ จะทำให้แผลพุพอง หายช้า
3. ถ้าเป็นไข้ห้ามรับประทานผักชี แดงไทย ฝรั่ง ขนุน กลัวย ส้ม จะทำให้อาการหนัก
4. ห้ามรับประทานปลาหมอ ปลาคู ผลไม้ จะทำให้อาการกำเริบ
5. ถ้าป่วยให้เอาเนื้อไก่ดำ ไปคลุกกับมดแดง แล้วนำไปย่างไฟ และนำไปให้ผู้ป่วยรับประทาน ก็จะทำให้หายป่วย

6. ถ้าเป็นแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก หกล้ม เป็นฝีหนอง ห้ามรับประทานหน่อไม้ จะเกิดอาการคัน
7. ถ้าเป็นโรคไอ ห้ามรับประทานถั่วลิสง
8. ถ้าเป็นไข้หนักมาก (ไข้รากสาด) ห้ามรับประทานผลไม้ทุกชนิดโดยเด็ดขาด
9. ถ้าเจ็บป่วยทั่วๆ ไป ห้ามรับประทานปลาหมอค ปลาตุก และผลไม้ต่าง ๆ (ทวน บุทธวงษ์, 2533 : 55)
10. ห้ามผู้ป่วยดื่มสุรา หรือของมีเ็นเมาขณะที่บำบัดรักษาตัวอยู่
11. ห้ามบุคคลอื่นรวมทั้งญาติพี่น้องดื่ม อบ หรือ ทา น้ำมันดด้วย
12. ห้ามบุคคลอื่น หรือสมาชิกในครอบครัวมาจับหรือสัมผัสกับน้ำมันด
13. ผ้าสำหรับอาบน้ำมันด ผู้หญิงห้ามเอาผ้าถุงข้ามศรีษะ
14. การเก็บรักษาน้ำมันดต้องเก็บไว้ในไหมัดชิดไม่ให้เก็บไว้ได้ฤๅไนได้เะ หรือเตยง
15. วัสดุต่าง ๆ สำหรับที่ใช้บำบัดรักษาแล้ว เมื่อหายจะต้องไม่เก็บไว้ที่บ้านของผู้ป่วย เช่น แขก เฝือกอ่อน ไม้สามขา ต้องเผาทิ้ง หรือเอาไปไว้ที่บ้านหมอน้ำมันด (สวรร์ก สมสาข, 2541 : 94)
16. ห้ามคนป่วยนอนฟูกจะทำให้หายช้า
17. ถ้าป่วยเป็นฝี หนอง เป็นหิด ห้ามกินไก่หรือของหมักดอง
18. เป็นโรคไอห้ามกินมะเกลือ อาหารรสจัด หัวกลอย เฝือก และมัน
19. คนป่วยเป็นโรคทางทุม ห้ามกินไข่
20. คนป่วยทุกประเภท ห้ามกินถั่วฝักยาวและกล้วยน้ำว้า
21. คนป่วยโรคประสาท ห้ามกินน้ำมันหมู

ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับการการปฏิบัติตัวในการบริโภคอาหารของคนทั่วไป

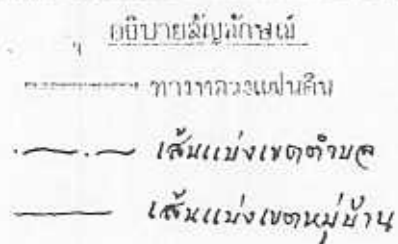
1. ข้าวที่จะถวายพระ ควรเป็นข้าวกันหวด เพราะเป็นข้าวที่เ็นสุกใหม่ ส่วนข้าวที่อยู่ข้างบนนั้นอาจเป็นข้าว เ็นที่นำมาอุ่น
2. ข้าวที่เหลือจากใส่บาตรแล้ว ควรปั้นเป็นก้อนวางไว้ตามเสาเัว ครอบไม้ เพื่อเป็นทานแก่คนกาและภูตผี
3. การใส่บาตรควรใส่แต่ข้าวสุก ส่วนกับข้าวให้นำไปถวายเองที่วัด
4. ข้าวที่นำไปบริโภคคนชกบ้าน ถ้าเหยียให้น้กลับด้วยทุกครั้ง
5. การบริโภคอาหารเ็นควรมีข้าวสุกเหลือไว้ เพื่อให้ผีเรือนไว้กินด้วย
6. การรับประทานอาหารทุกครั้ง ควรรับประทานพร้อมกันทุกคนในครอบครัว
7. เมื่อรับประทานอาหารอ้มแล้ว ควรพนมมือขึ้นจบศรีษะแสดงควรสำนึกในบุญคุณข้าวน้ำ
8. ในครัวเรือนนอกจากจะมีข้าวสารแล้ว ควรมีข้าวกล้องเตรียมไว้อีกส่วนหนึ่ง เพื่อมีความจำเป็นรีบด่วน จะสามารถซ่อมเป็นข้าวสารใช้ได้ทันกาล
9. เมื่อตักข้าวสารไปหว่า (แซ่) ต้องนั่งคุกเข่าให้เรียบร้อย
10. ขณะรับประทานอาหารหากมีแขกมาเ็นมต้องเชิญให้ร่วมรับประทานอาหารด้วย

11. เมื่อไปหาปลาหรือล่าสัตว์เป็นกลุ่ม ถ้าได้มาไม่ว่าจะมากหรือน้อย จะต้องแบ่งปันกันให้ได้ครบทุกคนเท่า ๆ กัน แม้แต่เด็กในครอบครัวก็ให้นับเป็นส่วนหนึ่งด้วย
12. เด็กเป็นโรคตาฟาง ควรให้รับประทานด้ายกับข้าวเย็น
13. ห้ามนอนรับประทานข้าว หรือรับประทานแกงคาหม้อ
14. ห้ามทำลาบเปิดเลี้ยงกันในงานบุญ หรือ เวลามีแขกมาเยี่ยมจะทำให้เกิดทะเลาะวิวาท
15. ห้ามเด็ก ๆ กินเครื่องในสัตว์
16. ห้ามผู้หญิงกินข่าไก่ ปีกไก่
17. ห้ามกินข้าวสารดิบ
18. ข้าวที่เหลือกินในป่าต้องนำกลับบ้านทุกเม็ด (ฉัตรพงศ์ อินทฤทธิ์, 2536 :29)
19. ห้ามเมียนำอาหารที่ตนกินแล้วให้ผู้อื่นกิน
20. ญาติพี่น้องจากทางไกลมาเยี่ยม ห้ามปรุงอาหารจากเนื้อเป็ดให้กิน
21. เวลากินข้าว ห้ามคุยกันเสียงดัง
22. ห้ามกินข้าวขามวิกาล
23. เวลาปรุงอาหารห้ามเอาสากคาไว้ในครก

ภาคผนวก ข ประวัติหมู่บ้าน

จังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติบ้านสร้างถ่อ ตำบลสร้างถ่อ อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

ก่อตั้งมาประมาณ 500 ปีแล้ว เมื่อพ.ศ. 1883 พ่อเผ่าศรีเชียง พ่อเผ่าศรีลักชัย นำครอบครัวมาจากบ้านกุดกล้า มาตั้งอยู่บ้านโนนขามหวาน ซึ่งโนนดินนี้ยังปรากฏอยู่ทางใต้ของบ้านสร้างถ่อ ต่อมาเมื่อหลานติดตามมาอยู่ด้วย ได้ตั้งบ้านใหม่ว่า บ้านโนนขามหวาน หรือบ้านนาไก่เสา ไม่นานนักเกิดภาวะแห้งแล้ง จึงได้ย้ายถิ่นฐานมาอยู่บริเวณป่ายาง ออกไปทางทิศเหนืออีก 5 เส้น และมีครอบครัวจากบ้านท่าเค็ง(ตำบลชีทวน) บ้านขอมท่ากุดมาสมทบ ใน พ.ศ. 1908 เรียกว่า บ้านโสมยาง บริเวณนาอุดมคงหนองอิมิดาน้ำซึมซับไหลมาบรรจบท้ายห้วยเรือ คมน้ำนี้เรียกว่า “น้ำออกบ่อ” ต่อมาเรียกว่า “สร้างบ่อ” (การขุดเจาะดินหาน้ำที่ไหลซึมออกมา) สร้างบ่อห่างจากโสมยางไปทางทิศตะวันตก 20 เส้น ในภายหลังจึงเรียกว่าบ้าน “สร้างถ่อ”

2. อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดบ้านปลาฝา ตำบลสร้างถ่อ

ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอเมืองใน

ทิศตะวันตก ติดบ้านศรีบัว ตำบลสร้างถ่อ

ทิศใต้ ติดบ้าน กุดตากกล้า ตำบลสร้างถ่อ

3. ลักษณะดินและป่า

เป็นดินทราย พื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้าน แยกออกเป็นหมู่ที่ 1 จำนวน 2,613 ไร่ หมู่ที่ 15 จำนวน 680 ไร่ มีพื้นที่ทำกิน 500 ไร่ ป่าไม้ที่สำคัญ มีป่าดงใหญ่ ป่าดงห้วยนา ป่าดงกุดกะเสียน เป็นไม้จำพวกไม้สะคาม ไม้ขอม

4. ดอนปู่ตา

อยู่ในพื้นที่ดงห้วยนา ทางทิศใต้ของบ้าน ใช้ทำพิธีสำคัญต่างๆ

5. แหล่งน้ำ

ได้แก่ หมู่ที่ 1, 2 เป็นลำห้วยเรือ หมู่ที่ 15 มีหนอง 7 หนอง หนองผักแสง หนองแก่นแก้ว หนองข้าวไร่ หนองสะพังใหญ่ หนองสะพังน้อย หนองแคน และหนองเม็ก มีประปาของหมู่บ้านของกรมอนามัย และของโยธา แต่บางบ้านใช้บ่อดิน

6. ประชากรและอาชีพ

จำนวนประชากรหมู่ที่ 1 จำนวน 1,017 เป็นชาย 500 คน หญิง 517 คน หมู่ที่ 15 มีจำนวน 480 คน เป็นชาย 245 คน หญิง 235 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตร ทำนา ค้าขาย

7. สถานที่สำคัญ

มีโรงเรียน 1 แห่ง เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษา ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีวัด 1 แห่ง สำนักสงฆ์ 1 แห่ง สถานือนามัยที่ใกล้ที่สุด คือ บ้านสร้างถ่อ

ประวัติหมู่บ้านศรีบัว ตำบลสร้างถ่อ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

เดิมอยู่บ้านหนองฮีโคย และ บ้านไค้ ตำบลสร้างถ่อ ครั้นมีโจรมาปล้นบ่อย จึงได้ย้ายถิ่นฐานออกมาห่างประมาณ 2 กิโลเมตร เขาเล่ากันว่าเมื่อมาเลี้ยงช้าง ชื่อ แสนกาบ มีภรรยาชื่อ บัว จึงได้นำมาตั้งชื่อเป็นบ้านศรีบัว และบ้านมาก ก็ย้ายถิ่นฐานมาสมทบบ้านศรีบัว จนถึงปัจจุบัน

2. อาณาเขตของหมู่บ้าน ทิศเหนือติดบ้านวังแจ้ง ตำบลสร้างถ่อ

ทิศใต้ติดบ้านหนองเขียม ตำบลสร้างถ่อ

ทิศตะวันออกบ้านสร้างถ่อ ตำบลสร้างถ่อ

ทิศตะวันตกติดบ้านหนองขุ่น ตำบลค้อทอง

3. ลักษณะดินและป่า

เป็นดินปนทราย พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมดประมาณ 3,800 ไร่ ป่าไม้มี 2 แห่ง ได้แก่ ป่าสงวนคงใหญ่ มี 2,000 ไร่ และ ป่าดงพระเจ้าใหญ่ (ดอนวัดป่า จำนวน 60 ไร่) อยู่ทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

4. ดอนปู่ตา

มี 2 แห่ง ดอนปู่ตาบ้านไค้ (2 ไร่) และดอนปู่ตาบ้านเก่า ประมาณ 1 ไร่

5. แหล่งน้ำ

มีอ่างหนองเหล่าหูน ประมาณ 2,000 ไร่ และลำห้วยเรือ มีน้ำตลอดปี น้ำประปานั้นปั๊มจากดินของกรมทรัพยากรธรณี มีน้ำใช้ตลอดไม่ขาดแคลน

6. ประชากรและอาชีพ

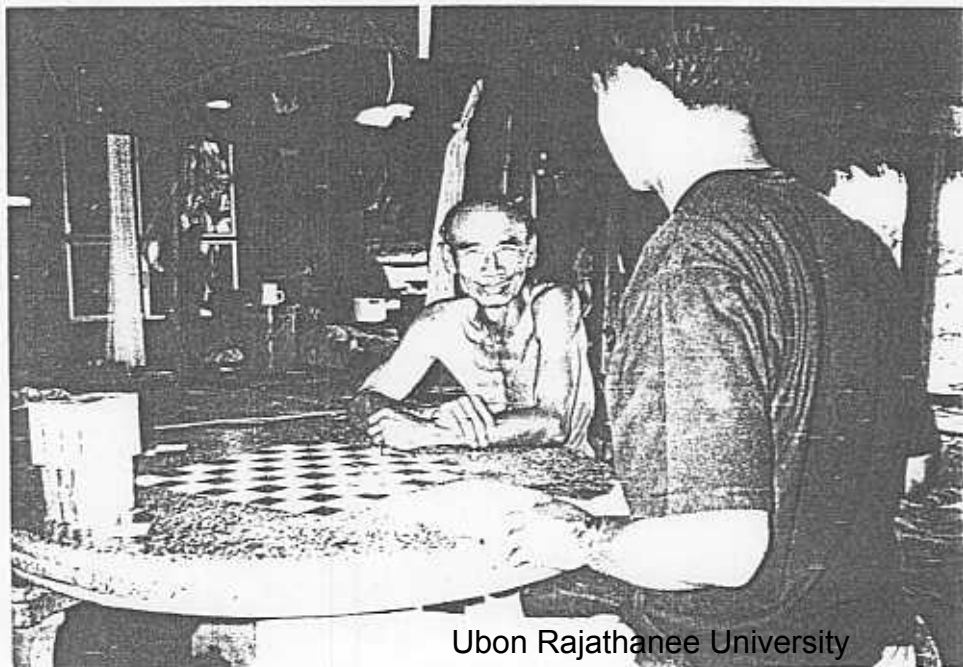
มีประชากร 240 หลังคาเรือน 1,200 คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตร ทำนา ทำไร่ ค้าขายรับจ้าง

8. สถานที่สำคัญ

มีโรงเรียน 1 แห่ง เปิดสอนระดับชั้นอนุบาลและประถมศึกษา มีวัด 2 แห่ง คือ วัดป่าและวัดบ้าน สถานีอนามัยมี 1 แห่ง คือ สถานีอนามัยศรีบัว

บันทึกภาพเส้นทางและการดำเนินโครงการ

อ. เชื่องโน

ประวัติหมู่บ้านท่าลาด ตำบลเหล่าแดง อำเภอดอนนดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

แต่เดิมเป็น บ้านคำปุ่น เนื่องจากมีประชากรอาศัยอยู่น้อย จึงได้รวมกับหมู่บ้านเก่า ต่อมาได้ย้ายมา
รวมกับหมู่บ้านท่าลาด เมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว สาเหตุมาจากมีแม่น้ำไหลผ่าน

2. อาณาเขต ทิศเหนือ ติดบ้านหนองหล่ม ตำบลเหล่าแดง
 ทิศใต้ ติดกับบ้านยางนกหอ ตำบลเหล่าแดง
 ทิศตะวันออก ติดกับแม่น้ำเซบก เขตอำเภอดอนนดแดง
 ทิศตะวันตก ติดกับบริเวณทุ่งนา บ้านค้อ ตำบลเหล่าแดง

3. ลักษณะดิน

เป็นดินร่วนปนทราย มีป่าไม้ทุกชนิด มีพื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด 150 ไร่

4. ดอนปู่ตา

มีดอนปู่ตาที่สำคัญได้แก่ ดอนเจ้าปู่ 2 แห่ง อยู่ทางด้านทิศใต้กับทิศตะวันตกของหมู่บ้านมีเนื้อที่
ประมาณ 2 งาน คงทน มีเนื้อที่ประมาณ 400 ไร่ และคงคำปุ่นมีเนื้อที่ประมาณ 400 ไร่

5. แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำที่สำคัญของหมู่บ้านมี 3 แห่ง ได้แก่ น้ำห้วยเซบก หนองน้อย และหนองหล่ม มีน้ำใช้ตลอด
ทั้งปี ประปาหมู่บ้านนั้น บ้านเซทำประปาด้วยพลังงานไฟฟ้า หรือจากแสงอาทิตย์ ถ้าจะใช้น้ำทำสวนก็จะใช้
น้ำบาดาล

6. ประชากรและอาชีพ

ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร ทำขาย และรับจ้างทั่วไป

7. สถานที่สำคัญ

มีโรงเรียน 1 แห่ง เปิดสอนในระดับชั้นอนุบาล และประถมศึกษา และมีวัดประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง

ประวัติหมู่บ้านหนองหล่ม ตำบลเหล่าแดง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

เดิมประชาชนอยู่บ้านไฮแดง แต่ได้ย้ายถิ่นฐานมาอยู่บ้านนาขาม เนื่องจากมีคันขามเป็นจำนวนมาก ต่อมาเกิดน้ำท่วมจึงได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่หมู่บ้านใหม่ แต่ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นหมู่บ้านหนองหล่ม ซึ่งเป็นชื่อที่ตั้งในปัจจุบัน

2. อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือติดกับบ้านท่าศิลา ตำบลเหล่าแดง

ทิศใต้ติดกับบ้านท่าลาด ตำบลเหล่าแดง

ทิศตะวันออกติดกับลำเซบก เขตอำเภอดอนมดแดง

ทิศตะวันตกติดกับหนองอีเฒ่า ตำบลเหล่าแดง

3. ลักษณะดินและป่า

เป็นดินร่วนปนทราย ป่าไม้ที่สำคัญ คือ ป่าดงหิน ป่าพยอม และป่าแดงยาง พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด 1800 ไร่ พื้นที่ทำกิน 1500 ไร่

บันทึกภาพเส้นทางและการดำเนินโครงการ

กิ่ง อ.ดอนมดแดง

ประวัติหมู่บ้านโนนสว่าง ตำบลโคกจาน อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

พ.ศ. 2510 นายไส บุญทาสรี, นายพัน สีลา, นายอินทร์ พิมพ์กันต์ มาจากหมู่ที่ 7,8 ตำบลโคกจาน มาอยู่เพื่อทำนา ต่อมาเมื่อมีพี่น้องมาอยู่ร่วมด้วย จนถึงปี พ.ศ. 2515 มีจำนวนถึง 30 หลังคาเรือน เป็นหมู่บ้านแยกของบ้านสองคูหมู่ 8 ต่อมาปี พ.ศ. 2523 ได้ขอแยกเป็นหมู่บ้านชื่อ บ้านโนนสว่าง หมู่ 9 ตำบลโคกจาน

2. อาณาเขต

ทิศเหนือติดบ้านโนนกระโจม หมู่ 8 ตำบลกุสุกร

ทิศใต้ติดกับบ้านน้อย หมู่ 8 ตำบลโคกจาน

ทิศตะวันออกติดบ้านร่องน้ำขุ่น หมู่ 4 ตำบลห้วยฝ้ายพัฒนา

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านโนนยาง หมู่ 11 ตำบลโคกจาน

3. ลักษณะดินและป่า

ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย พื้นที่ทั้งหมด 1,200 ไร่ เป็นพื้นที่ทำกิน 1,000 ไร่ ป่าไม้ที่สำคัญ คือ ป่าละเมาะ ส่วนใหญ่เป็นไม้ชาดิ ไม้กุง ไม้คิ้ว ไม้แดง ไม้เต็ง

4. ดอนปู่ตา

อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้าน มีเนื้อที่ 4 ไร่

5. แหล่งน้ำ

มีแหล่งน้ำสาธารณะของ รพช. ขนาด 130 X 130 เมตร ลึก 3 เมตร ประปาหมู่บ้านใช้น้ำบาดาลของ รพช.

6. ประชากรและอาชีพ

มีประชากร 90 ครัวเรือน 456 คน ประชากรส่วนใหญ่ทำนา

7. สถานที่สำคัญ

มีโรงเรียน 1 แห่ง เป็นโรงเรียนสาขาโคกน้อย กำลังก่อสร้าง มีสำนักสงฆ์ 1 แห่ง เป็นมหรณาลัย ไม่มีสถานอนามัย

ประวัติหมู่บ้านโลกน้อย ตำบล โลกงาน อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

เดิมประชาชนจากบ้านงาน ได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่บ้าน โลกน้อยสาเหตุเพราะมาทำนา

2. อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือติดกับ บ้านลาดสมดี ตำบลกุสุกร

ทิศใต้ติดกับบ้านนาตาล ตำบลโลกงาน

ทิศทิศตะวันออกติดกับบ้านโนนสว่าง ตำบลโลกงาน

ทิศตะวันตกติดกับบ้านโลกงาน ตำบลโลกงาน

3. ลักษณะดินและป่า

ลักษณะดินเป็นดินทรายปนหิน ป่าไม้ที่สำคัญมีป่าโลกน้ำคำ (ป่าสงวน) เป็นไม้ชาติ ไม้กุง อยู่ห่าง
ประมาณ 5 ก.ม. จากตัวบ้าน พื้นที่ทั้งหมด 2,400 ไร่ เป็นพื้นที่ทำกิน 2,000 ไร่

4. คอนปู้ตา

มีขนาดประมาณ 2 ไร่ ใช้ทำกิจกรรมสำคัญของหมู่บ้าน มีพิธีลงนา, ขึ้นนา พิธีเลี้ยงคอนปู้ตา

5. แหล่งน้ำ

มีสระของ รพช. 4 ไร่ใช้อุปโภค น้ำประปาเป็นประปาหมู่บ้านของ รพช. และมีน้ำบาดาลของกรม
ทรัพยากร และรพช.

6. ประชากรและอาชีพ

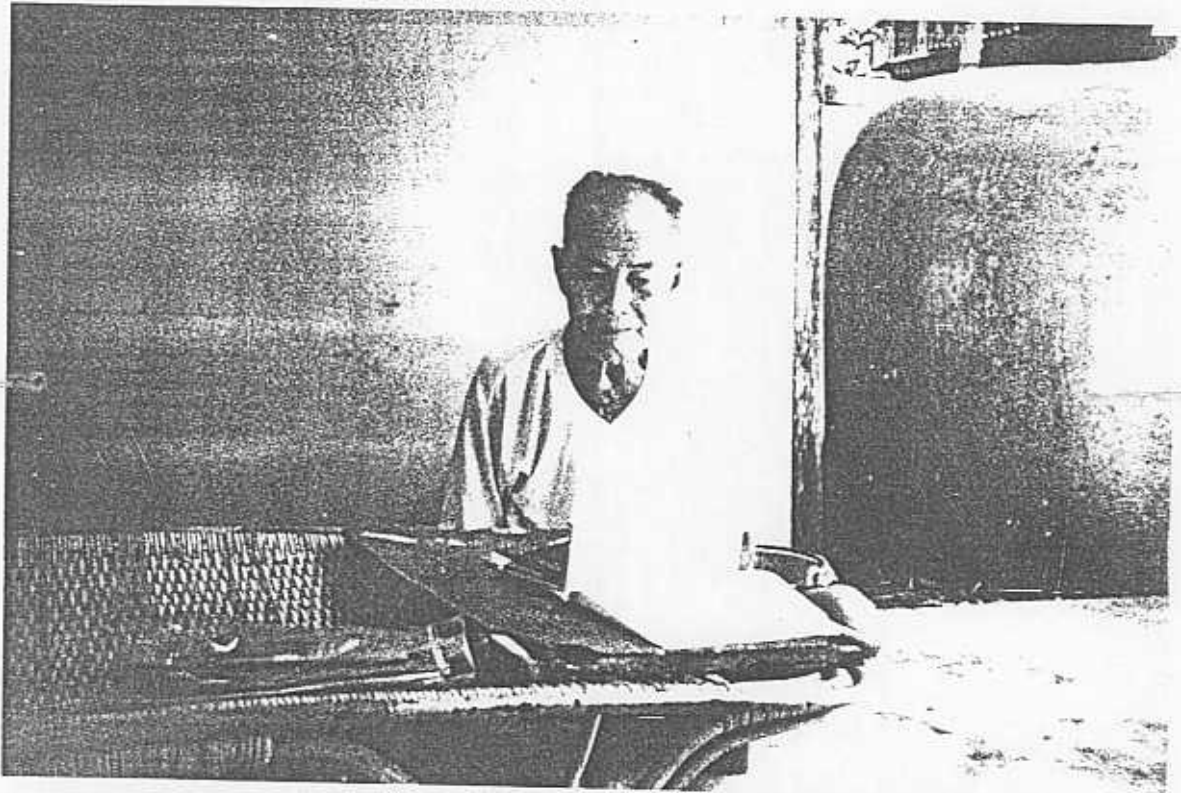
หมู่ที่ 8 มี 54 หลังคาเรือน และหมู่ที่ 7 มี 12 หลังคาเรือน อาชีพของประชากรส่วนใหญ่เป็น
เกษตรกร ทำนา

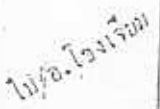
7. สถานที่สำคัญ

โรงเรียนมี 1 แห่ง เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษา มีวัด 1 แห่ง สถานีนอนามัยที่ใกล้ที่สุดคือ
บ้านโลกน้อย หมู่ที่ 7

บันทึกภาพเส้นทางและการดำเนินโครงการ

อ. โครงการพืชผล

ประวัติหมู่บ้านหนองหว้า ตำบลหนองผือ อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

พ.ศ. 2470 มีพ่อใหญ่ทูปปีดดา (หอมสมบัติ) ชารีรักษ์ อพยพมาจากบ้านเหล่าซัง (บ้านหินเก็ง ตำบลคำโพน อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอุบลราชธานี) และพ่อใหญ่สีสมบัติ ชารีรักษ์ เป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากบ้านหนองไหล อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนใหญ่ย้ายมาเพื่อทำไร่ทำนาเพราะดินมีสภาพดี และมีพื้นที่กว้างขวางมาก

2. อาณาเขตของหมู่บ้าน ทิศเหนือ ติดบ้านหนองผือ ตำบลหนองผือ

ทิศใต้ติด ติดบ้านแก้งหลักด่าน ตำบลหนองผือ

ทิศตะวันออก ติดบ้านบาก ตำบลหนองผือ

ทิศตะวันตก ติดบ้านนิคม ตำบลคำโพน อำเภอปทุมราชวงศา

มีพื้นที่ทั้งหมด 4,000 ไร่ เป็นพื้นที่ทำกิน 2,500 ไร่

3. ลักษณะดินและป่า

เป็นดินร่วนปนทราย ป่าช้าเนื้อที่ 30 ไร่ ลักษณะป่าเป็นป่าไม้เบญจพรรณ เป็นป่าโคก

4. คอนปู้ตา

คอนเจ้าปู่มีลักษณะเป็นป่ามีขนาด 4 ไร่ อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านเป็นสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

5. แหล่งน้ำ

มี 3 แห่งคือ หนองไค้ภู พนมดี และห้วยอ่าง อยู่เขตหนองหว้า ห่างออกไปทางด้านทิศตะวันออก ประมาณ 6 เมตร

6. ประชากรและอาชีพ

มีประชากรทั้งหมด 200 กว่าหลังคาเรือน จำนวนประชากรประมาณ 2,000 คน คนส่วนใหญ่ทำนา ทำไร่มันสำปะหลัง เลี้ยงสัตว์

7. สถานที่สำคัญ

มีโรงเรียนที่บ้านหนองผือเปิดสอนระดับประถมศึกษา ไม่มีวัด ถ้าจะประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะทำที่ศาลาตำบลบ้านหนองหว้า มีสถานอนามัยอยู่บ้านหนองผือ น้ำดื่มใช้น้ำบ่อหรือน้ำฝน ประปาอนามัยใช้ร่วมกันระหว่างบ้านหนองผือและบ้านหนองหว้า

บันทึกภาพเส้นทางและการดำเนินโครงการ

อ. เขมราษฎร์

ประวัติหมู่บ้านแก่งศรีโคตร ตำบลโนนก่อ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

เดิมเป็นพื้นที่หมู่บ้านสีแดง ประชากรย้ายถิ่นฐานมาจากสุรินทร์ มีนายฉลาด จินดาสี และครอบครัว อีก 25 ครอบครัว ย้ายมาเพื่อหาพื้นที่ทำกินบริเวณส่วนหนึ่งของบ้านแหลมทอง แต่ต่อมา พ.ศ. 2528 ได้ขอ เป็นหมู่บ้านที่ถูกตั้ง โดยแยกตัวจากบ้านแหลมทอง มาตั้งเป็นหมู่บ้านแก่งศรีโคตร ขึ้นตรงต่อ อำเภอ พิบูลมังสาหาร ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้ย้ายมาอยู่ในความดูแลของอำเภอสิรินธร

2. อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดบ้านห้วยเดื่อ ตำบลโนนก่อ

ทางด้านทิศใต้ ติดบ้านภูไทพัฒนา ตำบลโนนก่อ

ทิศตะวันออก ติดป่าสงวนห้วยขอมอน ตำบลโนนก่อ

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านโนนสมบูรณ์ ตำบลโนนก่อ

3. ลักษณะดินและป่า

ดินเป็นดินทราย พื้นดินแห้งเร็วมาก มีป่าสงวนฝั่งซ้ายลำห้วยทราย แต่ไม่อุดมสมบูรณ์ ฝั่งขวามีลำ ห้วยขอมอนโคนน้อย เป็นป่าไม้กะยาเลย ตะเคียนทองและคันยาง พื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านมีจำนวน 6000 ไร่ เป็นพื้นที่ทำกิน 4000 ไร่

4. ดอนปู่ตา

ดอนปู่ตาชื่อ แก่งศรีโคตร มีอาณาเขต 1 ไร่ อยู่ด้านทิศใต้ของบ้านห้วยสะพาน

5. แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำสาธารณะ ได้แก่ รินบ่อเอี่ยมมีขนาด 4 ไร่ครึ่ง เป็นบ่อของ รพช. มีน้ำตลอดปี บ่อหนอง คำมีขนาด 4 ไร่ เป็นบ่อของ รพช. แต่ไม่มีน้ำ และลำห้วยฝั่งชนมีขนาด 200 เมตร X 25 เมตร เป็นบ่อ ของ กรป.กลาง แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ ห้วยทรายน้อย ไหลผ่านกลางหมู่บ้าน อยู่ทางด้านทิศตะวันตก และทิศตะวันออก ประปาหมู่บ้าน มี 1 แห่ง แต่ไม่มีน้ำ ต้องเจาะบาดาล น้ำบ่อ ซึ่งบางทีก็ประสบปัญหา น้ำเป็นสนิม

6. ประชากรและอาชีพ

มีประชากรทั้งหมด 321 หลังคาเรือน / จำนวนคน 1,075 คน ส่วนใหญ่มีอาชีพ เกษตรกร ทำไร่ มันปอ ทำนา และรับจ้างทั่วไป

7. สถานที่สำคัญ

มีโรงเรียน 1 แห่ง เปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษา มีวัดจำนวน 2 แห่ง คือ วัดที่บ้านป่าไผ่ และ วัดที่บ้านแก่งศรีโคตร สถานือนามขันธ์ที่ใกล้ที่สุด คือ บ้านแก่งศรีโคตร

บันทึกภาพเส้นทางและการดำเนินโครงการ

อ. สิริธร

ประวัติบ้านบัวงาม ค. บัวงาม อ.เดชอุดม จ. อุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

นายสี จันทมา อพยพมาอยู่เป็นคนแรก จากนั้นเริ่มมีคนย้ายมาเลี้ยงวัวควาย เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวอำนาจ พนา ละครการ อพยพมาในปีพ.ศ. 2502 ตั้งบ้านในปีพ.ศ. 2504 เดิมชื่อ โนนหมากเคียว รวมอยู่กับบ้านหนองสนม หมู่ที่ 10 ตำบลกวาง แยกเป็นหมู่บ้านเมื่อ พ.ศ.2510 แยกเป็นตำบลเมื่อ พ.ศ. 2514

2. อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือติดบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ตำบล บัวงาม

ทิศใต้ติดบ้านโนนแฝก และบ้านนาเลิง ตำบล บัวงาม

ทิศตะวันออกติดกับบ้านหนองสะโน ตำบลหนองสะโน อำเภอนุชนอก

ทิศตะวันตก ติดบ้านดอนชี ตำบล บัวงาม

3. ลักษณะดินและป่า

เป็นดินร่วนปนทราย ลักษณะป่า เป็นป่าโปร่ง มีไม้เบญจพรรณ พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด 41 ไร่

4. ดอนปู่ตา

ดอนป่าช้า มีอาณาเขต 20 ไร่ อยู่ทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

5. แหล่งน้ำสาธารณะ

ลำห้วยบัวเหนือ อยู่ทางทิศตะวันตกมีขนาด 42 ไร่ 2 งาน ของ รพช. ทางทิศเหนือมีสระ 2 ไร่ ทิศใต้มีสระ 2 ไร่ แหล่งน้ำธรรมชาติ มีลำห้วย 2 แห่ง คือ ห้วยบัวเหนือ ห้วยบัวใต้ มีน้ำตลอดปี มีฝายน้ำล้น ประปาหมู่บ้านเป็นของเทศบาล และมีน้ำบาดาลใช้

6. ประชากรและอาชีพ

ประชากรทั้งหมด(น.1,13,14,15) 424, 149, 184, 107 หลังคาเรือนตามลำดับ จำนวนคน 1923, 839, 911 และ 496 คนตามลำดับ ส่วนใหญ่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย

7. สถานที่สำคัญ

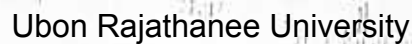
มีโรงเรียน 1 แห่ง เปิดสอนถึงชั้นประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนต้น มีวัด 1 แห่ง คือ วัดจันทุมมาวาส สถานีนามขี้เกลือที่สุด คือ สถานีนามขี้บ้านบัวงาม

บันทึกภาพเส้นทางและการดำเนินโครงการ

อ. เดชอุดม

Ubon Rajathanee University

ประวัติหมู่บ้านหนองแขว ตำบลโคมประคิษฐ์ อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี

1. ความเป็นมา

เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2518 พ่อใหญ่สีมาเป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน “หนองแขวยาว” ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากบ้านหนองครกเพื่อมาทำไร่ ปลุกข้าว ในปีพ.ศ. 2539 มีการ แยกหมู่บ้านออกมาจากหมู่ที่ 11 ของบ้านหนองครก มาเป็นหมู่ที่ 15 ชาวบ้านส่วนใหญ่ย้ายถิ่นฐานมาจาก อำเภอเดชอุดม อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น “หนองแขว”

2. อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ จรดห้วยบอน ดิศเขตบ้านโพหนอง ตำบลโคมประคิษฐ์

ทิศใต้ จรดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ตำบลโคมประคิษฐ์

ทิศตะวันออก จรดบ้านหนองขอน หมู่ที่ 5 ตำบลโคมประคิษฐ์

ทิศตะวันตก จรดบ้านหนองครก ตำบลโคมประคิษฐ์

พื้นที่ทั้งหมดมีประมาณ 10,000 ไร่ เป็นพื้นที่ทำกิน 8,000 ไร่ และพื้นที่อนุรักษ์ป่าประมาณ 2,000 ไร่ มีประชากรทั้งหมด 75 ครัวเรือน 349 คน

3. ลักษณะดิน

เป็นดินร่วนปนทราย ดินนาทม ดินโคลน ลักษณะป่าบางส่วนเป็นป่าดง ป่าโลก ป่าไม้กะบาก ป่าไม้เบญจพรรณ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าสงวน

4. ดอนปู่ตา

มีศาลพระภูมิที่บ้านหนองแขวเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2544 มีพื้นที่หมด 60 ไร่ บริเวณดอนเป็นที่โล่งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน เป็นสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

5. แหล่งน้ำ

มีแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ “ห้วยบอน” ขนาดลึกประมาณ 30 เมตร อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ดायอย บรรจบที่สิงห์หลุม มีแหล่งน้ำสาธารณะอยู่ที่เขื่อนห้วยใหญ่ขณะนี้กำลังสร้างคลองชลประทาน ขนาดของแหล่งน้ำประมาณ 60 ไร่ มี 7 แหล่ง คือ

1. หนองไผ่	2. หนองลำคำ	3. หนองแขวใน	4. หนองห้วย
5. หนองบก	6. หนองคาค้าง	7. หนองสิบสี่	

มีบ่อสาธารณะเป็นสระในโครงการ รพช. แหล่งน้ำของอนามัยทหาร กรป.กลาง มี 3 บ่อ และมีบ่อโยกสาธารณะ 3 ทางคือ น้ำจากน้ำบ่อที่ขุดเจาะหาเอง ไม่มีประปาหมู่บ้าน

6. ประชากรและอาชีพ คนส่วนใหญ่ทำนา ทำไร่จากบ่อและมันสำปะหลัง ทำไร่ข้าว รับจ้างต่างจังหวัด และรับจ้างทั่วไป มีพื้นที่ทำกินเฉลี่ยแต่ละครอบครัว ประมาณ 10 ไร่

7. สถานที่สำคัญ มีสำนักสงฆ์ 1 แห่ง โรงเรียนประจำหมู่บ้านไม่มีต้องไปเรียนที่ หมู่บ้านดาบอย สถานีอนามัยอยู่ที่บ้านดาบอยตำบลโคมประคิษฐ์

บันทึกภาพเส้นทางและการดำเนินโครงการ

๑. น้ำยีน

ภาคผนวก ก รายชื่อหมอพื้นบ้าน

รายชื่อผู้เคยรักษากับหมอพื้นบ้าน

ข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพของประชาชน เขตจังหวัดอุบลราชธานี
ประวัติหมอพื้นบ้าน

ลำดับ ที่	ชื่อ - สกุล	วัน เดือน ปี เกิด (อายุ ณ ปี 2544)	สถานภาพ สมรส	จำนวน บุตร	การศึกษา สูงสุด	ที่อยู่	เขตสถานีอนามัย
1	นายยัง ประกอบกิจ	15 พ.ย. 2480 (64)	สมรส	6	ป.4 - ป.6	55 หมู่ 6 บ้านท่าลาด ต. เหล่าแดง อ. ดอนมดแดง จ. อุบลราชธานี 34000	เหล่าแดง รพ.ดอนมดแดง
2	นายพัน เกตุแก้ว	6 ม.ค. 2471 (73)	สมรส	7	ป.4 - ป.6	4 หมู่ 5 บ้านหนองหล่ม ต. เหล่าแดง อ. ดอนมดแดง จ. อุบลราชธานี 34000	เหล่าแดง รพ.ดอนมดแดง
3	นายอ่อน พรธรรม	อังคาร เดือน 3 2473 (71)	สมรส	10	ป.4 - ป.6	99 หมู่ 3 บ้านแก่งศรีโคตร ต. โนนก่อ อ. ศรีนคร จ. อุบลราชธานี 34350	แก่งศรีโคตร
4	นางทวิ ทองทราย	เดือน 8 2490 (54)	สมรส	2	ป.4 - ป.6	275 หมู่ที่ 3 บ้านแก่งศรีโคตร ต. โนนก่อ อ. ศรีนคร จ. อุบลราชธานี 34350	แก่งศรีโคตร
5	นายทองอาน สมวิสัย	อังคาร เดือน 12 ปีจอ 2489 (55)	สมรส	3	ป.4 - ป.6	23/1 หมู่ที่ 2 บ้านสร้างถ่อ ต. สร้างถ่อ อ. เขื่องใน จ. อุบลราชธานี	สร้างถ่อ
6	นายมี ส่งสุข	1 ม.ค. 2464 (80)	หม้าย	3	ป.อส.สูง	40 หมู่ 11 บ้านศรีบัว ต. สร้างถ่อ อ. เขื่องใน จ. อุบลราชธานี	ศรีบัว

ลำดับ ที่	ชื่อ - สกุล	วัน เดือน ปี เกิด (อายุ ณ ปี 2544)	สถานภาพ สมรส	จำนวน บุตร	การศึกษา สูงสุด	ที่อยู่	เขตสถานีอนามัย
7	นายบรรพาศ ทิลาธรรม	16 เม.ย. 2481 (63)	สมรส	6	ป.4 - ป.6	4 หมู่ที่ 4 บ้านโนนสว่าง ต. โคกจาน อ. ทรายมูล จ. อุบลราชธานี	โคกน้อย
8	นายเบญจ ชูติกร	ปีมะแม (-)	หม้าย	2	ไม่ได้เรียน หนังสือ	39 หมู่ที่ 7 บ้านโคกน้อย ต. โคกจาน อ. ทรายมูล จ. อุบลราชธานี	โคกน้อย
9	นางยอด บุญอ่อน	สุกร์ เดือน 5 2466 (78)	หม้าย	7	ป.4 - ป.6	2 หมู่ที่ 7 โคกน้อย ต. โคกจาน อ. ทรายมูล จ. อุบลราชธานี	โคกน้อย
10	นายสิงห์ ชำยจำ	2473 (71)	สมรส	9	ป.4 - ป.6	70 หมู่ที่ 1 บ้านบัวงาม ต. บัวงาม อ. เขมราฐ จ. อุบลราชธานี	บัวงาม
11	นายเรียน มงคลศรี	- เม.ย. 2474 (70)	สมรส	8	ป.4 - ป.6	149 หมู่ที่ 1 บ้านบัวงาม ต. บัวงาม อ. เขมราฐ จ. อุบลราชธานี	บัวงาม
12	นายป๋อง ปรีปกรณ์	- พ.ย. 2475 (69)	สมรส	7	ป.4	115 หมู่ 15 บ้านหนองแวง ต. โคกประดิม อ. น้ำยืน จ. อุบลราชธานี	คายน้อย
13	นายคารา ประดิษฐ์	- ก.พ. 2475 (69)	สมรส	1	ป. 4	62 หมู่ที่ 15 บ้านหนองแวง ต. โคกประดิม อ. น้ำยืน จ. อุบลราชธานี	คายน้อย

ลำดับ ที่	ชื่อ - สกุล	วัน เดือน ปี เกิด (อายุ ณ ปี 2544)	สถานภาพ สมรส	จำนวน บุตร	การศึกษา สูงสุด	ที่อยู่	เขตสถานีอนามัย
14	นายสุทิน สิงห์สา	-- 2479 (65)	สมรส	8	ป. 4	74 หมู่ที่ 12 บ้านหนองหว้า ต. หนองผือ อ. เขมราฐ จ. อุบลราชธานี	หนองผือ
15	นายคำ ขาววิทย์	-- ส.ค. 2462 (82)	สมรส	7	ป. 4	363 หมู่ที่ 12 บ้านหนองหว้า ต. หนองผือ อ. เขมราฐ จ. อุบลราชธานี	หนองผือ

ข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนจังหวัดอุบลฯ

ประวัติผู้เคยรักษากับหมอพื้นบ้าน

ลำดับ ที่	ชื่อ - สกุล	ว/ด/ป เกิด อายุ ณ ปี 2544	สถานภาพ สมรส	จำนวน บุตร	การศึกษา สูงสุด	ที่อยู่	เขตสถานี อนามัย
1	นายทอน ก้อนสุวรรณ	3 ก.ย. 2466 (78)	หม้าย	5	ป.4-ป.6	10 ม. 6 บ้านท่าลาด ต. เหล่าแดง อ.คอนมดแดง จ.อุบลฯ 34000	โรงพยาบาล คอนมดแดง
2	นายจันทร์ วงศ์คำ	- ก.ย. 2477 (67)	สมรส	7	นักธรรม โทแต่ ก่อน	44 ม.6 บ้านท่าลาด ต.เหล่าแดง อ.คอนมดแดง จ.อุบลฯ 34000	โรงพยาบาล คอนมดแดง
3	นายดี ทองแสง	-	สมรส	7	ป.4-ป.6	5 ม.3 บ้านแก่งศรี โคตร ต.โนนก่อ อ.สิรินธร จ.อุบลฯ	แก่งศรีโคตร
4	นายบัวลา กุงสุโข	เมษายน	สมรส	7	ป.4-ป.6	53 ม.3 บ้านแก่งศรี โคตร ต.โนนก่อ อ.สิรินธร จ.อุบลฯ	แก่งศรีโคตร
5	นางสมนึก ครองยุติ	-	สมรส	1	ป.4-ป.6	3 ม.15 บ้านสร้างถ่อ ต.สร้างถ่อ อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี	สร้างถ่อ
6	นายกมล สาระกาล	4 พ.ย. 2577 (67)	สมรส	8	ป.4-ป.6	137 ม. 1 บ้านสร้างถ่อ ต.สร้างถ่อ อ.เขื่องใน จ. อุบลราชธานี	สร้างถ่อ
7	นายแข็ง บุญอ่อน	-	สมรส	7	ป.4-ป.6	21 หมู่ 8 บ้าน โคกน้อย ต.โคกจาน อ. ตระการพิชผล จ.อุบลราชธานี	โคกน้อย

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ว/ค/ป เกิด อายุ ณ ปี 2544	สถาน ภาพ สมรส	จำนวน บุตร	การศึกษา สูงสุด	ที่อยู่	เขตสถานี อนามัย
8	นางสมบูรณ์ เจริญลอย	จันทร์ ธ.ค. ปีชวด	สมรส	-	ป.4-ป.6	122 หมู่ 7 บ้าน โคกน้อย ต.โคกจาน อ.ตระการพืชผล จ.อุบลฯ	โคกน้อย
9	นายเป็ด จรรคาทุล	ปี 2470 (74)	สมรส	-	ป.4-ป.6	7 หมู่ 1 บ้านบัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลฯ	บัวงาม
10	นายตัน นางาม	ปี 2468 (76)	สมรส	7	ป.4-ป.6	2 หมู่ 3 บ้านบัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลฯ	บัวงาม
11	นางมาลา ก้อนแก้ว	- 2486 (58)	สมรส	4	ป.4	129 หมู่ 15 บ้านหนองแขวง ต.โคมประดิษฐ์ อ.น้ำยืน จ.อุบลฯ	โคม ประดิษฐ์
12	นางเจียม สำนัด	เดือน 12 ปีมะเมีย	สมรส	4	ต่ำกว่า ป.4	112 หมู่ 15 บ้านหนองแขวง ต.โคมประดิษฐ์ อ.น้ำยืน จ.อุบลฯ	ดาออย
13	นางสุวรรณหา นารักษ์	- 2474 (70)	สมรส	8	ป.4	75 หมู่ 12 บ้าน หนองหัว ต.หนองผือ อ.เขมราฐ จ.อุบลฯ	หนองผือ
14	นายรส สีสำรอม	2 ธ.ค.2478 (66)	สมรส	-	ป.4	130 หมู่ 1 บ้านหนองหัว ต.หนองผือ อ.เขมราฐ จ.อุบลฯ	หนองหัว